

II

PÓŁNOCNA PIERZEJA RYNKU

1. STRATYGRAFIA NAWARSTWIEN KULTUROWYCH

Teren przed północną linią zabudowy przyrynkowej podzielony został w trakcie badań na odcinki, odpowiadające szerokości frontów poszczególnych kamienic i uporządkowany, według numeracji adresowej. Wyniki badań przedstawione zostały zgodnie z tym podziałem, uwzględniając także dotychczasową wiedzę o rozwoju kamienic. Przeprowadzony wzdłuż całej pierzei wykop pod kanalizację ogólnospławną, wodociąg i gazociąg oznaczono numerem III. Związane z nim odkrywki pod przyłącza do budynków noszą symbol P i numer kamienicy (np. III P42). Do oznaczenia wykopów pod słupy latami używano symboli VI/1, VI/2 itd.

Rynek 42. Badania przeprowadzone w piwnicach kamienicy wyjaśniły, że jej początek stanowiło wzniesione w 2. poł. XIV-końcu 2. tercji XV w. założenie dwuskrzydłowe, o skrzydle frontowym ustawionym równoległe do pierzei Rynku i bocznym wzdłuż ul. Kuźnicznej. Skrzydło frontowe w obrysie zewnętrznym miało 14 m długości i 7,5 m szer., a boczne odpowiednio 12,8 i 7,1 m. Zasklepioną kolebą piwnicę skrzydła bocznego oświetlały dwa okna od strony ul. Kuźnicznej. Kolebę nakrywającą pomieszczenie frontowe określono jako wczesnorenansową. Ściany piwnic pierwotnego założenia kamienicy, oparte na ławach wymurowanych z eratyków, zostały wylicowane ceglami w wątku jednówozówkowym. Skrzydło frontowe zbudowano wcześniej, wysuwając z niego strzępia do połączenia z bocznym¹.

Przed kamienicą, której front ma szerokość 12,10 m, w odległości 5,50-11,90 m od jej ściany, usytuowany był wykop III, biegnący w linii E-W i wykop III P/42/43 o długości 10 m.

Wykop III. Powtarzał starą linię kanalizacji. W jego południowej ścianie zarejestrowano (ryc.6):

jednostkę stratygraficzną 0 – piasek calcowy barwy kremowej, z wtrętami tlenków żelaza. Jego strop miał wys. 117,30 m n.p.m. i przechodził łagodnie w

j.s. 1 – próchnicę powstałą na bazie piasku calcowego. Próchnica miała barwę szarą, jasną i rozmytą w spagu, stopniowo ciemniejącą w wyższych partiach. Grubość warstwy próchnicy dochodziła do 0,10 m, a jej strop był nierówny, zniszczony w trakcie użytkowania terenu.

J.s. 2 przykrywała szczątkowo zachowany pierwotny humus. Tworzyła ją warstwa brunatnej próchnicy o grub. średnio 0,14 m, zawierająca drobne węgle drzewne i niewielkie ułamki kości zwierzęcych. W jej obrębie stwierdzono występujące partiami, mocno zbite, poziome powierzchnie powstałe wskutek wydeptania terenu. Ich twardość zwiększona została namytymi następnie przez wodę smugami orsztynu. Warstwa powstała w wyniku przemieszania, wzbogacenia i udeptania gleby w trakcie najwcześniejszego etapu użytkowania terenu. Strop warstwy mieścił się na wys. 117,50-117,54 m n.p.m.

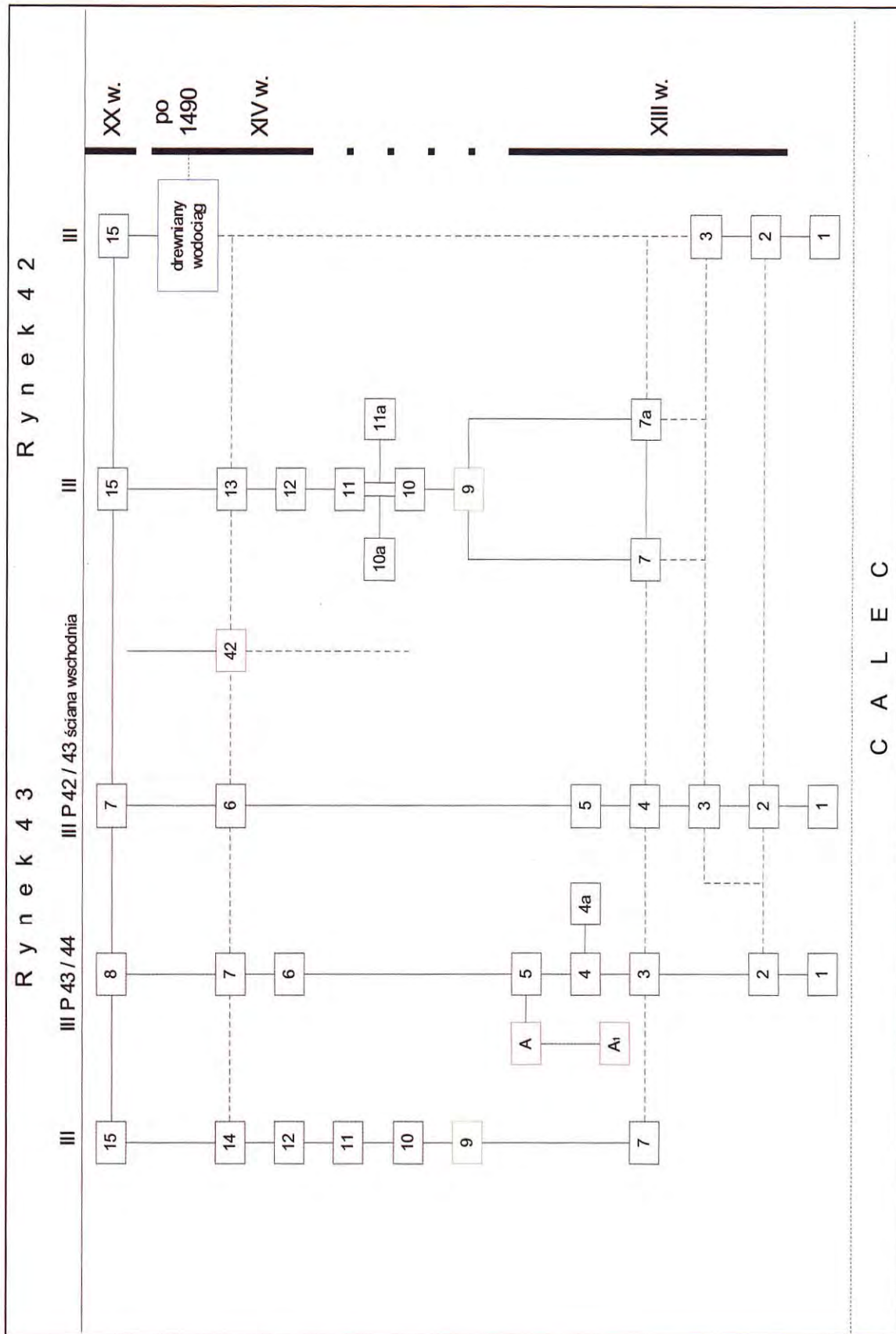
J.s. 3 – leżąca na próchnicy warstwa czarnej, tłustej mierzwy złożonej z nawozu, próchnicy, piasku i drobnych wiórów drewnianych. Grubość warstwy wynosiła 0,20-0,22 m. Zalegała ona na wys. 117,50-117,72 m n.p.m.

Inwentarz: 2 bryłki żużla, 7 astragalusów.

Wyższe strefy południowej ściany wykopu III były niedostępne do szczegółowych badań. Stwierdzono jedynie, iż na wys. 118,70 m n.p.m. położony był drewniany wodociąg (ryc. 7). Przebiegał on w odległości 8-12 m od linii zabudowy, skręcając z placu rynkowego w stronę naroża ulic Kuźnicznej i Wita Stwosza. Umieszczono go we wkopie o szer. przy dnie 0,60 m, łagodnie lejowato rozszerzającym się ku górze. Stropowa część wkopu została zniszczona przez podsyp pod obecną nawierzchnię placu. W przydennej części wykopu leżały rozmieszczone co kilka metrów, poprzecznie do jego osi, łupane szczapy drewna służące za podkłady pod rurę. Odkryto dwa odcinki rur o dług. przekraczającej 2,70 i 4,20 m. Wykonano je z okorowanych pni wiązu o średn. 0,38-0,40 m. We wnętrzu pni wywiercone były koliste w przekroju przewody o średn. 0,095 m. Wkop pod wodociąg zasypany był jednolitą, ciemnoszarą próchnicą. Datowanie wodociągu określono dendrologicznie na czas po 1490 r.²

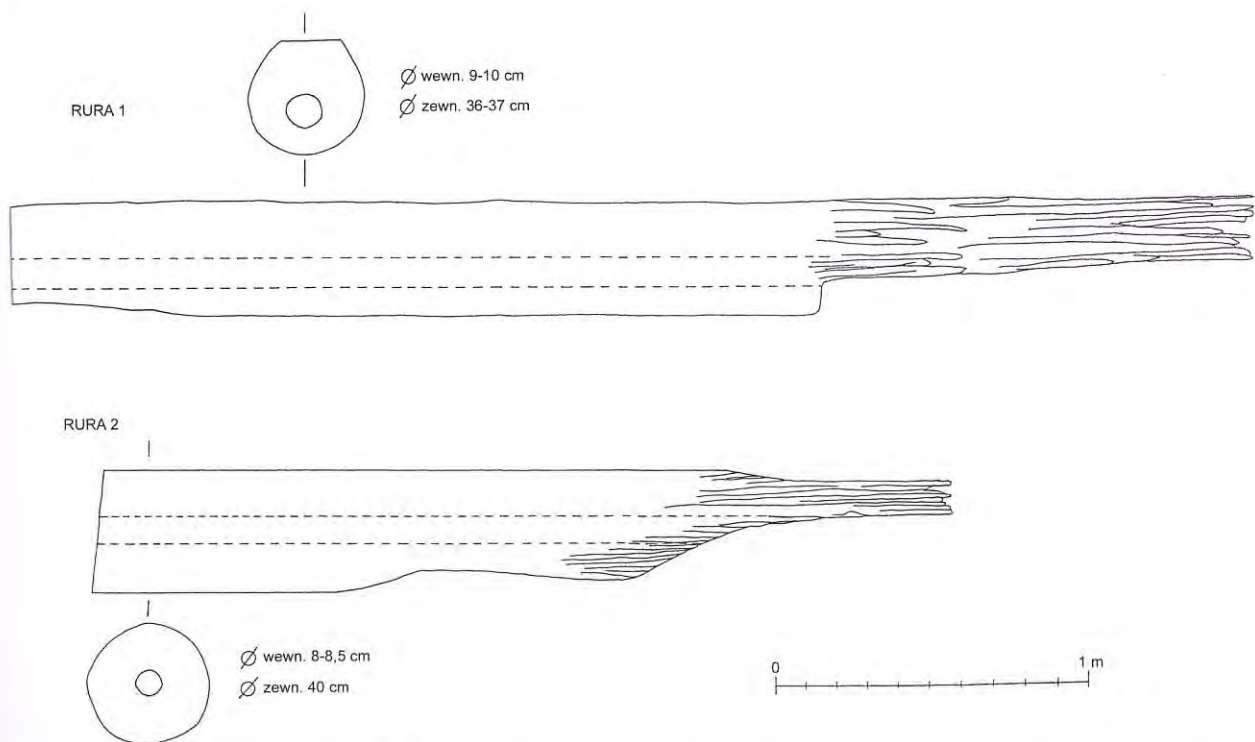
¹ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 41, ryc. 36, 63; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

² Według analizy prof. Marka Krapca z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Ryc. 6. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 42 i 43. Kolorem czerwonym oznaczono konstrukcje murowane, zielonym bruki, niebieskim wodociąg. Rys. I. Wysocka

Abb. 6. Breslau. Ring. Schema der Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 42 und 43. Rot wurden gemauerte Konstruktionen, grün Pflaster, blau die Wasserleitung markiert.
Gez. von I. Wysocka

Ryc. 7. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 42, drewniane rury wodociągowe. Rys. P. Okoń
Abb. 7. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 42, hölzerne Wasserleitungsrohre. Gez. von P. Okoń

Inwentarz: z czyszczenia ścian wykopu – 3 ułamki szkła, 6 klepek, 2 astragalusy, 2 kości ze śladami obróbki, 60 kości nieobrobionych, 1 muszla małży, 1 bryła piaskowca, 34 ułamki naczyń ceramicznych (11 grupy A, 15 grupy B1, 1 grupy B2, 5 grupy C i 2 nierozpoznane)³.

W północnej ścianie wykopu III (ryc. 8), przebiegającej w odległości 5,70 m od frontu kamienicy, zarejestrowano przekrój nawarstwień do głęb. 2,10 m od obecnego poziomu terenu, czyli w obrębie wys. 118,37-120,47 m n.p.m. Porządek stratygraficzny przedstawiał się następująco:

j.s. 7 – najstarsza spośród warstw dostępnych obserwacji. Tworzyła ją czarna próchnica z dużą zawartością szczątków organicznych. Jej spągu nie osiągnięto. Nierówny strop miał wys. 118,80-118,96 m n.p.m., wykazując spadek w kierunku E.

Inwentarz: 1 fragm. żelaznego sierpa (ryc. 9f), 8 fragm. drutów i taśm żelaznych, 8 bryłek żużla, 4 ułamki szkła, 8 wycinaków skóry, 1 fragm. łyżki i 1 kołek drewniany, 3 muszle małży.

W obrębie tejże warstwy mieściło się

j.s. 7a – horyzontalne przewarstwienie szarym piaskiem, zanotowane naprzeciwko E części frontu kamienicy, na dług. 2,70 m. Smuga piasku miała grub. 0,02-0,08 m.

J.s. 9. Nierówny i rozjeżdżony strop próchnicy określonej jako j.s. 7 przykryty został nasypem z przybrudzonego piasku. Grubość nasypu wynosiła 0,12-0,22 m, a jego strop zalegał na poziomie 118,94-119,14 m n.p.m., wykazując spadek z W na E. W stropie piasku odkryto luźno leżące otoczaki polne wielkości pięści, które oceniono jako relikty zniszczonego bruku.

J.s. 10 – przykrywająca piasek ciemnoszara próchnica z nieregularnie rozrzuconymi otoczakami z bruku, osadzonego na nasypie piaskowym oznaczonym jako j.s. 9. Grubość warstwy próchnicy wynosiła 0,08-0,32 m. Jej strop był nierówny, przykryty

j.s. 11a – smugami piasku o grub. 0,04-0,06 m lub

j.s. 10a – warstwą brunatnej próchnicy o grub. do 0,22 m.

J.s. 11 – przybrudzony piasek wysypany miejscami na próchnicę oznaczoną jako j.s. 10 i 10a. Tworzona przezeń warstwa miała grub. 0,04-0,05 m.

J.s. 12 – kolejna warstwa próchnicy związanej z użytkowaniem nawierzchni terenu. Jej grub. wynosiła 0,10-0,18 m.

J.s. 13 – zlokalizowana w strefie przedłużenia granicy kamienic 42 i 43 warstwa gruzu złożonego z drobnych ułamków cegieł bez zaprawy. Jej grub. wynosiła do 0,10 m, a strop mieścił się na wys. 119,58 m n.p.m.

J.s. 14 – próchnica przemieszana we wkopach pod instalacje uzbrojenia terenu w XIX-XX w. i betonowa konstrukcja obecnej nawierzchni terenu. Wysokość nawierzchni w trakcie badań wynosiła 120,47 m n.p.m.

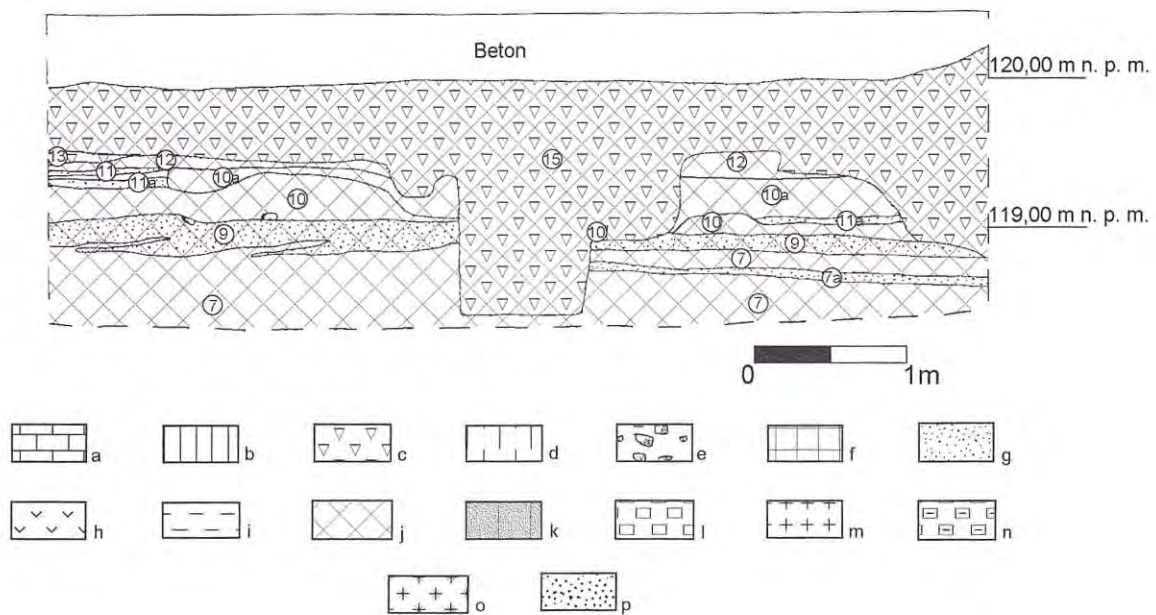
Inwentarz: z czyszczenia ścian wykopu – 105 ułamków naczyń ceramicznych (47 grupy B1, 18 grupy B2, 37 grupy C, 2 grupy E i 1 nierozpoznana).

Wykop III P42/43 mieścił się na przedłużeniu granicy kamienic Rynek 42 i 43.

Wschodnia ściana wykopu, zawarta w strefie kamienicy Rynek 42, była niedostępna do badań. Odsłonięto natomiast fragment zewnętrznego lica ściany frontowej kamienicy, zbudowanego z cegieł w wątku jednowozówkowym.

I n t e r p r e t a c j a. Na obszarze położonym przed frontem kamienicy Rynek 42 strop gruntu

³ Uporządkowanie ułamków naczyń ceramicznych w grupy technologiczne przeprowadzono według kryteriów podanych przez Niegodę i Piekalskiego (1997) oraz Rzeźnika (1999).

Ryc. 8. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 42, profil północny. Legenda: a – mur, b – glina, c – gruz ceglany, d – il, e – kamienie, f – mierzwa, g – piasek, h – polepa, i – popiół, j – próchnica, k – zbutwiałe drewno, l – wapno, m – węgle drzewne, n – zaprawa wapienna, o – żużel, p – żwir. Rys. P. Okoń

Abb. 8. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 42, Nordaufriß. Zeichenerklärung: a – Mauer, b – Lehm, c – Backsteinschutt, d – Ton, e – Steine, f – Dungschicht, g – Sand, h – gebrannter Lehmewurf, i – Asche, j – Humus, k – verfaultes Holz, l – Kalk, m – Holzkohlen, n – Kalkmörtel, o – Schlacke, p – Kies. Gez. von P. Okoń

rodzimego charakteryzował się znacznym zniszczeniem pierwotnej gleby w trakcie najstarszego etapu użytkowania terenu. Wskutek przemieszania górnych partii profilu glebowego powstała próchnica ze szczątkami organicznymi, a na niej narosła mierzwa. Zjawiska te datowano na XIII w.

Odkryty fragment lica ściany frontowej kamienicy potwierdza wcześniejsze ustalenia, według których powstała ona w okresie od początku XIV do końca trzeciej tercji XV w.⁴

Warstwy zarejestrowane w północnej ścianie wykopu, powyżej wysokości 118,37 m n.p.m., wskazują, iż nawierzchnia przed frontem budynku, poprzedzającego kamienicę gotycką, służyła celom komunikacyjnym. Charakter odłożonych tam warstw pozwala stwierdzić, że nawierzchnia była niestabilna i zabłocona, a śladami jej porządkowania i wzmocnienia są przesypy piaskowe i umieszczone na grubym podsypie bruk (j.s. 9). Warstwy te powstały w późnym średniowieczu.

Czas budowy kamienicy gotyckiej może wyznaczać warstwa utworzona z drobnego gruzu ceglanoego, bez zaprawy wapiennej (j. s. 13).

Przed frontem kamienicy położono w końcu XV w. drewniany wodociąg.

Rynek 43. Badania w piwnicach kamienicy informują, że powstała ona w XIII w., jako założenie o wymiarach w obrysie zewnętrznym 8,0 × 12,2 m i ścianach wylicowanych ceglami w wątku dwuwozówkowym. Pierwsza kondygnacja tego budynku, z której zachowały się w płytkich piwnicach kamienicy relikty górnej części, była nakryta polami sklepienia krzyżowego, bezżebrowego, kwadratowego od frontu i być może jednym prostokątnym w części tylnej. Wiadomo również, że w 2. poł XIV w. – końcu 2. tercji XV w. budynek XIII-wieczny został powiększony w kierunku północnym⁵.

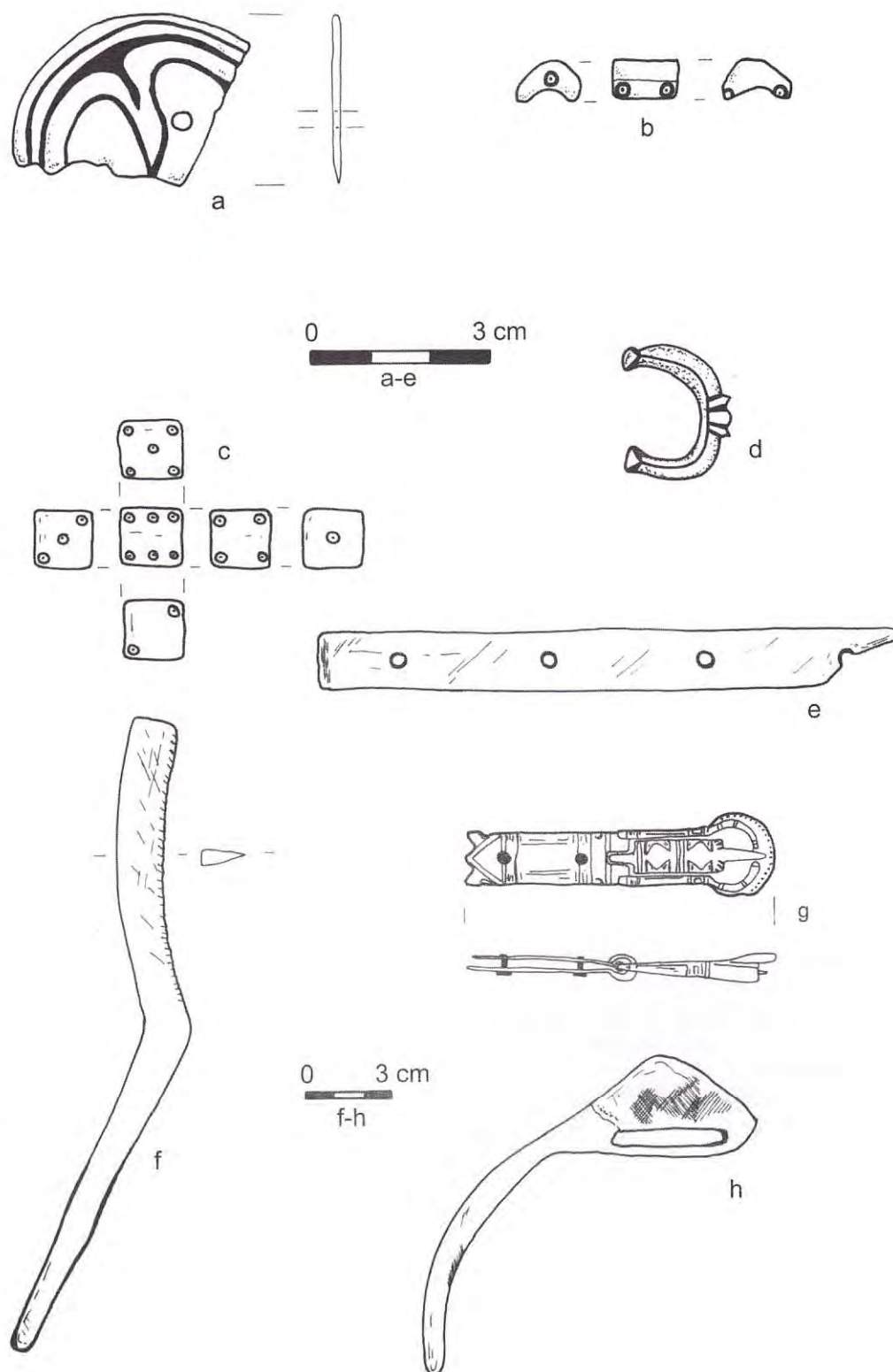
Przed frontem kamienicy o szer. 7,30 m mieścił się wykop III pod kanalizację, wodociąg i gazociąg, wspomniany już wykop III P42/43 oraz III P43/44 pod odpływ wody deszczowej.

Wykop III P42/43 (ryc. 10), zlokalizowany na przedłużeniu granicy kamienic Rynek 42 i 43, miał długość 7,80 m, szerokość 1 m, a głębokość od 3,20 w części południowej do 2,0 m w części północnej, przy ścianie kamienicy. Mieścił się w starym wkopie, przy czym ściana zachodnia, zlokalizowana przed frontem kamienicy nr 43, dawała możliwość prześledzenia znacznych partii nawarstwień kulturowych. Zarejestrowano następującą sytuację stratygraficzną:

j.s. 1 – strop calca ze szczątkowo zachowaną pierwotną próchnicą, przedstawiającą ślady po korzeniach. Górną

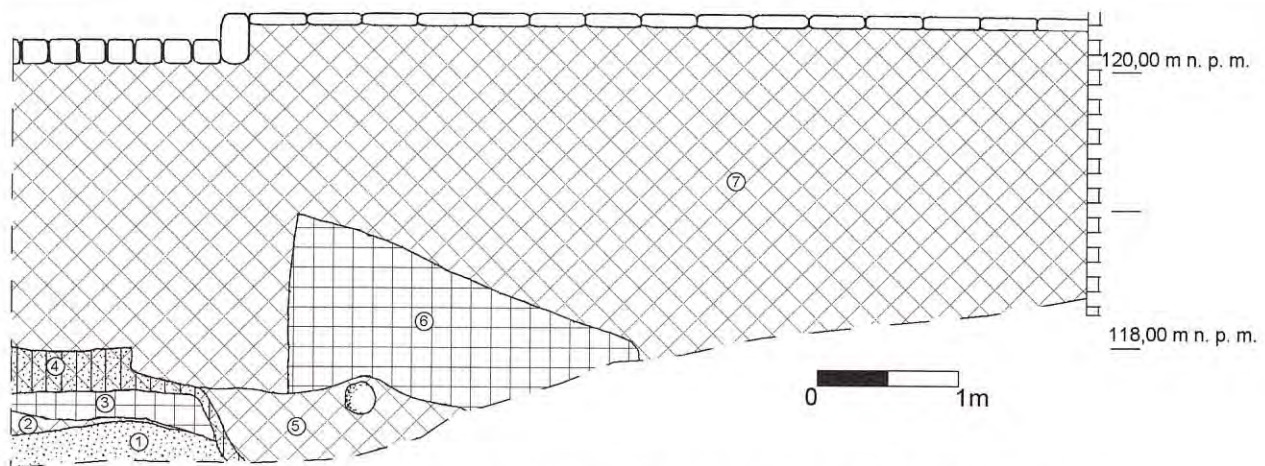
⁴ CHOROWSKA, LASOTA 1995b, il. 2.

⁵ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 54, ryc. 36; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

Ryc. 9. Wrocław. Rynek. Wykop III, zabytki ruchome: a – okładzina kościana z j.s. 3 przed kamienicą nr 57, b – okucie, znalezisko luźne z czyszczenia wykopu przed kamienicą nr 58, c – kostka do gry z j.s.3 przed kamienicą nr 59, d – sprzączka cynowa z j.s. 3 przed kamienicą nr 59, e – okładzina kościana z j.s. 9 przy kamienicy nr 53, f – sierp żelazny z j.s. 7 przy kamienicy nr 42, g – sprzączka żelazna, z czyszczenia wykopu przed kamienicą nr 57, h – fragment strzemienia, z czyszczenia wykopu przed kamienicą nr 57. Rys. K. Jastrzębska

Abb. 9. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Funde: a – Knochenschale aus der strat. Einh. 3 vor dem Bürgerhaus Nr. 57, b – Beschlag, Losefund aus der Planung der Grabungsfläche vor dem Bürgerhaus Nr. 58, c – Spielwürfel aus der strat. Einh. 3 vor dem Bürgerhaus Nr. 59, d – Zinnschnalle aus der strat. Einh. 3 vor dem Bürgerhaus Nr. 59, e – Knochenschale aus der strat. Einh. 9 am Bürgerhaus Nr. 53, f – Eisensichel aus der strat. Einh. 7 am Bürgerhaus Nr. 42, g – Eisenschnalle, aus der Planung der Grabungsfläche vor dem Bürgerhaus Nr. 57, h – Fragment eines Steigbügels, aus der Planung der Grabungsfläche vor dem Bürgerhaus Nr. 57. Gez. von K. Jastrzębska

Ryc. 10. Wrocław. Rynek. Wykop III P42/43, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 10. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P 42/43, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

powierzchnię warstwy na wys. 117,34 m n.p.m. odkryto na dług. 1,20 m. W odległości 6,10 m od ściany kamienicy warstwa była przecięta późniejszym wkopem.

J.s. 2 – warstwa brunatnej próchnicy powstałej przez przemieszczenie i wzbogacenie pierwotnej gleby. Jej grubość wynosiła 0,16-0,18 m, a strop mieścił się na wys. 117,52 m n.p.m. Warstwa przykrywała j.s. 1 i była wraz z nią przecięta późniejszym wkopem.

J.s. 3 – warstwa mierzwy o grub. 0,12-0,30 m. Leżała na zniszczonym stropie pierwotnej próchnicy i wyznaczała najstarszy etap użytkowania terenu.

Inwentarz: 4 nierozpoznane przedmioty żelazne, 1 fragm. szkła, 27 wycinków skóry w tym 1 fragm. podeszwy, 86 nieobrobionych kości, 53 ułamki naczyń ceramicznych (8 grupy A, 27 grupy B1, 11 grupy B2, 4 grupy C, 3 grupy E), 2 skorupki jaj.

J.s. 4 – przecinający mierzwę wkop o krawędzi umieszczonej 6,30 m od ściany kamienicy, na wys. 117,66 m n.p.m. Mierzwę i krawędź wkopu przykrywała warstwa szarego piasku z soczewkami surowej gliny. Jej grub. wynosiła 0,32-0,34 m, a strop mieścił się na poziomie 117,98-118,00 m n.p.m.

J.s. 5 – warstwa jasnobrązowej próchnicy nasycona węglem drzewnym i drobnymi grudkami polepy, a sporadycznie jej większymi bryłami i kamieniami, wypełniająca wkop oznaczony jako j.s. 4. Odkryto ją w południowej części wkopu, na dług. 1,90 m. Jej spągu nie osiągnięto, a strop mieścił się na wys. 117,78 m n.p.m. Warstwa powstała w wyniku pożaru budynku drewnianego, a następnie została wsypana do wkopu.

J.s. 6 – czarna mierzwa z dużą zawartością drewna. Między najnowszymi wkopami odkryto jej wycinek o dług. 2,50 m, grub. do 1,30 m, nawarstwiający się na j.s. 5. Warstwa stanowiła wyższą część zasypu wkopu oznaczonego jako j.s. 5. Jej strop miał wys. 118,96 m n.p.m.

J.s. 7 – próchnica przemieszana we wkopach uzbrojenia terenu w XIX i XX w. oraz pod obecną nawierzchnią.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 4 bryłki żużla, 3 ułamki szkła, 46 wycinków skóry, 34 fragm. obrobionego drewna, 3 kości ze śladami obróbki, 5 astragalusów, 73 nieobrobione kości, 7 fragm. kafli, 406 ułamków naczyń ceramicznych (39 grupy A, 202 grupy B1, 143 grupy B2, 22 grupy C).

Wykop III P43/44 (ryc. 11) założono na przedłużeniu granic kamienicy Rynek 43 i 44. Jego długość wynosiła 8,40, szerokość 2,0-2,80 m, a głębokość 3,25 m. We wschodniej strefie wykopu uzyskano informacje, dotyczące terenu przy bocznej ścianie przedproża trzynastowiecznego budynku Rynek 43.

J.s. 0 – piaszczysty całec łagodnie przechodzący w pierwotną próchnicę. Jego strop mieścił się na wys. 117,30-117,35 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotny humus zachował się w czystej postaci na grub. do 0,18 m. Jego strop mieścił się na wys. 117,40-117,50 m n.p.m.

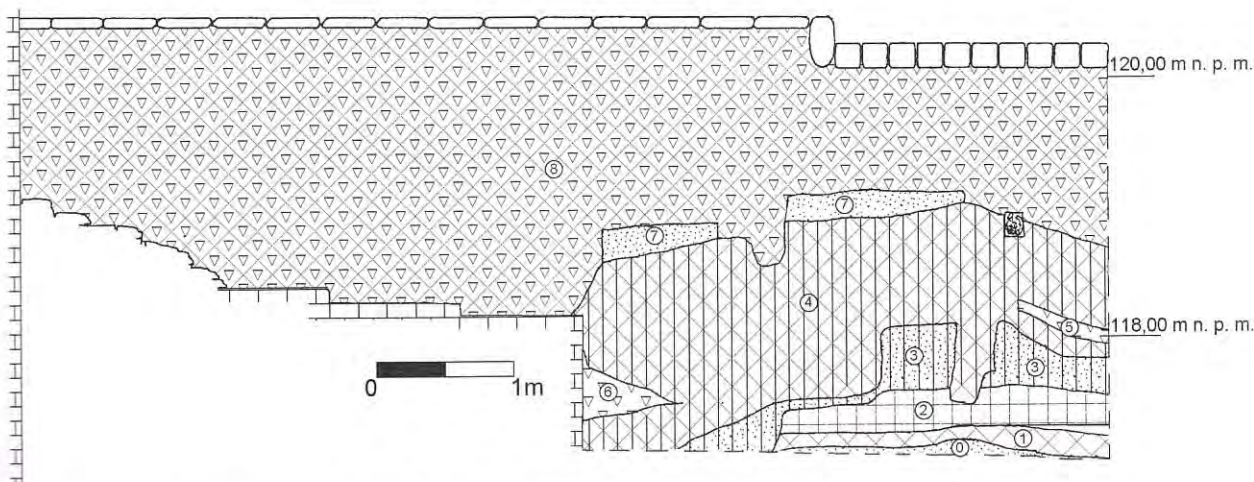
J.s. 2 – przykrywająca pierwotny humus czarna mierzwa z dużą zawartością piasku. Grubość warstwy wynosiła 0,20-0,32 m, a wysokość jej stropu 117,75 m n.p.m.

J.s. 3 – wkop przecinający j.s. 1 i 2, zlokalizowany w odległości 5,70 m od ściany kamienicy, przebiegający równolegle do niej. Zarejestrowany poziom krawędzi wkopu mieścił się na wys. 117,58 m n.p.m. Krawędź i ściana wkopu oraz powierzchnia na zewnątrz niego przykryte były szarym, mocno przybrudzonym piaskiem z grudkami surowej gliny. Grubość warstwy piasku osiągała 0,40 m. Piasek pochodził prawdopodobnie z wnętrza wkopu.

J.s. 4 – warstwa czarnej mierzwy z grudkami surowej gliny, przykrywająca kolejny, wyższy wkop, którego krawędź umieszczono w odległości 6,40 m od ściany kamienicy. Krawędź cięcia mieściła się na wys. 118,02 m n.p.m. Mierzwa wypełniała w całości wkop i przykrywała jego sąsiedztwo. Jej grub. wynosiła 0,85-1,50 m. Jednolita barwa i struktura mierzwy nie pozwoliły na oddzielenie w obrębie wkopu części zasypanych w trakcie budowy i po zburzeniu przedproża.

J.s. 5. W odległości 7,40-8,00 m od ściany kamienicy zlokalizowano płat gruzu budowlanego złożonego z ułamków cegieł i pyłu ceglanego. Grubość warstwy wynosiła 0,08-0,10 m. Wykorzystano ją jako utwardzenie terenu. Warstwa powstała podczas budowy muru przedproża.

J.s. A1 (ryc. 12) – naroże południowo-zachodnie trzynastowiecznej kamienicy Rynek 43. Narożnik budynku stwierdzono w odległości 0,06 m na W od lica zewnętrznego ściany zachodniej przedproża. Ponadto ponad murem przedproża

Ryc. 11. Wrocław. Rynek. Wykop III P43/44, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 11. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P 43/44, Ostauß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

odsłonięto fragment ściany południowej tego domu. W zbadanych fragmentach zewnętrznego lica ściany południowej budynku z XIII w. zarejestrowano dwuwózkwowe wiązanie cegieł i starannie uformowane, wypukłe spoiny, trójkątne w przekroju. Cegły, o formacie: $68-75 \times 115-120 \times 250-260$ mm, związała dość twarda zaprawa barwy popielatej, uzyskana z piasku i niedolasowanego wapna. Przedstawiony relik zachował się do wys. 119,50 m n.p.m., a zbadano go do poziomu 116,60 m n.p.m. Na wys. 119,50-120,49 m n.p.m. w S ścianie kamienicy zidentyfikowano mury wykonane w XIX-XX w.

J.s. A – zachodnia ściana boczna przedproża, wybudowana we wkopie szerokoprzestrzennym oznaczonym jako j.s. 4. Dostawiono ją do lica frontowej ściany kamienicy nr 43 z XIII w. Długość muru przedproża, w głąb placu rynkowego, wynosiła 4,20 m, a grub. 0,56-0,60 m. Mur wzniesiono w wątku główkowym i dwuwózkwowym, z cegieł o wymiarach $80-90 \times 112-125 \times 260-280$ mm i ich fragmentów, wiążąc je zaprawą wapienną barwy szaropopielatej, z grudkami niedolasowanego wapna. Spoiny zagładzono na płasko. Zachowały się one w przykrytym ziemią licu zachodnim, natomiast w południowym, odsłoniętym w trakcie funkcjonowania przedproża, zostały wypłukane. Korona ściany zachodniej przedproża wystąpiła na wys. 118,27-119,16 m n.p.m., mur ten zbadano do poziomu 117,26 m n.p.m.

J.s. 4a. W odległości 2,60 m na południe od muru przedproża, a 6,94 m od frontowej ściany kamienicy odkryto negatyw słupa wkopanego na głęb. 0,60 m poniżej spągu mierzwy, oznaczonej jako j.s.4.

J.s. 6 – płat gruzu z rozbiórki muru przedproża. Zlokalizowany na przedłużeniu muru. Jego dług. wynosiła 0,70 m. Wskutek osiadania warstw przemieścił się on o 0,30 m poniżej zachowanej korony muru.

J.s. 7 – zachowana fragmentarycznie warstwa żółtego piasku przykrywająca zasypisko przedproża. Jej grub. wynosiła do 0,20 m. Stanowiła ona prawdopodobnie podsyp pod bruk. Jej strop miał wys. 119,04 m n.p.m., a nad wkopem, w miejscu większego osiadania warstw, 118,80 m n.p.m.

J.s. 8 – próchnica przemieszana we wkopach najnowszego uzbrojenia terenu i w podsypach pod obecną nawierzchnię.

Wykop III (ryc. 13) przebiegał równolegle do frontu kamienicy, w odległości 5,60-12,00 m. Ściana południowa pozostawała niedostępna do badań, a północną przebadano do głębokości 2,10 m od obecnej nawierzchni terenu, czyli w obrębie wysokości 118,30-120,46 m n.p.m. Stwierdzono następującą sytuację stratygraficzną:

j.s. 7 – czarna próchnica z dużą zawartością szczątków organicznych. Jej spągu nie osiągnięto, a zarejestrowana w obrębie wykopu miąższość osiągała 0,70 m. Jej nierówny strop zalegał na wys. 118,90-119,12 m n.p.m. W obrębie warstwy wystąpiła obszerna soczewa czarnej próchnicy z dużą ilością polepy i pojedynczymi grudkami surowej gliny, określona jako j.s. 8. Warstwa powstała jako jednorazowy zasyp.

J.s. 9 – wysypany na nierówny strop czarnej próchnicy nasyp z przybrudzonego piasku. Jego miąższość wynosiła 0,10-0,30 m. W stropie dostrzeżono nierówności, które mogą być negatywami po kamieniach brukowych. Strop warstwy miał wys. 119,10-119,25 m n.p.m.

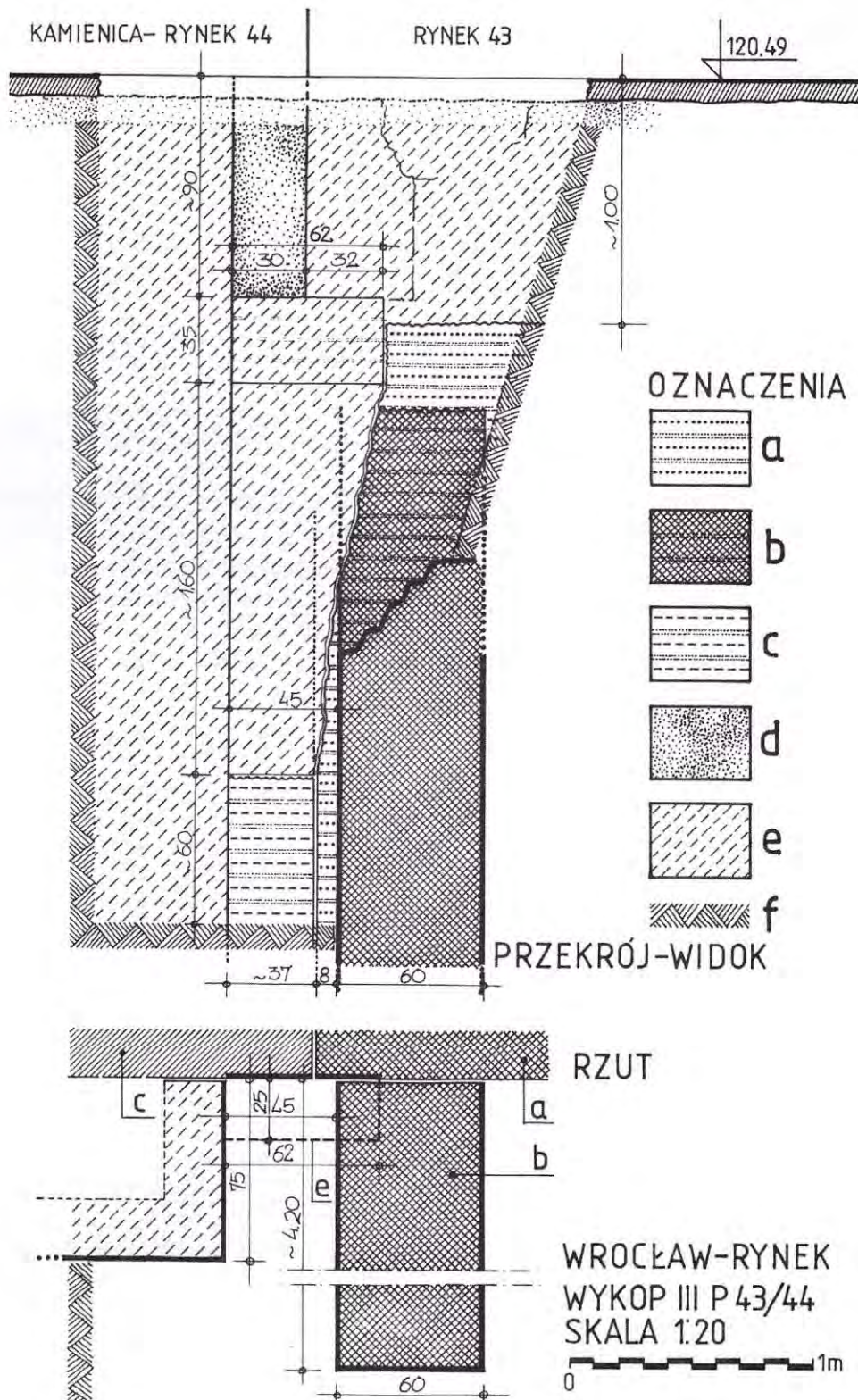
J.s. 10 – brunatna próchnica ze znaczną ilością piasku w postaci niewielkich soczewek, smug lub wchłoniętej domieszki. Grubość warstwy wynosiła 0,20-0,35 m, a jej nierówny, rozjeżdżony strop miał wys. 119,42-119,46 m n.p.m.

J.s. 11 – przykrywająca próchnicę 10-centymetrowej grubości warstwa szarego piasku.

J.s. 12 – warstwa szarej próchnicy o grub. 0,08-0,12 m, układająca się poziomo na piasku oznaczonym jako j.s. 11.

J.s. 14 – przykrywająca próchnicę wyrównawcza warstwa piasku koloru kremowego. Jej grub. wynosiła 0,06-0,08 m, a strop mieścił się na wysokości 119,70 m n.p.m.

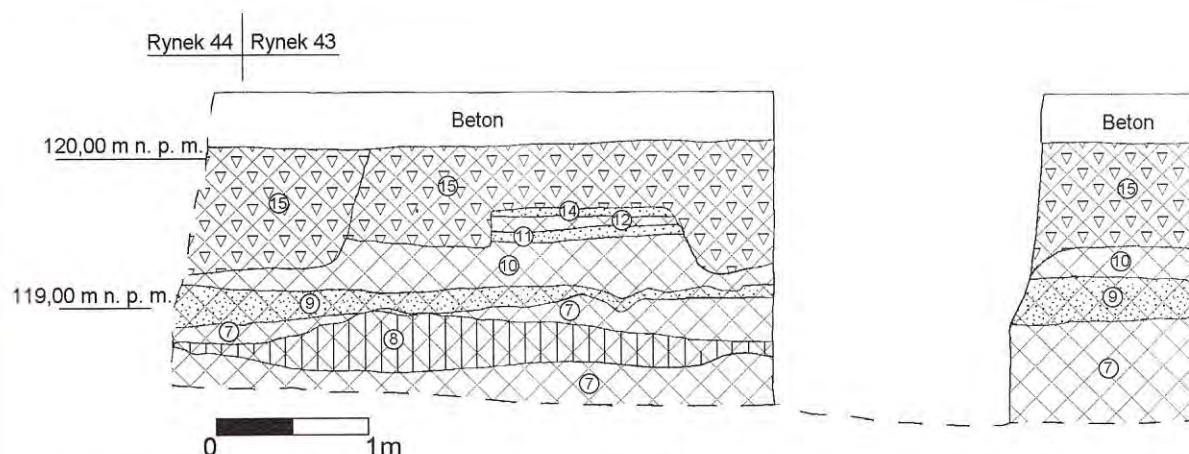
I n t e r p r e t a c j a. Uzyskane w wykopach przed frontem kamienicy Rynek 43 informacje pozwalają stwierdzić, że najstarsze ślady osadnictwa pochodzą najwcześniej z I. poł. XIII w. Efektem użytkowania terenu w tym okresie było zniszczenie i przemieszanie górnej partii pierwotnej gleby oraz powstanie warstw mierzwy i próchnicy, oznaczonych jako j.s. 2 i 3 w wykopie III P42/43 oraz j.s. 1 i 2 w wykopie

Ryc. 12. Wrocław. Rynek. Wykop III P43/44. Odsłonięty fragment ściany frontowej kamienic nr 43 i 44. Rzut i przekrój zachodniej ściany przedproża kamienicy nr 43. Legenda: a – lico muru budynku z XIII w., b – mur przedproża budynku z XIII w. – rzut i przekrój, c – lico muru budynku z 2. poł. XIV – końca 2. tercji XV w., d – piasek, e – mur z XIX-XX w., f – granica wykopu.

Rys. J. Burnita

Abb. 12. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P43/44. Freigelegtes Fragment der Vorderwand der Bürgerhäuser Nr. 43 und 44. Grundriß und Schnitt der Ostwand des Beischlags am Bürgerhaus Nr. 43. Zeichenerklärung: a – Mauerflucht des Hauses aus dem 13. Jh., b – Mauer des Beischlags am Haus aus dem 13. Jh. – Grundriß und Schnitt, c – Mauerflucht des Hauses aus der 2. Hälfte des 14. – dem Ende des 2. Drittels des 15. Jh., d – Sand, e – Mauer aus dem 19.-20. Jh., f – Grenze der Grabungsfläche. Gez. von J. Burnita

Ryc. 13. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 43, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 13. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 43, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8.
Gez. von P. Okoń

III P43/44. Nie zarejestrowano warstwy budowlanej związanej z pierwotną kamienicą ceglana. Fragmenty lica jej ściany frontowej odkryto w wykopach III P42/43 i III P43/44. W XIII w. do kamienicy dobudowano przedproże zagłębione w dwie najstarsze warstwy kulturowe i w calec. Dna przedproża nie osiągnięto. Wykop pod jego budowę stwierdzony został w odkrywkach poprowadzonych prostopadłe do frontu kamienicy. Zajmował on obszar o szer. 5,70-6,40 m, mierząc od lica ściany frontowej do południowej krawędzi wkopu. Krawędź cięcia mieściła się na poziomie 117,58-117,66 m n.p.m. Ściana wkopu opadała skośnie w dół. Piasek z kopania wnętrza przedproża wysypano na plac rynkowy (j.s. 4 z III P42/43 i j.s. 3 z III P43/44). Sytuacja zastana w odkrywce III P43/44 wskazuje, że wykop wykonano w tym miejscu w dwóch etapach, co zdaje się sugerować dwufazowość przedproża (starsze drewniane, młodsze ceglane?). Na przedłużeniu zachodniej ściany kamienicy odkryto, wchodzący w obręb placu rynkowego, ceglany mur przedproża, dostawiony prostopadłe do istniejącej już ściany frontowej kamienicy. Mur miał dług. 4,20 m i był krótszy o 1,50 m od wkopu pod przedproże. Nie wyjaśniono w tym przypadku, czy wolna część wkopu została zasypała w trakcie budowy, czy pozostawiona jako rów odprowadzający wodę deszczową. Likwidacja przedproża nastąpiła jeszcze w średniowieczu. Obecna w dolnej części zasypu wnętrza warstwa ze spalenizną! polepą (j.s. 5 w wykopie III P42/43) sugeruje pożar. Do zasypiania pozostałej części zagłębionego wnętrza i reliktów murów posłużyła czarna próchnica lub mierzwa.

Na stropie zasypu przedproża umieszczono wyrównawczy nasyp piaskowy, na którym ułożono bruk

z eratyków (j.s. 7 w wykopie III P43/44 i j.s. 9 w wykopie III). Bruk ten jest tożsamy z odkrytym przed frontem kamienicy Rynek 42 (j.s. 9 w wykopie III). Na bruku odkładała się w późnym średniowieczu warstwa próchnicy, którą kilkakrotnie zasypywano piaskiem.

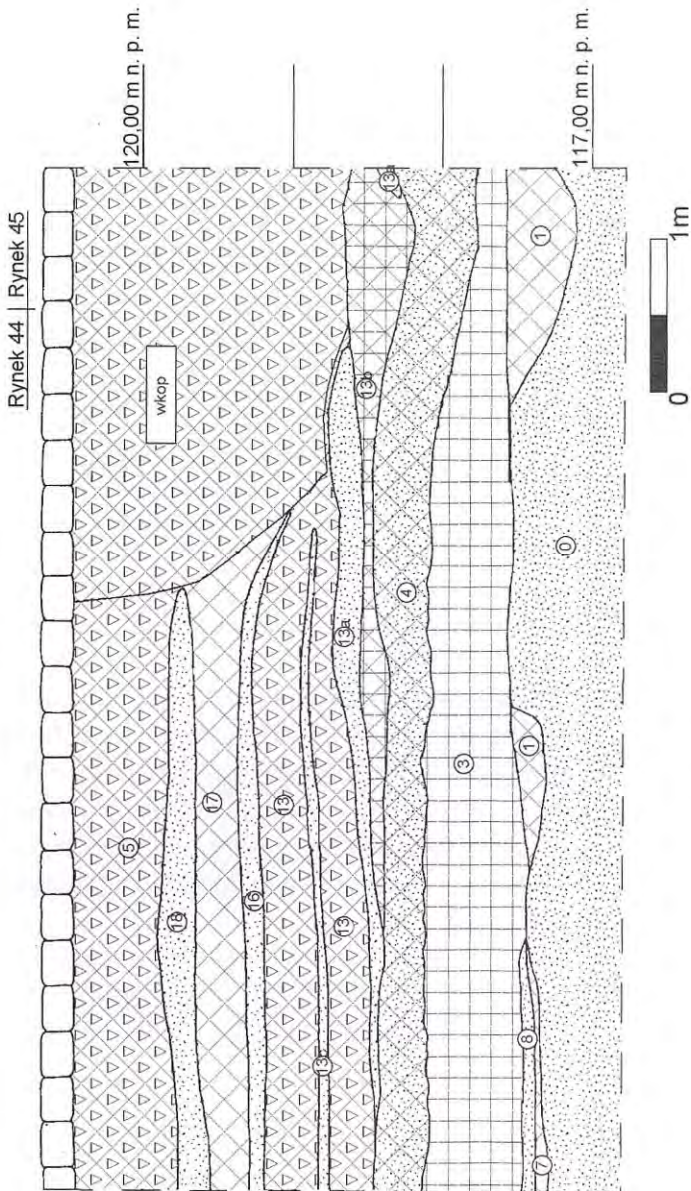
Rynek 44. Z badań przeprowadzonych w piwnicach kamienicy wynika, że jej rozwój zapoczątkowało założenie dwudzielne, o wymiarach w świetle wnętrza 8,3 × 9,9 m. Dwie piwnice tego założenia, oświetlane oknami od strony Rynku, zostały nakryte sklepieniami kolebkowymi. Ściany frontową i działową piwnic zbudowano z cegieł w wątku jednowozówkowym, a pozostałe z eratyków i niewielkich fragmentów ceramiki budowlanej. Drugi, także gotycki, trakt kamienicy powstał w jakiś czas później, dopiero po wzniesieniu dwutraktowego założenia na działce Rynek 45 i był prawdopodobnie dwudzielny, dwukondygnacyjny na poziomie piwnic nakrytych kolebami. Czas budowy dwutraktowej kamienicy gotyckiej Rynek 44 określa się ramowo na 2. poł. XIV-koniec 2. tereji XV w.⁶

Ściana frontowa kamienicy ma długość 10,10 m. Przebadanie terenu położonego na południe od niej umożliwił wykop III, pod kanalizację, gazociąg i wodociąg, wykopy III P43/44 i III P44/45 pod instalacje odpływu wody deszczowej, a także wykop VI/8 pod słup latarni.

Wykop III (ryc. 14, 15, 16) założono równolegle do ściany frontowej kamienicy, w odległości 5,80-12,60 m. Warstwy w jego obrębie były zniszczone przez wcześniejsze wykopy pod instalacje. Wgląd w nienaruszony układ stratygraficzny dawały profile wykopu. Wydzielono:

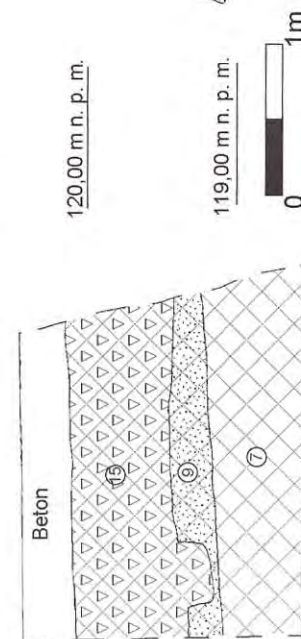
J.s. 0 – piasek calcowy barwy kremowej. Jego część stropowa zawierała miejscami zaciemnienia próchnicze. Wysokość bezwzględna mieściła się w granicach 117,40-117,58 m n.p.m.

⁶ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 38, 43, 54, ryc. 36, 83; CHOROWSKA, LASOTA 1995, s. 62, ryc. 8; 1995a, ryc. I; 1995b, il. 2.

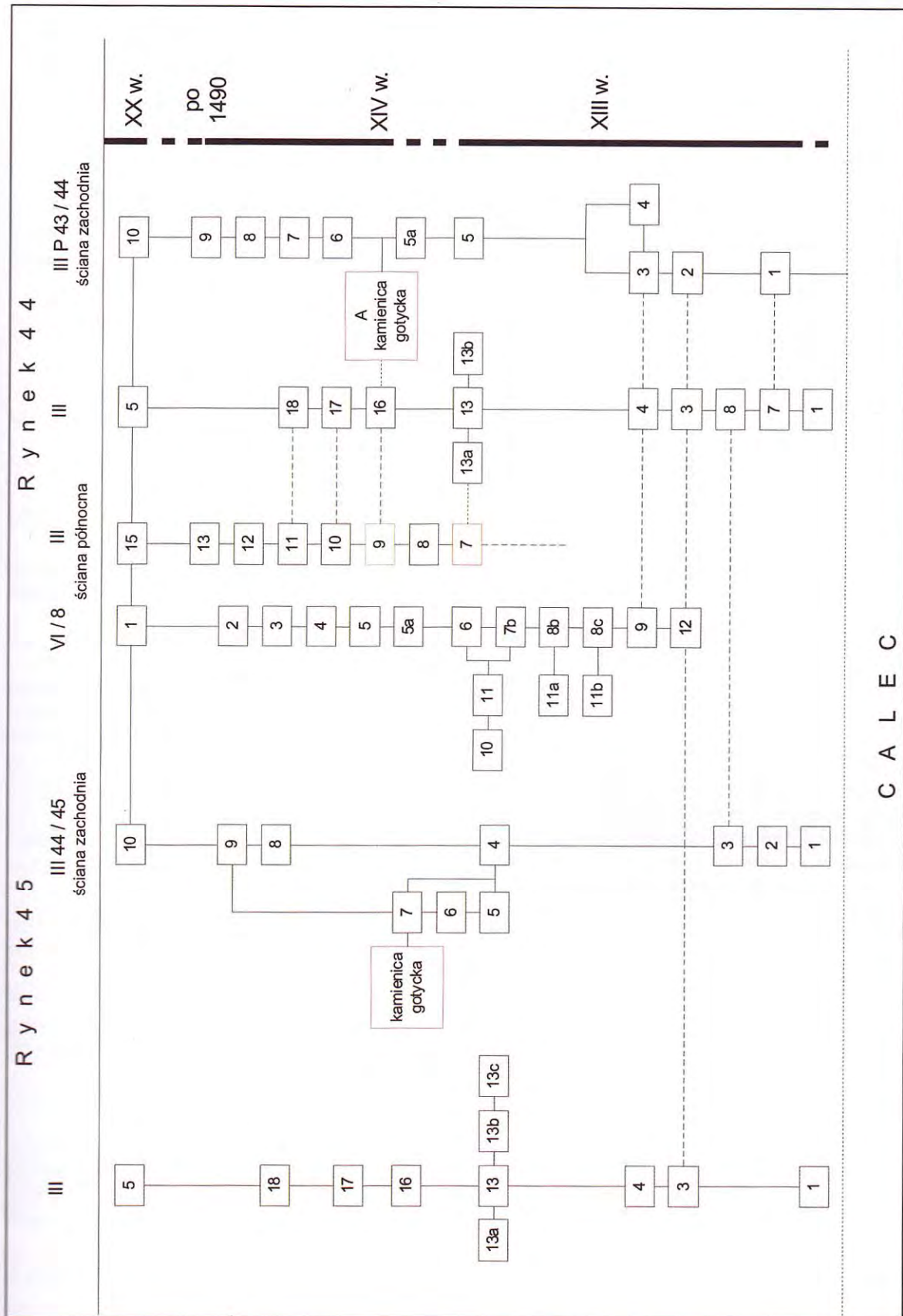

Ryc. 14. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 44, profil południowy. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 14. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 44, Südaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Rynek 45 | Rynek 44

Ryc. 15. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicami nr 44 i 45, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 15. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor den Bürgerhäusern Nr. 44 und 45, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 16. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 44 i 45. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka
 Abb. 16. Breslau. Ring. Schema der stratigraphische Schichtenfolgen vor den Bürgerhäusern Nr. 44 und 45. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

J.s. 1 – pierwotna gleba została usunięta w pierwszym etapie użytkowania terenu. Jej niewielki wycinek przetrwał w zagłębieniu o dług. w profilu 1,10 m, położonym w odległości 2,70 m od W ściany granicznej kamienicy. W postaci przemieszanej warstwa zachowała się w nieckowatej jamie o głęb. 0,48, dług. 1,80 m, umieszczonej na przedłużeniu granicy kamienic nr 44 i 45.

J.s. 7 – ciemnobrunatna próchnica powstała przez przemieszanie i wzbogacenie pierwotnego humusu. Grubość warstwy wynosiła 0,04-0,08 m.

J.s. 8 – przykrywająca próchnicę warstwa kremowego piasku. Jej grubość osiągała 0,10 m. Piasek jest tożsamy z pochodzącym z calca i został wydobyty w najbliższym sąsiedztwie.

J.s. 3. Ciemnobrunatna mierzwa z drzazgami drewna, drobnymi ścinkami skóry i z grudkami polepy, układająca się w warstwę o grub. 0,50-0,68 m. Warstwa narosła w trakcie użytkowania placu. Jej górna powierzchnia była rozdeptana lub rozjeżdżona. Strop warstwy mieścił się na wys. 118,04-118,16 m n.p.m.

Inwentarz: 26 kości zwierzęcych.

J.s. 4. Piasek z domieszką próchnicy i z grudkami surowej gliny. Tworzy poziomą i stosunkowo równą warstwę o grub. 0,25-0,40 m, wysypaną jednorazowo przed frontem kamienicy. Warstwa zalegała na wysokości 117,06-117,48 m n.p.m.

J.s. 13b – mierzwa z dużą zawartością piasku i próchnicy. Warstwa odłożyła się na powierzchni piasku, oznaczonego jako j.s. 4, w trakcie użytkowania powierzchni Rynku. Jej grubość wynosiła średnio 0,15 m, a największa była w miejscu starszego zagłębienia w calcu.

J.s. 13a – warstwa szarego piasku przykrywającego mierzwę powstała w trakcie użytkowania nawierzchni. Jej grub. wynosiła 0,10-0,18 m.

J.s. 13 – mocno zbita warstwa ciemnobrunatnej próchnicy z dużą zawartością materiałów organicznych i z domieszką drobnego gruzu ceglanego, przedzielona poziomą smugą piasku (oznaczonego jako j.s. 13 c). Jej grub. wynosiła 0,55-0,75 m, a strop miał niwelety 119,18-119,26 m n.p.m.

J.s. 16 – warstwa sypkiego, kremowoszarego piasku, tworząca równy pokład o grub. 0,10-0,12 m.

J.s. 17 – warstwa brunatnej próchnicy z domieszką piasku i drobnego gruzu ceglanego. Jej grub. wynosiła 0,25-0,35 m, a strop mieścił się na wys. 119,68 m n.p.m.

J.s. 18 – warstwa żółtego piasku o grubości 0,18-0,26 m. Jej strop mieścił się na wys. 119,90 m n.p.m.

J.s. 5 – próchnica przemieszana w najnowszych wkopach pod instalacje uzbrojenia terenu i podsypy pod obecną nawierzchnię.

W ścianie północnej dostępne do badań były nawarstwienia położone na głębokości do 2 m od obecnego bruku. Układ stratygraficzny przedstawiał się następująco:

j.s. 7 – najstarszą z przebadanych warstw tworzyła brunatna próchnica z dużą zawartością szczątków organicznych. Jej strop mieścił się na wys. 119,30-119,35 m n.p.m. Spągu warstwy nie osiągnięto, a stwierdzona w obrębie wykopu miąższość wynosiła 0,72 m.

W obrębie j.s. 7 mieściły się relikty konstrukcji określonej roboczo jako „kram”. Składały się na nie: podsyp piaskowy i dwa wbite w podłoże kołki, ograniczające obszar o dług.

w linii E-W 3,70 m. Kołek zachodni miał średn. 0,045 m i zachowaną dług. 0,10 m. Wschodni odpowiednio 0,04 i 0,10 m. We wnętrzu obiektu leżała (j.s. 2) warstwa intensywnie czarnej próchnicy o miąższości średnio 0,10 m. Przykrywała ją (j.s. 3) warstwa piasku o grub. 0,14 m pozostała prawdopodobnie po remoncie obiektu. Na piasku leżała (j.s. 4) warstwa próchnicy, o grub. 0,04-0,06 m, z II fazy użytkowania wnętrza. Próchnica przykryta była (j.s. 5) słabo zachowanymi deskami stanowiącymi ślad podłogi III fazy użytkowania kramu. Pozostałością fazy IV było klepisko o grubości 0,04 m, wykonane z surowej gliny. Relikty obiektu mieściły się na wys. 118,50-118,80 m n.p.m.

J.s. 8 – przykrywająca j.s. 7 i relikty kramu warstwa czarnej próchnicy z dużą zawartością polepy i pojedynczymi grudkami surowej gliny. Warstwa miała grub. średnio 20 i przykrywała zakłębienie nad zlikwidowanym kramem.

J.s. 9 – nasyp z żółtego piasku. Jego grub. wynosiła 0,10-0,30 m, a nierówny strop kształtowały negatywy po kamieniach brukowych. Bruk mieścił się na wys. 119,50 m n.p.m.

J.s. 10 – odłożona po zniszczeniu bruku warstwa próchnicy, zawierająca eratyki wielkości pięści. Grubość warstwy mierzyła 0,10-0,12 m.

J.s. 11 – warstwa szarego piasku, której grubość wynosiła 0,10-0,12 m.

J.s. 12 – powstała na piasku warstwa szarej próchnicy o grub. 0,08-0,10 m.

J.s. 13 – gruz pozostały po budowie konstrukcji ceglanej, wysypany dla utwardzenia nawierzchni. Jego grub. wynosiła 0,10-0,18 m.

J.s. 15 – próchnica z drobnym gruzem, wypełniająca najnowsze wkopy.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 2 przedmioty żelazne, 1 bryła żuźla żelaznego, 37 wycinków skóry, 1 fragm. toczzonego naczynia drewnianego, 31 fragm. obrobionego drewna, 3 obrobione kości zwierzęce, 1 astragalus, 57 kości nieobrobionych, 251 ułamków ceramiki (6 grupy A, 74 grupy B1, 143 grupy B2, 25 grupy C, 3 grupy E).

Wykop III P43/44 (ryc. 17). W jego zachodniej ścianie prześledzono stratygrafię nawarstwień przed kamienicą Rynek 44.

J.s. 0 – piaszczysty calec. Jego naturalny strop nie przetrwał, a najwyższy zachowany punkt miał wysokość 117,36 m n.p.m.

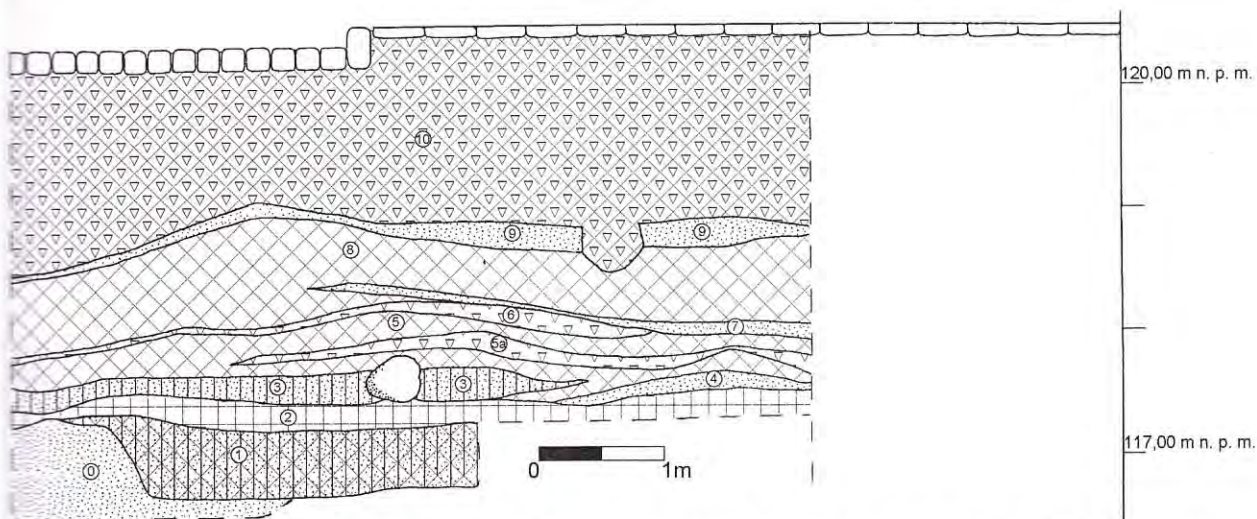
J.s. 1 – wkop o płaskim dnie, zagłębiony w calec na 0,60 m. Jego południowa krawędź była oddalona o 8,20 m od ściany kamienicy. Wkop przebadano na dług. 3 m. Wypełniała go próchnica z domieszką piasku i ze smugami surowej gliny.

Inwentarz: 1 kość ze śladami obróbki, 13 kości nieobrobionych.

J.s. 2 – warstwa czarnej mierzwy z dużą zawartością szczątków organicznych. Jej grub. wynosiła 0,20-0,22 m. Warstwa odłożyła się poziomym pokładem na calec, dostępnej do badań, długości ściany wykopu. Jej strop mieścił się na poziomie 117,40-117,50 m n.p.m.

Inwentarz: 133 ułamki naczyń ceramicznych (58 grupy A, 6 grupy B1, 11 grupy B2, 57 grupy C, 1 grupy E).

J.s. 3 – warstwa szarego piasku z grudkami surowej, niebieskiej gliny. W jej obrębie odkryto kamień polny o wymiarach 0,36 × 0,38 × 0,42 m, być może pozostały po bruku.

Ryc. 17. Wrocław. Rynek. Wykop III P43/44, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 17. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P43/44, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Mięszość warstwy wynosiła 0,15-0,25 m. W odległości 4,30 m od ściany kamienicy warstwa zanika.

Inwentarz: 1 wycinek skóry, 8 nieobrobionych kości, 12 ułamków naczyń ceramicznych (3 grupy A, 3 grupy B1, 2 grupy B2, 4 grupy C).

J.s. 4 – równoległa chronologicznie z j.s. 3 warstwa żółtego piasku, kontynuująca nasyp piaskowy w stronę kamienicy. Grubość warstwy wynosiła 0,08-0,15 m.

J.s. 5 – odłożona na powierzchni piaszczystego nasypu warstwa ciemnobrunatnej próchnicy. Jej grub. wynosiła 0,20-0,45 m. W trakcie narastania warstwy prowadzono działalność budowlaną, po której pozostała oznaczona jako

j.s. 5a – warstwa gruzu o grub. 0,10-0,12 m, złożonego z ułamków cegieł i pyłu ceglanego. Warstwa gruzu leżała na poziomie 117,65-117,90 m n.p.m. Niedostępność do badań strefy sąsiadującej bezpośrednio ze ścianą budynku nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy warstwa powstała podczas budowy gotyckiej kamienicy.

J.s. A – kamienica gotycka, z której odsłonięto lico zewnętrzne ściany frontowej piwnic na długości 0,37 m i wys. między 116,60-117,64 m n.p.m. Od wschodu dobudowano ją na styk do pierwotnego, trzynastowiecznego założenia kamienicy Rynek 43. Odsłonięty fragment ściany wymurowano w wykopie szerokoprzestrzennym z cegieł, o wymiarach 85-95 × 120-125 × 255-278 mm, układanych na dość twardej zaprawie barwy żółtokremowej, sporządzonej z piasku i wapna niedolasowanego. Powyżej wys. 117,64 m n.p.m. mur gotycki został zniszczony w wyniku przemurowań wykonanych w XIX-XX w.

J.s. 6 – warstwa gruzu złożonego z ułamków cegieł, bez śladów zaprawy, wysypana na powierzchnię placu dla jej utwardzenia. Zarejestrowano ją na obszarze oddalonym od ściany frontowej kamienicy o 3,80 m i dalej. Grubość warstwy wynosiła 0,06-0,12 m, a wys. jej zalegania 117,78-118,20 m n.p.m.

J.s. 7 – warstwa czystego, jasnokremowego piasku rozciągająca się na obszarze do 6,60 m od ściany kamienicy. Jej grub. wynosiła do 0,12 m. Piasek został wysypany w trakcie odkładania się:

j.s. 8 – ciemnobrunatnej próchnicy tworzącej warstwę o grub. 0,60-0,90 m.

J.s. 9 – przykrywająca próchnicę warstwa jasnokremowego piasku. Jej grub. wynosiła 0,06-0,20 m, a strop mieścił się na wysokości 119,00 m n.p.m.

J.s. 10 – warstwa przemieszana we wkopach XIX-XX-wiecznych.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 10 nieobrobionych kości.

Wykop III P44/45 (ryc. 18) umieszczony był na przedłużeniu granicy kamienic 44 i 45. Nawarstwienia w jego zachodniej ścianie przebadano na długości 7,20 m od frontu kamienicy.

J.s. 0 – naturalny strop calca został zdjęty w trakcie użytkowania terenu. Zachowana wys. odkrytych wycinków piasku calcowego wynosiła 117,10 i 117,22 m n.p.m.

J.s. 1 – na piasku leżała czysta warstwa szarej próchnicy utworzona przez przemieszczenie pierwotnej gleby.

J.s. 2 – mierzwa z dużą zawartością materiałów organicznych, tworząca warstwę o grub. 0,60-0,65 m. Jej strop mieścił się na wys. 118,10 m n.p.m.

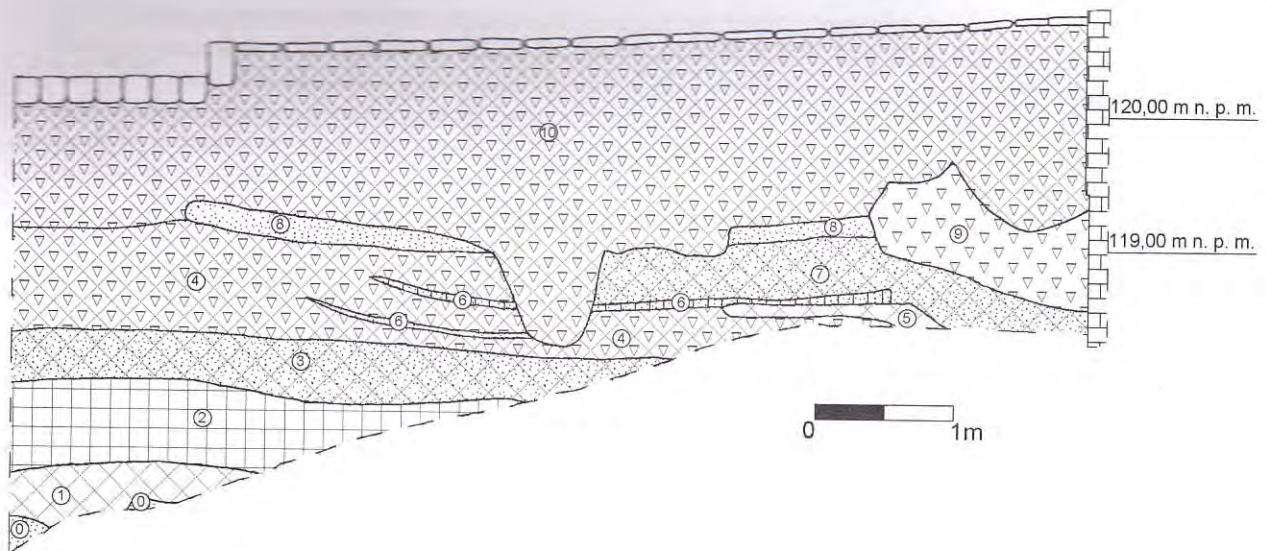
J.s. 3 – warstwa piasku nieznacznie przemieszanego z próchnicą. Przykrywała mierzwę, podnosząc teren o 0,35-0,40 m.

J.s. 4 – warstwa szarej próchnicy z drobnym gruzem ceglanym. Jej mięszość wynosiła 0,70-0,75 m. Bliżej ściany frontowej kamienicy warstwa zmieniała swój skład, zawierając tam więcej gruzu rozbiórkowego i piasku. Na przestrzeni do 3,55 m od kamienicy oznaczono ją jako j.s. 7. W obrębie obu warstw mieściły się poziome smugi czystej próchnicy (j.s. 5) lub piasku (j.s. 6) i piasku z gliną (j.s. 6a). Strop j.s. 4 i 7 miał niweletę 119,26 m n.p.m. W odległości 1,20-1,30 m od ściany kamienicy warstwy opadały w dół, ujawniając w ten sposób wkop pod budowę kamienicy gotyckiej. Górna krawędź wkopu sięgała do wys. 118,50 m n.p.m.

J.s. 8 – przykrywająca strop próchnicy warstwa szarego piasku. Jej grub. wynosiła 0,12-0,18 m.

J.s. 9 – wypełnione gruzem rozbiórkowym zakłębienie po wkopie budowlanym przy kamienicy.

J.s. 10 – próchnica z drobnym gruzem we wkopach uzbrojenia terenu i w podsypie obecnej nawierzchni.

Ryc. 18. Wrocław. Rynek. Wykop III P44/45, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 18. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P44/45, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

W obrębie wykopu odsłonięto fragment lica zewnętrznego ściany frontowej piwnic kamienicy nr 44, na szer. 1,3 m oraz wys. między 118,40 a 120,74 m n.p.m. Od 118,40 do 119,35 m n.p.m. tworzy ją mur zbudowany w wykopie szerokopłaszczyznowym, z cegieł o wymiarach $90-95 \times 120-125 \times 260-280$ mm, ułożonych w wążku jednowozówkowym, na zaprawie żółtokremowej, uzyskanej z piasku i niedolasowanego wapna. Do poziomu 119,15 m n.p.m. spoiny zagładzono na płasko, zaś wyżej zostały one wypłukane, co pozwala na stwierdzenie, że do budowy przyziemia ściany frontowej kamienicy gotyckiej przystąpiono na poziomie nieco wyższym od przytoczonej wartości.

Górna część odsłoniętego lica zewnętrznego kamienicy, powyżej wys. 119,35 m n.p.m., została wymurowana w XIX-XX w. z cegieł maszynowych i zaprawy piaskowo-wapiennej.

Inwentarz: zabytki luźne – 2 wycinki skóry, 1 obrobiona kość zwierzęca, 38 kości nieobrobionych, 67 ułamków naczyń ceramicznych (18 grupy A, 24 grupy B1, 15 grupy B2, 8 grupy C, 1 grupy C i 1 nierozpoznana).

Wykop VI/8 (ryc. 19) oddalony był od ściany frontowej budynku o 12,20 m. W rzucie poziomym miał kształt prostokąta o wymiarach $2,50 \times 2,90$ m. Eksploatację prowadzono do głęb. 2,30 m od obecnego bruku.

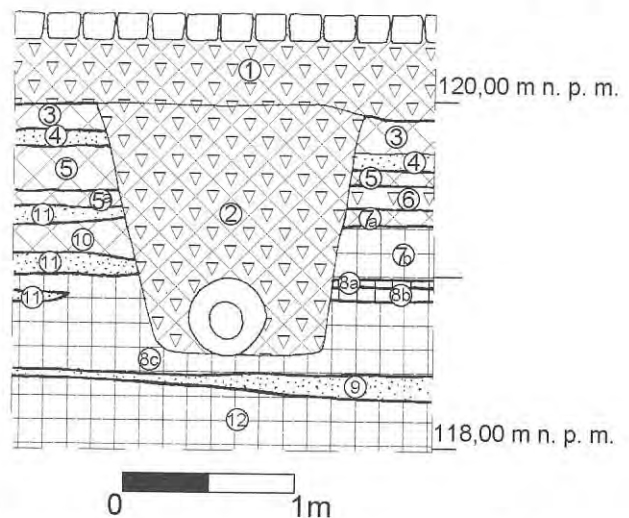
J.s. 12. Najstarszą spośród odkrytych warstw tworzyła brunatna mierzwa, której strop mieścił się na wys. 118,40 m n.p.m. Spągu warstwy nie osiągnięto.

J.s. 9 – przykrywający mierzwę piasek, tworzący warstwę o grub. do 0,12 m.

J.s. 8c – brunatna mierzwa narosła w trakcie użytkowania terenu. Grubość warstwy wynosiła 0,50-0,55 m. Jej strop mieścił się na wys. 118,86 m n.p.m.

Inwentarz: 1 gwóźdź żelazny, 6 brył żuźla, 19 wycinków skóry, 20 obrobionych fragm. drewna, 22 kości zwierzęce, 34 ułamki naczyń ceramicznych (6 grupy B1, 20 grupy B2, 6 grupy C, 1 grupy E, 1 nierozpoznana).

J.s. 8b – odkryty w południowej części wykopu poziomy płat jasnoszarej gliny nakładający się na część stropu mierzwy. Jego grub. wynosiła 0,08 m.

Ryc. 19. Wrocław. Rynek. Wykop VI/8, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń

Abb. 19. Breslau. Ring. Grabungsfläche VI/8, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie auf der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 8a – przykrywający poprzednią warstwę kolejny płat gliny barwy piaskowej, grub. 0,05 m. Wysokość zalegania płatów gliny wynosiła 118,86-118,99 m n.p.m.

J.s. 7b – warstwa czarnej mierzwy przykrywająca klepisko gliniane w południowej części wykopu. Górna część warstwy, oznaczona jako j.s. 7a przechodziła na grub. 0,10-0,12 m w próchnicę. Łączna grub. warstwy wynosiła 0,42-0,44 m. Jej strop miał niweletę 119,42 m n.p.m.

Inwentarz: 2 przedmioty żelazne, 1 fragm. naczynia szklanego, 22 wycinki skóry, 23 obrobionych fragm. drewna, 3 astragalusy, 69 nieobrobionych kości zwierzęcych, 36 ułamków naczyń ceramicznych (4 grupy A, 25 grupy B1, 5 grupy B2, 2 grupy C).

J.s. 6 – wystąpiła w południowej części wykopu. Tworzyła ją ceglany gruz rozbiórkowy przemieszany z próchnicą i ubity. Utwardzająca nawierzchnię warstwa miała grub. 0,14 m, a jej strop sięgał wys. 119,54 m n.p.m.

W północnej części wykopu równoległe do j.s. 7 i 6 powstały j.s. 11 i 10.

J.s. 11 – tworzyła ją wysypana jednorazowo warstwa szarego piasku o grub. 0,10-0,12 m, na której odłożyła się

j.s. 10 – szara próchnica przemieszana z piaskiem, grub. 0,14-0,20 m. Warstwa powstała w trakcie użytkowania nawierzchni do celów komunikacyjnych.

J.s. 11a – wysypana na powierzchnię próchnicy kolejna warstwa piasku, o grub. 0,06-0,10 m.

J.s. 5 – warstwa szarej próchnicy rozłożona nierównomiernie na całej powierzchni wykopu. W części południowej jej miąższość wynosiła 0,08 m, a w północnej do 0,32 m. W części północnej spągowa część warstwy zawierała znaczną domieszkę węgla drzewnych i została wydzielona jako j.s. 5a.

J.s. 4 – porządkujący całą przebadaną powierzchnię nasyp z szarego piasku. Grubość warstwy wynosiła 0,08-0,12 m.

Inwentarz: 31 wycinków skóry, 1 fragm. przedmiotu drewnianego, 1 figurka ceramiczna z wyobrażeniem ludzkiej twarzy, 1 fragm. naczynia ceramicznego.

J.s. 3 – odłożona na piasku warstwa próchnicy z grudkami gliny. Jej grub. wynosiła 0,12-0,20 m, a wys. stropu 119,90-120,00 m n.p.m.

J.s. 2 – zniszczony górą wkop pod wodociąg. Jego przekrój poziomy miał formę leja o płaskim dnie. Zachowana głęb. wykopu wynosiła 1,45 m, szer. na poziomie górnego zarysu 1,50, a przy dnie 1 m. Na dnie wykopu leżała, wsparta na jednym poprzecznym podkładzie z bierwiona, rura z pnia o średn. 0,43 m, o wewnętrznej średn. 0,22 m. Wykop zasypany był jednolitą próchnicą z niewielką domieszką drobnego gruzu. Rura leżała na wys. 118,52 m n.p.m., a górny zarys wkopu zachował się na wys. 120,00 m n.p.m.

J.s. 1 – piasek i beton w podkładzie obecnej nawierzchni bruku. Poziom obecnego bruku wynosi 120,54 m n.p.m.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 1 fragm. drutu i 7 nierozpoznanych przedmiotów żelaznych, 15 bryłek żuźla, 1 ułamek naczynia szklanego, 190 wycinków skóry, 1 fragm. drewnianego naczynia toczącego, 78 obrobionych fragm. drewna, 1 pionek (?) i 1 nierozpoznany przedmiot z poroża, 6 obrobionych kości, 14 astragalusów, 815 kości nieobrobionych, 1 fragm. kafla, 890 ułamków naczyń ceramicznych (99 grupy A, 274 grupy B1, 394 grupy B2, 114 grupy C, 4 grupy E, 1 wyswieconca, 4 nierozpoznane), 1 krzemień, 1 przedmiot kamienny.

I n t e r p r e t a c j a. Na obszarze położonym przed frontem obecnej kamienicy Rynek 44 zdjęto we wczesnym okresie użytkowania terenu pierwotny humus, a najstarsze powstałe tam warstwy datowane są ogólnie na XIII w. (j.s. 1, 3, 7, 8). Warstwa mierzwy oznaczona jako j.s. 3, obecna na szerszym obszarze, powstała wskutek dłuższej obecności znacznej ilości zwierząt hodowanych lub będących przedmiotem handlu.

Na całości terenu przed frontem kamienicy Rynek 44 odkryto powstały w XIII w., na warstwie mierzwy, pokład piasku o grubości do 0,40 m, występującego również na szerszym obszarze. Warstwa ta jest najstarszym śladem porządkowania nieutwar-

dzonej wcześniej, błotnistej w porach mokrych, nawierzchni Rynku. Warstwa piasku może wiązać się z kopaniem piwnic w domach przyrynkowych, z wykonaniem wykopów pod przedproża lub pochodzić z kopanej po 1242 r. fosy tzw. wewnętrznej.

Nawarstwienia zarejestrowane w zachodniej ścianie wykopu III P43/44 świadczą o tym, iż przed frontem budynku nr 44 nie istniało zagłębione przedproże. Warstwy układają się poziomo i wykazują kontynuację również w strefie oddalonej od ściany kamienicy tylko o 2,50 m (szerokość wkopu pod przedproże w sąsiedniej kamienicy nr 43 wynosi 5,70-6,40 m). Na wysokości 117,65-117,90 m n.p.m. odkryto warstwę, która wydaje się świadczyć o realizacji pierwszej na tym odcinku budowli ceglanej. Przed frontem kamienicy odkryto funkcjonujący w późnym średniowieczu obiekt o lekkiej konstrukcji, który może być interpretowany jako kram. Kilkakrotne naprawy wnętrza i znaczna miąższość warstw użytkowych świadczą o jego długim funkcjonowaniu.

Po likwidacji kramu, lecz jeszcze w późnym średniowieczu, teren wykorzystywany był do celów komunikacyjnych, o czym świadczą ślady po bruku i nakładające się na siebie warstwy piasku i próchnicy.

Równoległe do ściany kamienicy, w odległości 13,50 m od niej, przebiegał nowożytny wodociąg drewniany, odkryty wcześniej przed kamienicą Rynek 42.

Rynek 45. Kamienica gotycka, o wymiarach w świetle wnętrza 8-8,15 × 17,9 m, była zabudowana równocześnie z sąsiednimi od strony zachodniej, na działkach nr 46 i 47. Plan jej piwnic tworzyły dwa trakty, jednoprzestrzenny frontowy i dwudzielny, dwupoziomowy, od strony podwórza. Konstrukcja pierwotnego nakrycia pomieszczenia traktu frontowego nie jest znana. Oświetlało go co najmniej jedno okno umiejscowione w ścianie od strony Rynku. Pomieszczenie to z dolnym poziomem traktu tylnego łączył otwór drzwiowy, umiejscowiony przy ścianie wschodniej kamienicy. Wnętrze traktu tylnego zostały nakryte sklepieniami kolebkowymi. Ściany obwodowe podpiwniczenia kamienicy wymurowano z eratyków i fragmentów cegieł, zaś do budowy ścian działowych użyto cegieł, układając je w wątku jednowozówkowym. Czas budowy pierwotnego założenia kamienicy został określony na 2. poł. XIV-3. tercji XV w., a na przestrzeni 3. tercji XV - 1. ćwierci XVI w. wydzielono węzeł komunikacyjny w tylnej części pomieszczenia frontowego. Schody prowadzące na parter mieściły się w zachodniej części wężła⁷.

⁷ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 38, 43, 54, ryc. 36, 83; CHOROWSKA, LASOTA 1995, s. 62, ryc. 8; 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

Szerokość frontu kamienicy wynosiła 10 m, a teren przed nią przebadano w wykopie III pod kanalizację ogólnospławną i w wykopie III P44/45 pod instalację odpływu wody deszczowej.

Wykop III. Stratygrafia nawarstwień kulturowych w południowej ścianie wykopu, odległej o 13 m od frontu kamienicy, przedstawiała kontynuację sytuacji zarejestrowanej przed kamienicą Rynek 44 (ryc. 14, 15).

J.s. 0 – piaszczysty calec miał swój naturalny strop na wys. 117,44-117,54 m.n.p.m.

J.s. 1 – wytworzona na piasku calcowym gleba była szarą, jaśniejszą w spągu próchnicą, zniszczoną w partii stropowej. Zachowana miąższość pierwotnego humusu wynosiła 0,06-0,30 m. Z warstwą wiązały się dwa wchodzące w calec zagłębienia. O pierwszym z nich, położonym na przedłużeniu granicy kamienicy nr 44 i 45, wspomniano już wyżej. Drugie, zlokalizowane w odległości 5,30 m od wschodniej granicy kamienicy nr 45, było negatywem po słupie wbitym na głęb. 0,48 m poniżej stropu calca. Jama posłupowa miała w górnej części szer. 0,40 m.

J.s. 3 – na stosunkowo równym, wydeptanym stropie pierwotnej próchnicy odłożyła się warstwa mierzwy o grub. 0,14-0,24 m.

J.s. 4 – strop mierzwy przykrywała warstwa piasku podnosząca teren o 0,70-0,82 m, czyli do wys. 118,60 m n.p.m.

J.s. 13b – odłożona na piasku ciemnobrunatna mierzwa z dużą zawartością substancji organicznych. Jej grub. wynosiła 0,08-0,18 m.

J.s. 13a – przewarstwiające się z mierzwą smugi przybrudzonego piasku.

J.s. 13 – przykrywająca j.s. 4, 13a i 13b warstwa mocno zbitej, ciemnobrunatnej próchnicy zawierającej drzazgi drewna, ścinki skóry oraz domieszkę drobnego gruzu ceglanego. Grubość warstwy mierzyla do 0,80 m, a jej strop mieścił się na poziomie 119,35 m n.p.m.

J.s. 16 – kremowoszary piasek tworzący warstwę o grub. 0,08-0,10 m.

J.s. 17 – warstwa brunatnej próchnicy z domieszką drobnego gruzu ceglanego i piasku. Jej grub. wynosiła 0,60 m. Warstwa narosła w trakcie użytkowania placu, podnosząc wys. terenu do 120,04 m n.p.m.

J.s. 18 – przykrywająca próchnicę warstwa piasku o grub. 0,04-0,05 m.

J.s. 5 – próchnica przemieszana w najnowszych wkopach i podkład pod obecny bruk.

I n t e r p r e t a c j a. Przebadany przed frontem kamienicy Rynek 45 strop calca wznosi się nieznacznie w stosunku do obszaru położonego na wschód od niego. Warstwy z wczesnego okresu użytkowania terenu – mierzwa (j.s. 2 w wykopie III P44/45 i j.s. 3 w wykopie III) i wysypany na nią pokład piasku (odpowiednio j.s. 3 i 4) powtarzały sekwencję zanotowaną przed kamienicą Rynek 44.

Poziomy układ warstw średniowiecznych przed kamienicą i zachowanie ich aż do wkopu fundamentowego ściany frontowej świadczy o tym, że nie było

tutaj zagłębionego w podłoże przedproża. Warstwy mierzwy, próchnicy i przedzielające je podsypy piaskowe, oznaczone jako j.s. 13, 13a, 13b, 16-18 w wykopie III i j.s. 4-8 w wykopie III P44/45, pozostały po użytkowaniu nawierzchni.

Rynek 46. Z przeprowadzonych badań piwnic kamienicy wynika, że kondygnacja jej pierwotnego, gotyckiego założenia, o wymiarach w świetle wnętrza 8,2 × 18,0 m, była dwutraktowa, o traktach podzielonych na dwa wnętrza. Wszystkie cztery pomieszczenia zostały nakryte kolebami. Dwa otwory drzwiowe w ścianie międzytraktowej łączyły pary wnętrz frontowych z tylnymi. Pomieszczenia frontowe miały po jednym oknie umiejscowionym w ścianie od strony Rynku oraz wnęki, zlokalizowane w jednej ze ścian bocznych i międzytraktowej. Ściany obwodowe piwnic powstały z eratyków i fragmentów ceramiki budowlanej, natomiast wszystkie działowe z cegieł, ułożonych w wątku jednowozówkowym. Czas realizacji pierwotnej kamienicy, zbudowanej równocześnie z sąsiednimi na działkach nr 45 i 47, określa się na około połowę XIV - końca 2. tereji XV w. W ostatniej tereji XV i I. ćwierci XVI w. nastąpiła przebudowa traktu tylnego piwnic, który podzielono na dwa poziomy w obu pasmach. Piwnice połączone zostały z partem dwoma bliźniaczymi biegami schodów, założonymi po wschodniej i zachodniej stronie traktu. Cztery nowe wnętrza w trakcie tylnym zostały zasklepięte kolebami⁸.

Obecna szerokość frontu kamienicy wynosi 8,50 m. Teren przed nią przebadano w równoległym do kamienicy wykopie III i w trzech wykopach ułożonych poprzecznie do linii frontu – III P45/46, III P46 i III P46/47 (ryc. 20).

W północnej ścianie wykopu III zarejestrowano następujący układ stratygraficzny (ryc. 21):

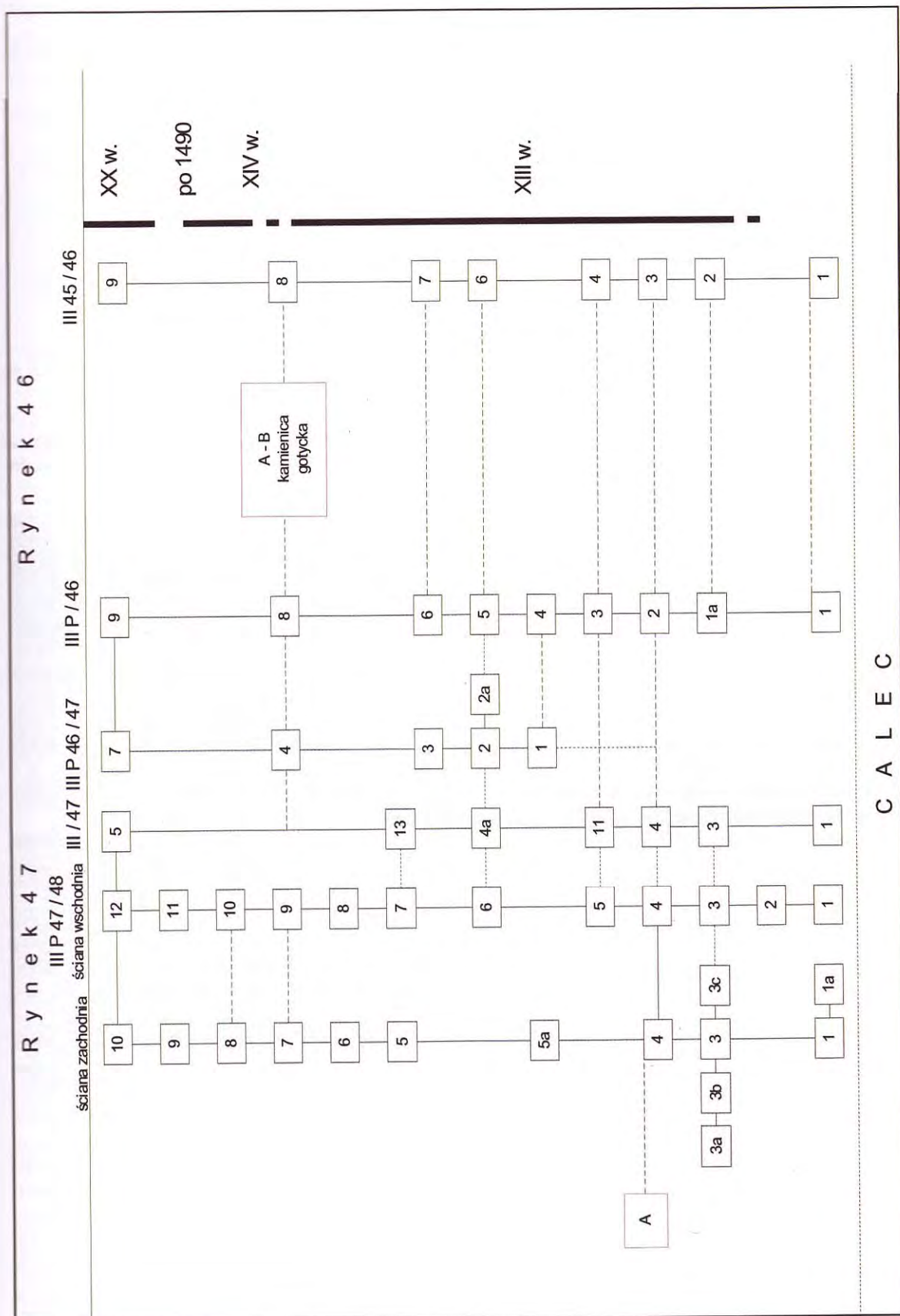
J.s. 0 – strop calca był na tym odcinku stosunkowo dobrze zachowany i miał niwelety 117,36-117,68 m n.p.m.

J.s. 1 – wytworzony na bazie piasku calcowego pierwotny humus przetrwał tylko w swej spągowej partii, na grub. średnio 0,14 m a maksymalnie 0,20 m. Tworzyła go szara próchnica przechodząca dołem łagodnie w piasek. Jej strop był nierówny, miejscami wydeptany. W niektórych partiach na udeptany strop próchnicy namyta została warstwa orsztynu.

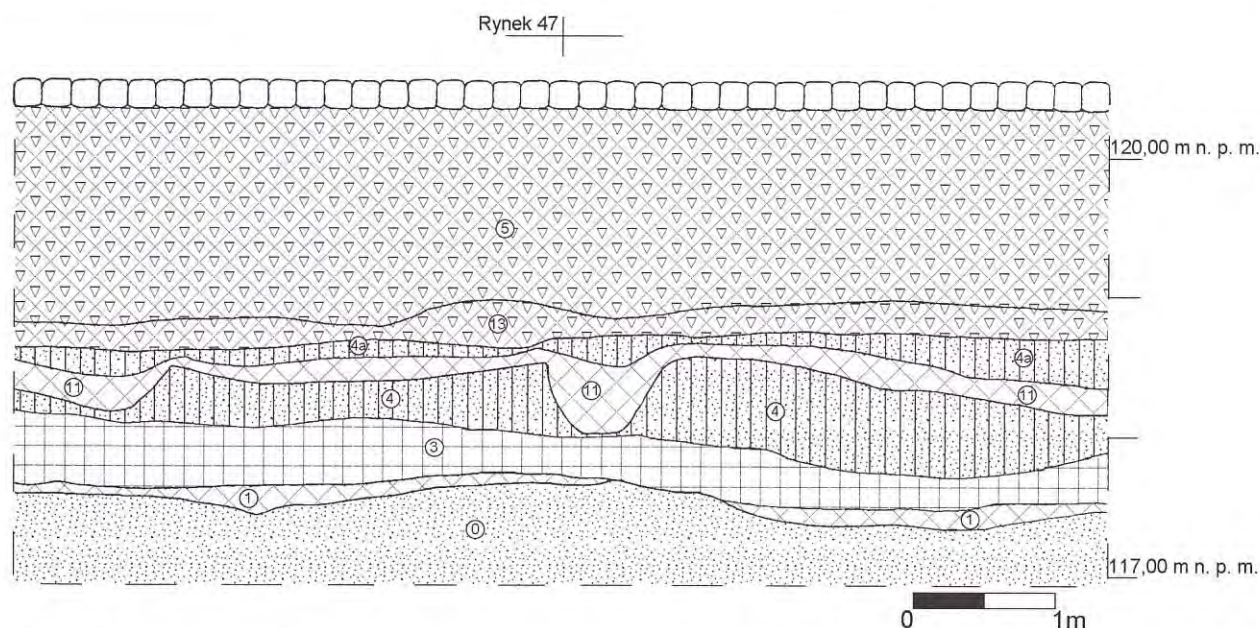
J.s. 3 – przykrywająca pierwotny humus warstwa mierzwy, osiagająca miąższość do 0,48 m. Jej strop był nierówny, wykazywał obszerne zagłębienia i niewielkie ślady po rozdeptaniu nawierzchni.

Inwentarz: 4 bryłki żużla żelaznego, 50 wycinków skóry, 3 obrobione fragm. drewna, 3 obrobione kości zwierzęce, 121 kości nieobrobionych, 64 ułamki naczyń ceramicznych (43 grupy B1, 7 grupy B2, 12 grupy C, 2 grupy E), 2 krzemienie.

⁸ LASOTA, CHOROWSKA, KUDLA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 38, 43, 54, 77, ryc. 36, 64, 83; CHOROWSKA, LASOTA 1995, s. 60, ryc. 8; 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

Ryc. 20. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 45 i 47. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka
 Abb. 20. Breslau. Ring. Schema der stratigraphischen Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 45 und 47. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

Ryc. 21. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicami nr 46 i 47, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 21. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor den Bürgerhäusern Nr. 46 und 47, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 4 – na mierzwę wysypano warstwę piasku, miąższości do 0,60 m, której strop był mocno zróżnicowany zagłębieniami i nierównościami.

J.s. 11 – nierówny strop piasku przykryty był mocno zbity, brunatną próchnicą o dużej zawartości materiałów organicznych.

J.s. 4a – kolejna warstwa piasku o grub. średnio 0,10 a maksymalnie 0,40 m.

J.s. 13 – warstwa, mocno zbitej, ciemnobrunatnej próchnicy, odłożona w trakcie użytkowania placu. Jej grub. wynosiła 0,20-0,32 m.

J.s. 5 – warstwa próchnicy przemieszana w najnowszych wkopach i pod obecną nawierzchnią bruku.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 1 płytka żelazna, 1 bryła żuźla żelaznego, 8 ułamków szkła, 3 fragm. sznura, 3 kości zwierzęce, w tym 2 ze śladami obróbki.

Wykop III P45/46 (ryc. 22) mieścił się na przedłużeniu granic budynków nr 45 i 46. Jego długość wynosiła 7,70 m, przy szerokości do 1,80 m.

J.s. 0 – piaszczysty calec zanotowano na wys. 117,10 m n.p.m.

J.s. 1 – narosła na calcu pierwotna próchnica zachowała się w dwóch odcinkach. Jej miąższość wynosiła do 0,35 m, a przejście w piasek calcowy miało charakter łagodny. Strop warstwy nosił ślady użytkowania i był nierówny. Jego wys. określono na 117,45 m n.p.m.

J.s. 2 – brunatna próchnica wytworzona na pierwotnym humusie w trakcie użytkowania terenu. Warstwa układała się poziomo na całym przebadanym w obrębie wykopu terenie, a jej grub. wynosiła do 0,30 m. Z jej poziomu wykopano niekolkate zagłębienie o dług. przekraczającej 3 m w linii profilu i głęb. 0,90 m, wypełnione tą samą próchnicą.

J.s. 3 – warstwa jasnoszarego piasku przykrywająca strop mierzwy. Jej grub. wynosiła do 0,24 m. Przed ścianą kamienicy warstwa zanikała.

J.s. 4 – warstwa mierzwy o łącznej grub. 0,60-1,10 m, o stropie sięgającym wys. 118,62 m n.p.m. Tworzyła ona poziomy w przybliżeniu pokład, złożony z czterech nakładających się na siebie elementów: „czystej” mierzwy (j.s. 4a), mierzwy z dużą zawartością drzazg drewna (j.s. 4b), soczewy piasku (j.s. 5) i mierzwy z grudkami polepy (j.s. 4c).

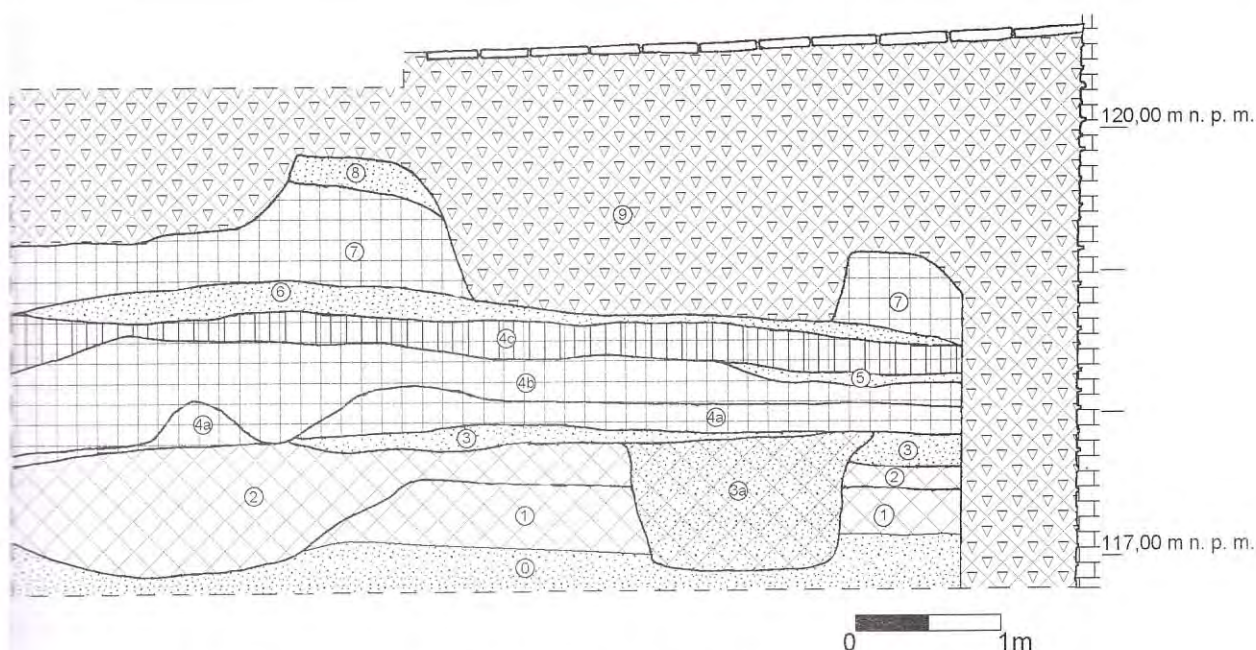
J.s. 6 – przykrywająca mierzwę warstwa czystego piasku. Jej grub. wynosiła 0,10-0,20 m.

J.s. 7 – kolejna warstwa mierzwy wytworzonej w trakcie użytkowania placu. Jej grub. wynosiła 0,70 m, a strop mieścił się na wys. 119,60 m n.p.m.

J.s. 8 – warstwa piasku o grubości 0,22 m, przykrywająca strop mierzwy.

J.s. 9 – próchnica we wkopach uzbrojenia terenu.

Górna część wkopu pod budowę ściany frontowej kamienicy Rynek 46 (ryc. 23) uległa zniszczeniu w XIX-XX w., nie ustalono więc jej pozycji stratygraficznej. Ława fundamentowa posadowiona była na poziomie 116,52 m n.p.m., czyli 0,65 m poniżej stropu calca. Do wysokości 2,60 m ścianę fundamentową piwnic zbudowano w wykopie szerokoprzestrzennym, z eratyków polnych oraz fragmentów cegieł i dachówek, którymi wypełniono szczeliny między kamieniami. Spoiny zostały zatarte. Od poziomu 118,20 m n.p.m. mur wznoszono z cegieł w wążku jednowozówkowym, zagładzając spoiny na płasko, do wys. 119,80 m n.p.m., zaś wyżej uformowano je starannie, jako wypukłe, trójkątne w przekroju. W strefie przyziemia, na wys. 119,98 m n.p.m. znajdował się próg otworu drzwiowego prowadzącego na parter. Zachodnie ościeże otworu drzwiowego znajduje się w odległości 0,30 m od wschodniego lica ściany granicznej między kamienicami Rynek 45 i 46, co może wskazywać, że owe 0,30 m muru stanowi resztę węgara, zaś ościeże wewnątrz drzwiowej utworzono na przedłużeniu lica ściany granicznej. Do budowy fundamentu i przyziemia ściany użyto cegieł o wymiarach 90-95 × 115-120 × 255-265 mm oraz dość twardej zaprawy koloru żółtawego, uzyskanej z piasku i wapna

Ryc. 22. Wrocław. Rynek. Wykop III P45/46, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 22. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P45/46, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 23. Wrocław. Rynek. Wykop III P45/46, zewnętrzne lico muru frontowego kamienicy gotyckiej. Fot. T. Gąsior
Abb. 23. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P45/46, äußere Frontmauerflucht des gotischen Bürgerhauses. Foto von T. Gąsior

niedolasowanego. Gotycki otwór drzwiowy zamurowano w okresie wczesnego renesansu ceglami o formacie gotyckim, wiążąc je twardą zaprawą, barwy kremowej, z piasku i niedolasowanego wapna.

Wykop III P46 (ryc. 24) usytuowany był w odległości 2 m na zachód od granicy kamienic 45 i 46.

Jego długość wynosiła 5,20, a szerokość około 1,80 m. Warstwy w obrębie wykopu uległy zniszczeniu w czasie wcześniejszych robót ziemnych. Analizę stratygrafii przeprowadzono w zachodniej ścianie odkrywki.

J.s. 0 – calec odkryto na wys. 117,30 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotna próchnica miała grub. 0,40 m. Dołem przechodziła stopniowo w piasek calcowy, a równy i udeptany strop (j.s. 1a) mieścił się na wys. 117,60 m n.p.m. W jego obrębie, w odległości 1,70 m od ściany późniejszej kamienicy, zlokalizowano zagłębienie, prawdopodobnie jamę po słupie.

J.s. 2 – przykrywająca pierwotny humus warstwa przybrudzonego próchnicą piasku. Jej grub. wynosiła 0,04-0,22 m.

J.s. 3 – mierzwa przechodząca stopniowo, w północnej części ściany wykopu, w spłaszczoną próchnicę. Warstwa miała grub. 0,60-0,90 m, a jej strop mieścił się na wys. 119,50 m n.p.m.

J.s. 4 – powstała na stropie mierzwy warstwa szarej próchnicy z grudkami gliny. Miąższość warstwy osiągała 0,06 m.

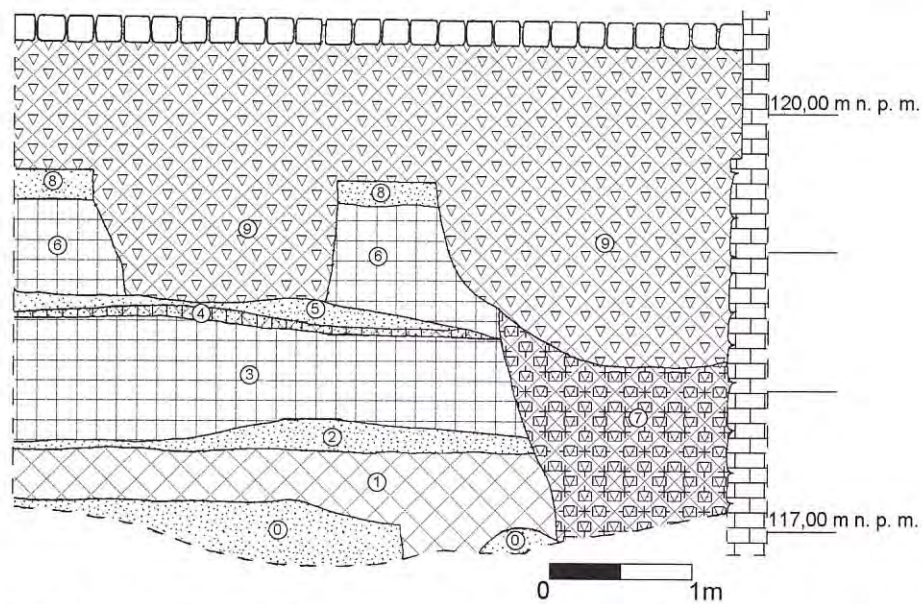
J.s. 5 – warstwa żółtego piasku, o grub. do 0,15 m, wysypiana na strop próchnicy.

J.s. 6 – warstwa mierzwy o grub. do 0,80 m, w części północnej, bliżej ściany kamienicy butwiejąca i przechodząca w nasyconą piaskiem próchnicę.

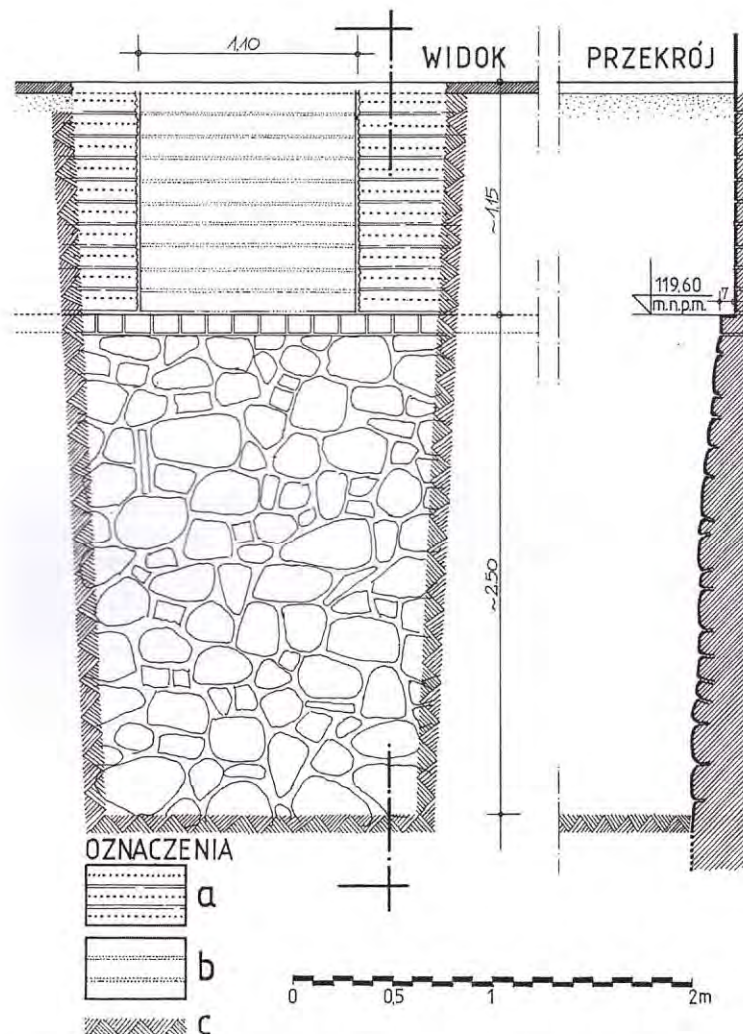
J.s. 8. Mierzwa przykryta była warstwą piasku o zachowanej grub. 0,18-0,20 m.

Pozycja stratygraficzna wkopu pod ścianę frontową piwnic nie została ustalona z powodu zniszczenia jego górnej części. Niższa, zachowana strefa wykopu, miała szer. górą 1,60 m, a na poziomie calca 1,20 m. Wypełniała ją jasnobrązowa, spłaszczona próchnica przemieszana z drobnym gruzem ceglany, grudkami zaprawy wapiennej i surowej gliny.

J.s. A (ryc. 25) – ściana frontowa piwnic kamienicy zbudowana została do wys. 119,60 m n.p.m. z eratyków oraz fragmentów cegieł i dachówek, którymi wypełniono szczeliny między kamieniami, a spoiny zagładzono. Mur kamienny zwieńczono

Ryc. 24. Wrocław. Rynek. Wykop III P46, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 24. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P46, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 25. Wrocław. Rynek. Wykop III P46, struktura lica muru frontowego kamienicy gotyckiej. Legenda: a – lico muru budynku gotyckiego, b – mur renesansowy, c – granica wykopu. Rys. J. Burnita
Abb. 25. Breslau. Ring. Grabungsfläche III 46, Struktur der Frontmauerflucht des gotischen Bürgerhauses. Zeichenerklärung: a – Mauerflucht des gotisches Gebäudes, b – Mauer von Reinessaincezeit, c – Grabungsgrenze. Gez. von J. Burnita

odsadzką z cegieł ułożonych główkami do lica, szeroką na 0,07 m, nad którą powstało przyziemie ściany parteru, zbudowane z cegieł o formacie 85-95 × 120-125 × 260-270 mm, w wątku jednowozówkowym, i dość twardej zaprawy barwy beżowej, otrzymanej z piasku i niedolasowanego wapna. W strefie muru ceglanego występują dwie formy spoin. Na wysokości 119,60-120,00 m n.p.m. spoiny zagładzono na płasko, zaś wyżej uformowano je starannie jako trójkątne w przekroju. Ceglaną ścianę, jeszcze w średniowieczu, przebito otworem do poziomu odsadzki, szerokim na 1,1 m. Otwór ten został zamurowany w czasach wczesnego renesansu ceglami o formacie gotyckim, związanymi twardą zaprawą barwy kremowej, używaną z piasku i wapna niedolasowanego.

J.s. 9 – próchnica przemieszana we wkopach XIX-XX-wiecznych.

Wykop III P46/47 założony był na przedłużeniu obecnej granicy kamienic 46 i 47. Nawarstwienia w jego obrębie przebadano do głęb. 1,60 m. W profilu E zarejestrowano (ryc. 26).

J.s. 1 – warstwa szarej próchnicy z niewielką ilością węgla drzewnych i drobinami gruzu ceglanego. W obrębie wykopu stwierdzono ją na grub. 0,50 m.

J.s. 2. Przykrywający próchnicę płat piasku, o grub. do 0,20 m, zawierający w swym obrębie smugę próchnicy określonej jako j.s. 2a.

J.s. 3 – przykrywająca piasek warstwa szarej próchnicy o grub. 0,03-0,04 m.

J.s. 4 – wycinek wkopu pod fundament ściany frontowej, wypełniony jasnobrązowym piaskiem z grudkami surowej gliny, drobinami gruzu ceglanego i niewielką domieszką węgla drzewnych. Zarejestrowano go na wys. 119,30 m n.p.m.

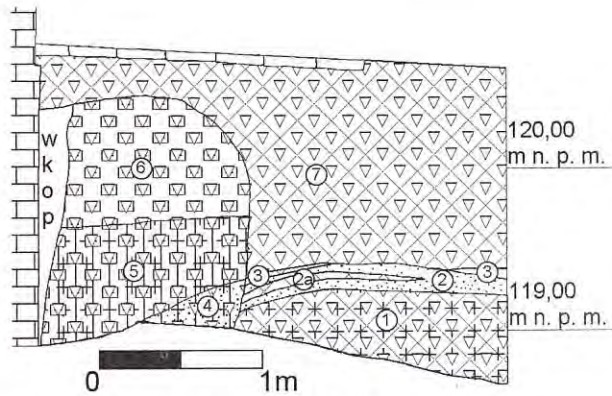
J.s. 5 – wyższa część wkopu fundamentowego, osiagająca szer. 1,30 m, wypełniona jasnoszarą próchnicą z bryłkami surowej gliny i drobnym, czystym gruzem ceglanym z grudkami zaprawy. Strop wkopu fundamentowego mieścił się w chwili odkrycia na poziomie 119,65 m n.p.m.

J.s. B – ściana piwnic i przyziemie ściany frontowej kamienicy gotyckiej nr 46 zbudowane tak samo, jak ich fragment odkryty w wykopie P46. Odsadzka kończąca fundament znajduje się na wys. 119,62 m n.p.m. Mur gotycki w kierunku zachodnim sięgał do linii ściany granicznej między kamienicami nr 46 i 47. Odsłonięty, niewielki fragment ściany frontowej kamienicy nr 47 do zbadanego poziomu 118,90 m n.p.m. tworzy mur wczesnorenesansowy, zbudowany z cegieł o formacie gotyckim i twardej zaprawy koloru kremowego, z piasku i niedolasowanego wapna. Do tego muru został dostawiony fundament portalu, wykonany z budulca, jak wyżej.

J.s. 6 – zarejestrowana przy ścianie kamienicy warstwa gruzu rozbiórkowego, złożonego z cegieł z białą zaprawą typową dla budowli renesansowych.

J.s. 7 – próchnica wypełniająca wkopy, z okresu najnowszego.

I n t e r p r e t a c j a. Strop calca zachował się stosunkowo dobrze na obszarze położonym na południe od kamienicy Rynek 46. Jego wysokość była zbliżona do stwierdzonej przed kamienicami Rynek 42-45. Inny był natomiast układ warstw z wczesnego

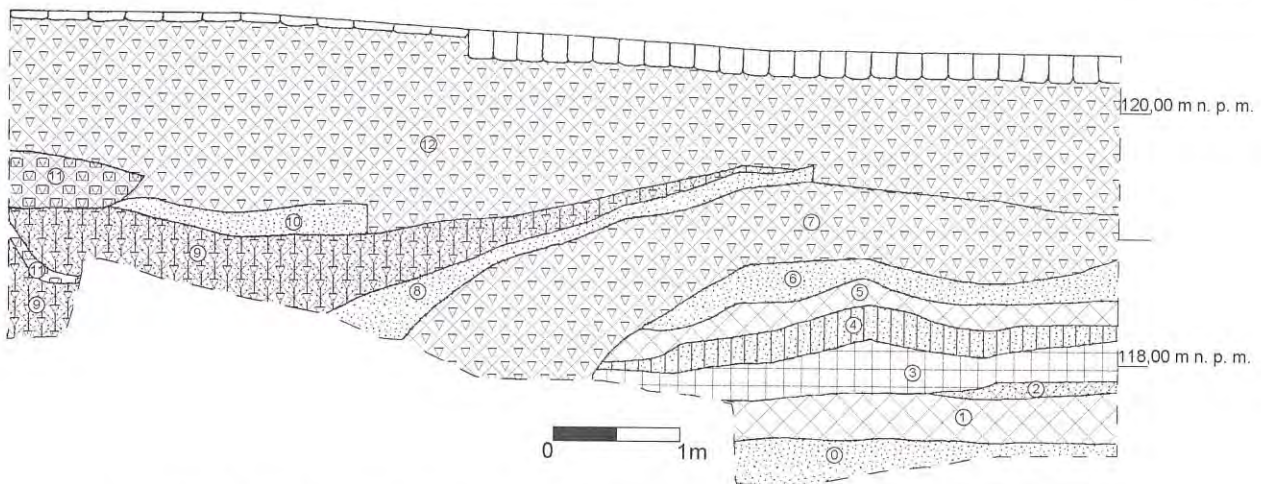

Ryc. 26. Wrocław. Rynek. Wykop III P46/47, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń

Abb. 26. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P46/47, Ostaufriss. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

okresu użytkowania terenu. W strefie sąsiadującej z frontem kamienicy, na wykazującym ślady udeptania pierwotnym humusie wysypany był płat piasku, który może być dowodem najwcześniejszej działalności budowlanej w obrębie działki. Na piasku odłożona była warstwa mierzwy (j.s. 4 w wykopie III P46/47), na której zalegała z kolei warstwa piasku przykrywająca mierzwę na omówionym wcześniej obszarze położonym na wschód od kamienicy nr 46. Przed gotycką kamienicą nie istniało zagłębione przedproże. Górna strefa warstw z późnego średniowiecza powstała w trakcie użytkowania terenu do celów komunikacyjnych. Tworzyła ją mierzwa lub próchnica przesypany piaskiem wdeptywanym następnie w podłoże lub przykrywanym brukiem bądź drewnem.

Rynek 47. Badania przeprowadzone w piwnicach kamienicy Rynek 47 ujawniły, że ich rozplanowanie zmieniło się tylko w niewielkim stopniu od czasu zbudowania w średniowieczu. Układ przestrzenny piwnic można określić jako dwutraktowy. Prawdopodobnie trakt frontowy kamienicy istniał przez jakiś czas samodzielnie. Ściany południową i północną, późniejszą międzytraktową, jego piwnicy zbudowano z eratyków i fragmentów ceramiki budowlanej, dostawiając je na styk, od zachodu, do budynku z XIII w. na działkach Rynek 48/49. Wiadomo też, iż druga z nich została połączona ze strzypami wysuniętymi z kamienicy po stronie wschodniej, co wskazuje na równoczesną realizację inwestycji na parcelach Rynek 46 i 47. Piwnicę traktu frontowego kamienicy Rynek 47 nakryto czterema polami sklepień krzyżowych, bezżebrowych, opierając je na granitowym słupie postawionym na środku pomieszczenia. W ścianie frontowej wymurowano z cegieł dwie wnęki, a nad nimi okna, w tylnej zaś wnękę i otwór drzwiowy, przewężony od zewnątrz węgarami. Wszystkie ściany podpiwniczenia traktu tylnego kamienicy zostały zbudowane z cegieł w wątku jednowozówkowym. Rozplanowano tutaj pomieszczenie nakryte kolebą i oświetlone trzema oknami od strony podwórza, zejście do piwnic wzdłuż wschodniej ściany granicznej

Ryc. 27. Wrocław. Rynek. Wykop III P47/48, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 27. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P47/48, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

oraz korytarz o układzie równoległym do ściany międzytraktovej. Nad schodami i korytarzem założono kolebki. Wymiary kamienicy w świetle wnętrza na poziomie piwnic wynoszą $8,2 \times 17,8$ m, a traktu frontowego $8,4 \times 8,8$ m. Stwierdzony nad piwnicą traktu tylnego łęk konstrukcyjny wskazuje, że parter tej części budynku dzielił się na sień i przechód. Czas budowy dwutraktowej kamienicy został określony ogólnie na 2. połowę XIV w. - końca 2. tercji XV w. U schyłku okresu gotyckiego piwnicę frontową podzielono na dwa wnętrza ścianą zbudowaną na linii słupa dźwigającego sklepienie⁹.

Obecna szerokość frontu kamienicy mierzy 10 m. Teren przed nią przebadano w dwóch wykopach.

Wykop III (ryc. 21) przeprowadzono równolegle do ściany kamienicy, w odległości 10,0-13,6 m. Sytuacja stratygraficzna była tożsama z opisaną dla tegoż wykopu przed kamienicą Rynek 46.

Wykop III P47/48 (ryc. 27) przebiegał na przedłużeniu obecnej granicy kamienic 47 i 48, osiągając długość 8,80 m. Jego wschodnia ściana przed kamienicą 47 miała następujący układ stratygraficzny:

J.s. 0 – piasek calcowy zarejestrowano w południowej części wykopu. Jego strop miał tam niweletę 117,40 m n.p.m. i łagodnie przechodził w pierwotną próchnicę.

J.s. 1 – pierwotny humus. Grubość warstwy wynosiła 0,40 m, a strop był równy i ubity.

J.s. 2 – na strop pierwotnej próchnicy wysypana została lokalnie, w południowej części wykopu, warstwa szarej próchnicy z piaskiem. Jej grub. wynosiła 0,10 m.

J.s. 3 – odłożony w trakcie użytkowania terenu pokład mierzwy o nierównym stropie. Jego grub. mierzyła 0,20-0,32 m.

Inwentarz: 1 kość zwierzęca.

J.s. 4 – kremowej barwy piasek z grudkami surowej gliny. Tworząca go warstwa powtarzała nierówności stropu mierzwy. Grubość warstwy piasku wynosiła w tym miejscu 0,14-0,26 m.

J.s. 5 – brunatna, przemieszana z mierzwą próchnica z dużą zawartością materiałów organicznych. Warstwa powtarza wcześniejsze nierówności i osiąga miąższość 0,22 m.

J.s. 6 – przykrywający j.s. 5 przybrudzony piasek, tworzący warstwę o grub. 0,12-0,30 m.

Inwentarz: 1 przedmiot żelazny, 1 ułamek szkła, 1 fragm. tkaniny, 3 wycinki skóry, 32 kości zwierzęce, 42 ułamki naczyń ceramicznych (8 grupy B1, 30 grupy B2, 3 grupy C, 1 grupy E).

J.s. 7. W odległości 5,80 m od frontu obecnej kamienicy, na wys. 118,70 m n.p.m., zarejestrowano skłon rozpoczynający łagodne, skośne cięcie warstw będące początkiem wkopu o szer. niewiele poniżej 5 m. Fragmentarycznie przebadana, południowa część wkopu przedproża wypełniona była szarą próchnicą z drobnym gruzem. Warstwa tej próchnicy zalegała również na zewnątrz wkopu i miała grub. 0,60 m.

Inwentarz: 1 fragm. obrobionego drewna, 23 fragm. naczyń ceramicznych (15 grupy B1, 4 grupy B2, 4 grupy C).

J.s. 8 – stanowiła kolejny, wyżej położony składnik zasy-piska wkopu przedproża. Tworzył go żółty piasek układający się w warstwę o grub. w części południowej 0,12 m, a we wnętrzu wkopu do 0,40 m.

J.s. 9. Zapadlisko nad zasypianym przedprożem wypełnione było szarą, spłaszczoną próchnicą z węgielkami drzewnymi, bryłkami surowej gliny i grudkami gruzu ceglanego. Zarejestrowana grub. tej warstwy wynosiła 0,60 m. W jej obrębie, przy ścianie kamienicy zarejestrowano płat gruzu rozbiórkowego, o grub. 0,10 m, opadający na południe w zakłębienie zasypiska przedproża. Najwyższy punkt warstwy gruzu miał niweletę 119,05 m n.p.m.

J.s. 10 – warstwa żółtego piasku o grub. 0,28 m.

J.s. 11 – warstwa średniowiecznego gruzu ceglanego z żółtą zaprawą wapienną. Grubość tej warstwy wynosiła 0,50 m. Układała się ona w soczewę o dług. 1,08 m, przylegającą do ściany budynku.

J.s. 12 – próchnica przemieszana w najnowszych wkopach.

J.s. A – warstwy wschodniego profilu wykopu przylegały do frontowej ściany gotyckich piwnic kamienicy Rynek 47. Jej lico zewnętrzne układano przy szalunku wykopu budowlanego. Ścianę wymurowano z eratyków, fragmentów cegieł i dachówek,

⁹ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 38, 43, 54, 77, ryc. 36, 64, 83; CHOROWSKA, LASOTA 1995, s. 62, ryc. 8; 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

wiaząc ten materiał zaprawą dość twardą, barwy żółtej, zawierającą piasek i niedolasowane wapno. Mur ten od strony zachodniej został dostawiony na styk do budynku z XIII w. i kończył się na wys. 119,90 m n.p.m.

Inwentarz: zabytki luźne – 3 kości zwierzęce.

I n t e r p r e t a c j a. Na obszarze położonym na południe od frontu kamienicy Rynek 47 strop calca zalegał na poziomie zbliżonym do zarejestrowanego przed sąsiednią kamienicą (nr 46), a pierwotny humus zachowany był w różnym stopniu. W odległości 13 m od linii zabudowy przetrwał w postaci szczątkowej, a bliżej kamienicy jego warstwa miała grubość do 0,40 m. Na humusie leżała lokalnie wysypa na warstwa piasku wykopanego z calca. Na całej przebadanej powierzchni, na pierwotnym humusie, wytworzyła się warstwa mierzwy, osiągająca grubość do 0,48 m. Jej strop nosił ślady po obszernej kałużach i nierównościach pozostałych po rozdeptaniu wilgotnej, plastycznej nawierzchni. Mierzwa, obecna na całym omówionym wyżej obszarze, przykryta była warstwą piasku, osiągającą grubość do 0,60 m.

W wykopie III P47/48, na wys. 118,80 m n.p.m., odkryto wschodnią część wkopu pod przedproże XIII-wiecznego budynku ceglanego, którego miejsce zajmują obecnie kamienice nr 48 i 49. Wkop pod przedproże miał łagodnie skośną krawędź południową (a raczej naroże południowo-wschodnie), zaś jego szerokość wynosiła 5-6 m. Po likwidacji przedproża wkop zasypano próchnicą z drobnym gruzem, a teren nad zasypiskiem wykorzystywany był do celów komunikacyjnych, podobnie jak obszar położony na południe od przedproża.

Późnośredniowieczne warstwy mierzwy i próchnicy, wytworzone w trakcie użytkowania nawierzchni placu rynkowego, nie osiągały miąższości takiej, jaka cechowała pokład mierzwy z wczesnego okresu użytkowania terenu (j.s. 3). Przesypywanie błotnistej nawierzchni piaskiem lub wymiany moszczenia czy też bruków następowało częściej niż w XIII w. Nawarstwienia takie przetrwały do wysokości 119,28 m n.p.m. (j.s. 10 w wykopie III P47/48).

Rynek 48-49. Przebudowując w XIX-XX w. kamienice Rynek 48 i 49 na domy handlowe, wyburzono ściany szczytowe i działowe do zaprojektowanego poziomu posadzek w nowych piwnicach, a także w dużym stopniu przebudowano ściany graniczne, przede wszystkim na górnych kondygnacjach. Zbadane relikty kamienic, znajdujące się pod posadzkami piwnic i w ścianach granicznych domów handlowych, dostarczyły informacji o historii ich budowy w średniowieczu.

Zabudowę murowaną na działkach Rynek 48 i 49 zapoczątkowało założenie o układzie kalenicowym, o wymiarach w świetle wnętrza $9,7 \times 17,0$ m i grubości ścian 1,0-1,1 m na poziomie pierwszej kondygnacji. Ściany wymurowano z cegieł w wątku dwuwozówkowym, od poziomu około 116,40 m n.p.m., opierając je na ławach fundamentowych zbudowanych z eratyków, wysokich na 0,40-0,45 m. Poszczególne kondygnacje budynku zostały nakryte stropami. Wysokość pierwszej kondygnacji wynosiła około 2,8 m, na co wskazują odsadzki, znajdujące się na poziomie 119,20 m n.p.m., w obu ścianach szczytowych. Relikt wschodniej ściany szczytowej, występujący w części frontowej wschodniej ściany granicznej domu handlowego Rynek 48, kończy się odsadzką na wysokości 7,3 m, licząc od momentu jej oparcia na ławie fundamentowej. Prawdopodobnie była w niej jeszcze odsadzka na wysokości 4,8 m. Zachodnia ściana graniczna domu handlowego Rynek 49, zawierająca relikty zachodniej ściany szczytowej budynku kalenicowego, powyżej piwnic nie była badana. Od strony domu handlowego Rynek 50 odkryto fragment muru, który został zinterpretowany jako zwieńczenie tej ściany szczytowej o formie krenelażu. Według opracowanej rekonstrukcji tarcze krenelażu zaczynały się na wysokości 10,7 m od miejsca oparcia ściany na ławie fundamentowej. Do pierwszej kondygnacji tego budynku prowadziło kilka wejść, przewężonych od zewnątrz węgarami. Trzy z nich stwierdzono, odsłaniając pozostałości ścian frontowej i tylnej budynku pod posadzką domu handlowego Rynek 49. Dwa wejścia prowadziły z Rynku i jedno z podwórza. Wejście w ścianie tylnej i jedno ze znajdujących się we frontowej miały 1,6 m szerokości w świetle ościeży i 2,05 m między węgarami. Jeszcze w XIII w. szeroko-frontową działkę podzielono na dwie, a obie części istniejącego tam budynku dały początek kamienicom Rynek 48 i 49.

Część wschodnia podzielonego budynku, o wymiarach w świetle wnętrza $7,8-9,7$ m, stała się skrzydłem frontowym kamienicy Rynek 48, do którego jeszcze w XIII w. dostawiono skrzydło tylne. Ściana dzieląca budynek kalenicowy, zawierająca małą wnękę oświetleniową, została zbudowana z cegieł w wątku dwuwozówkowym. Wzniesione z cegieł w wątku dwuwozówkowym skrzydło tylne, o wymiarach w świetle wnętrza $5,5-5,7 \times 6,5$ m, miało co najmniej dwie kondygnacje przedzielone stropem. W ścianie wschodniej jego pierwszej kondygnacji mieściły się: okno rozglifione do wnętrza, szczelinowe od zewnątrz, w świetle węgarów i mała wnęką oświetleniową. Stropy pierwszej kondygnacji dwuskrzydłowej kamienicy były oparte 0,57 m niżej niż w budynku kalenicowym. W okresie od 2. poł. XIV do końca 2. tercji XV w. został zmieniony układ wysokościowy dwuskrzydłowej kamienicy. Powstał wtedy parter, o wysokości około 3,5 m, odpowiadający usytuowaniu pionowemu tych kondygnacji w obecnych kamienicach. Na przestrzeni 3. tercji XV i I. ćwierci XVI w. założenie dwuskrzydłowe powiększono do dwóch pełnych traktów i trakt tylny podzielono na dwa pasma o prawie równej szerokości. Piwnicę pasma wschodniego zasklepiiono kolebą, a trakt frontowy na tym poziomie nakryto sklepieniem, opartym na dwóch słupach, na co wskazują jego pozostałości tkwiące w ścianach. Można sądzić, że po rozbudowie układ funkcjonalny parteru kamienicy tworzyły się od frontu oraz przechód i izba tylna w trakcie drugim.

Znacznie mniej wiadomo o kamienicy Rynek 49, której front stanowiła część zachodnia budynku kalenicowego, o wymiarach w świetle wnętrza $8,2 \times 9,7$ m. Jak się przypuszcza, część tą podwyższono jeszcze w XIII w. do poziomu tarcz krenelażu. Od 2. poł. XIV do końca 2. tercji XV w. utworzono w niej zasklepioną piwnicę. Sklepienie można rekonstruować jako czteropolowe, oparte na postawionym pośrodku pomieszczenia słupie, którego pozostałość odkryto pod posadzką piwnicy domu handlowego, razem z reliktem ściany działowej, zbudowanej na osi piwnicy w ostatniej tercji XV - 1. ćwierci XVI w.¹⁰

Łączna długość frontów obu obecnie stojących domów handlowych wynosi 18,30 m. Teren przed nimi przebadano w wykopach III, III P47/48, III P48/49, III P49/50 i w wykopie VI/7 (ryc. 28).

Wykop III przebiegał równolegle do frontu kamienicy, w odległości 10-13,70 m. Układ stratygraficzny przedstawiał się następująco (ryc. 29):

J.s. 0 – strop piaszczystego calca mieścił się na wys. 117,40-117,70 m n.p.m.

J.s. 1 – spągowa część pierwotnej próchnicy zachowała się miejscami przed frontem kamienicy nr 48. Grubość zachowanej warstwy osiągała 0,18 m. Jej górna strefa została zniszczona w trakcie wczesnego etapu użytkowania terenu. Przed frontem działki 49 humus zdjęto, pozostawiając płaską powierzchnię calca.

J.s. 3 – mierzwa powstała na szczątkowo zachowanym pierwotnym humusie lub na piasku calcowym. Jej grub. wynosiła 0,12-0,40 m. Przed frontem działki 49 strop warstwy był szczególnie nierówny, nosząc ślady typowe dla rozdeptanego błota. Strop warstwy mierzwy miał niwelety 117,60-118,00 m n.p.m.

J.s. 4 – warstwa piasku wysypanego na mierzwę i podnoszącego wysokość powierzchni placu o 0,30-0,80 m. Jej strop mieścił się na wys. 118,00-118,60 m n.p.m. i był mocno zaburzony w trakcie dalszego użytkowania terenu.

J.s. 11 – warstwa mocno zbitej, brunatnej próchnicy z dużą zawartością materiałów organicznych. Przykrywała ona nasyp piaszkowy przed frontem działki nr 48, osiągając grub. 0,18 m. Wypełniała nierówności i zagłębienia w piasku, z których najwyraźniej zarysowane, położone na granicy działek nr 47 i 48 miało formę jamy posłupowej.

J.s. 4a – warstwa piasku wysypana na powierzchnię omówionej wyżej próchnicy przed frontem kamienicy 47 i 48. Jej grub. wynosiła maksymalnie 0,38 m.

J.s. 13 – warstwa mocno zbitej, ciemnobrunatnej próchnicy zawierającej drzazgi drewna, ścinki skóry i domieszki drobnego gruzu ceglanego. Warstwę odkryto przed frontem obu kamienic, przy czym jej grub. przed działką nr 48 wynosiła 0,20-0,24 m, a przed działką 49 mierzyla 0,40-0,92 m. Ponadto przed frontem kamienicy 49 w obrębie warstwy mieszczą się ślady przesyków piaszkowych, oznaczonych jako j.s. 13a.

J.s. 5 – próchnica przemieszana we wkopach uzbrojenia terenu. Przed frontem kamienicy 49 w jej spagu mieścił się

fragment drewnianej rury wodociągowej o średn. 0,40 m, przebiegającej w przybliżeniu równolegle do linii zabudowy. Rura położona była na wys. 118,90 m n.p.m.

J.s. 6 – betonowa konstrukcja jezdnii.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 1 fragm. gotyckiego kafla z wyobrażeniem ludzkiej głowy (ryc. 30a).

Wykop III P47/48. W jego zachodniej ścianie zarejestrowano stratyografię właściwą dla strefy położonej przed kamienicą 48 (ryc. 20, 31).

J.s. 0 – strop calca nie zachował się. Jego najwyższy odkryty w wykopie punkt miał niweletę 117,20 m n.p.m.

J.s. 1 – czysta, szara próchnica pochodząca z pierwotnej gleby. Tworzyła ona warstwę o grub. 0,20 m, zachowaną na odcinku o dług. 2,30 m. Z jej stropu wykonano oznaczony jako j.s. 1a wkop o nieckowatym dnie, głęb. 0,98 i szer. 0,80 m. Wkop miał formę jamy posłupowej i położony był w odległości 6,80 m od linii zabudowy.

J.s. 3 – warstwa mierzwy o grub. do 1 m. W jej stropie odkryto kilka kamieni o wymiarach średnio $0,06 \times 0,08 \times 0,10$ m. W odległości 8,40 m od granicy działki mieścił się wkop o głęb. 1,50 m. Jego dług. w linii N-S przekraczała 1,70 m. Zarejestrowana w obrębie wykopu północna ściana obiektu była w przybliżeniu pionowa, a dno płaskie. Dno wkopu przykrywała, osiągająca grub. 0,80 m, warstwa czarnej, zmierzwiowej próchnicy (j.s. 3a), przesypana warstwą piasku o grub. 0,10 m (j.s. 3b). Pozostałą część wkopu wypełniał zasyp z brunatnej próchnicy z drobnymi soczewkami piasku (j.s. 3c).

Inwentarz: 1 kość zwierzęca.

J.s. 4 – warstwa piasku przykrywająca nierówną powierzchnię mierzwy. Jej grub. w południowym odcinku profilu wynosiła 0,50 m, a posuwając się w stronę linii zabudowy zmniejszała się do 0,20 m.

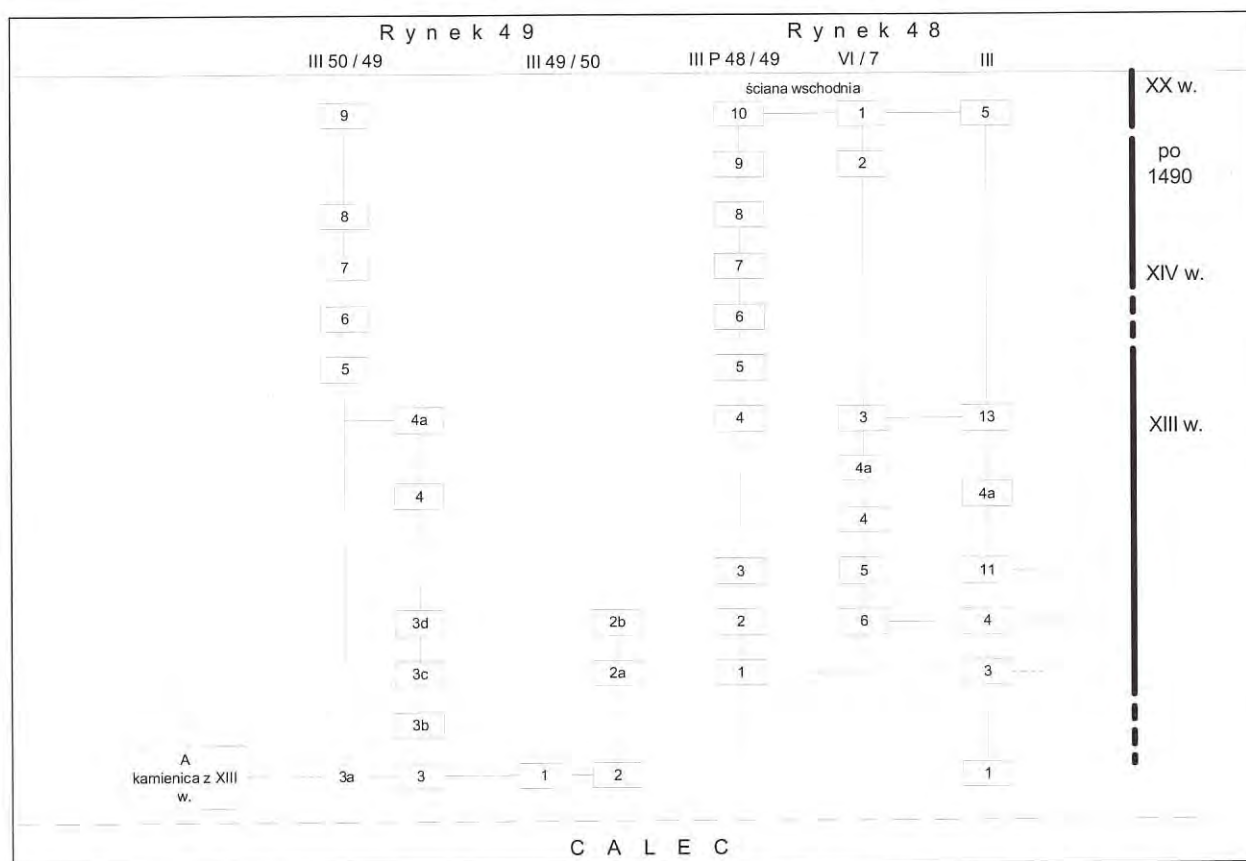
J.s. 5a – wkop pod przedproże. Jego realizację rozpoczęto w odległości 7,20 m od ściany kamienicy, a górna krawędź mieściła się na wys. 118,00 m n.p.m. Ściana wkopu opadała w dół przybierając kształt dwóch stopni, po czym przecinała calec w odległości 6,70 m od frontu kamienicy. Wnętrze wkopu, w części sąsiadującej z krawędzią, wypełnione było szarą próchnicą nasyczoną drobnym gruzem ceglanym, grudkami gliny i węgielkami drzewnymi. Próchnica ta wysypana była również na zewnątrz wkopu, tworząc warstwę o grub. do 0,20 m. Warstwa wiązała się z budową murowanego przedproża.

J.s. A. Fragment lica zewnętrznego ściany południowej XIII-wiecznego budynku ceglanego, zachowany w pasie o szer. 0,46 m, licząc od S-W naroża tego założenia. Mur trzynastowieczny powstał z cegieł, o wymiarach: $85-91 \times 122-126 \times 275-290$ mm, które ułożono w wątku dwuwozówkowym, wiążąc zaprawą dość twardą, barwy beżowej, z piasku i niedolasowanego wapna. Wypukłe, trójkątne w przekroju spoiny zostały starannie wymodelowane. Z pionowego lica muru, na wys. 119,46 m n.p.m., wychodzi gzyms o szer. 0,05 m, utworzony z jednej warstwy cegieł ułożonych główkami do lica. Mur z XIII w. od strony zachodniej został ucięty w związku z budową domu handlowego na miejscu kamienicy Rynek 48, zaś od wschodu dostawiono doń w okresie gotyku ścianę frontową piwnicy kamienicy Rynek 47.

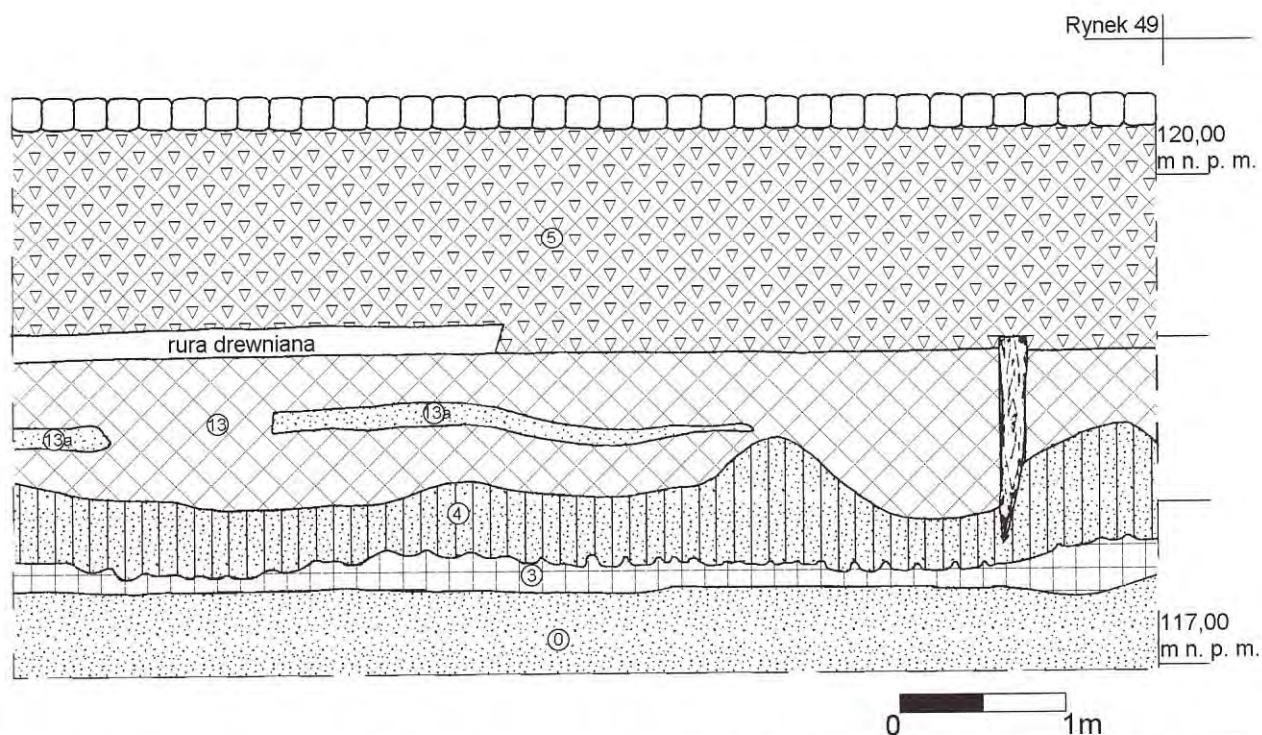
J.s. 5 – przykrywająca j.s. 5a warstwa ciemnobrunatnej próchnicy z dużą ilością materiału organicznego. Wypełnia ona

¹⁰ BURNITA, CHOROWSKA, LASOTA 1993; LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 23, 28, 37, ryc. 36, 37; CHOROWSKA, LASOTA 1995, s. 60, ryc. 8; 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2; LASOTA, ZALEWSKI 1997; CHOROWSKA w niniejszym tomie.

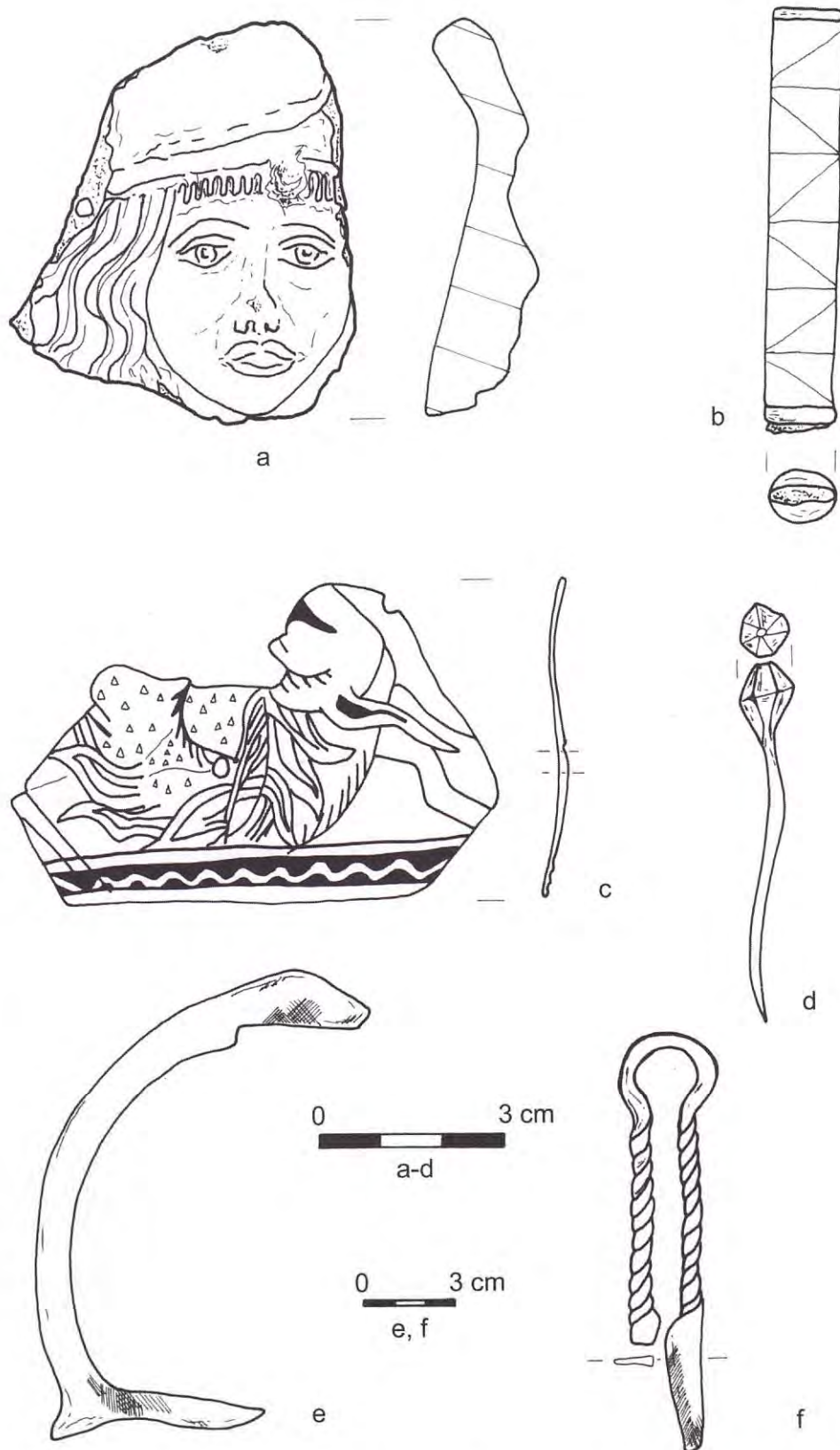
II. PÓŁNOCNA PIERZEJA RYNKU

Ryc. 28. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 48 i 49. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka
Abb. 28. Breslau. Ring. Schema der stratigraphischen Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 48 und 49. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

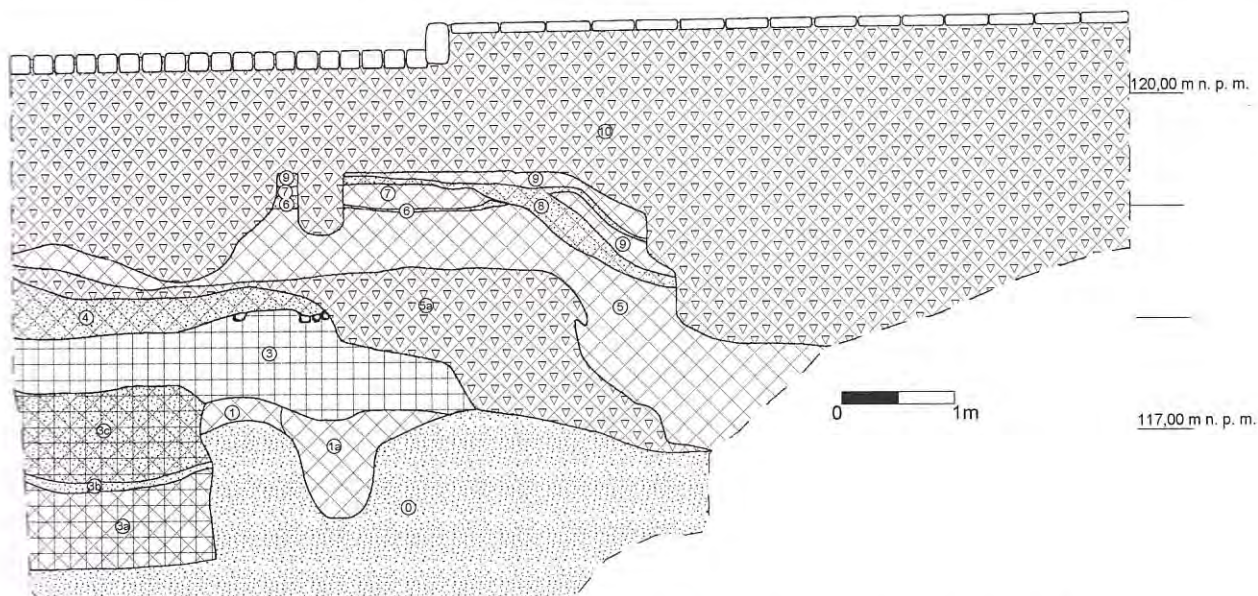

Ryc. 29. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 49, profil południowy. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 29. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 49, Südaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 30. Wrocław. Rynek. Wykop III, zabytki ruchome: a – fragment kafli, znalezisko luźne z czyszczenia wykopu przed kamienicą nr 49, b – drewniana rękojeść noża, c – okładzina kościana z wykopu III P53, j.s. 9, d – gwóźdź z wieloboczną główką, e – fragment strzemienia, f – fragment nożyc (d-f z czyszczenia wykopu III przed kamienicą nr 57). Rys. K. Jastrzębska

Abb. 30. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Funde: a – Fragment einer Kachel, Losefund aus der Planung der Grabungsfläche vor dem Bürgerhaus Nr. 49, b – hölzerner Messergriff, c – Knochenschale aus der Grabungsfläche III P53, strat. Einh. 9, d – Nagel mit vielseitigem Kopf, e – Fragment eines Steigbügels, f – Fragment einer Schere (d-f aus der Planung der Grabungsfläche vor dem Bürgerhaus Nr. 57). Gez. von K. Jastrzębska

Ryc. 31. Wrocław. Rynek. Wykop III P47/48, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 31. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P47/48, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

wolną część wkopu pod przedproże. Wysypano ją również na zewnątrz wkopu, gdzie tworzyła warstwę o grub. 0,06-0,20 m.

J.s. 6 – warstwa piasku o grub. 0,02-0,04 m, wysypana na strop j.s. 5.

J.s. 7 – szara próchnica wytworzona w trakcie użytkowania terenu. Jej grub. wynosiła 0,18-0,20 m.

J.s. 8 – warstwa piasku osiagająca grub. 0,06 m, wysypana na powierzchnię próchnicy. Wypełniono nią również zakłębienie czytelne nad wkopem przedproża.

J.s. 9 – warstwa ciemnej próchnicy wytworzonej w trakcie użytkowania powierzchni placu.

Wykop III P48/49 wykonano na przedłużeniu granicy kamienic Rynek 48 i 49. W jego wschodniej ścianie zarejestrowano następujący porządek stratygraficzny (ryc. 32):

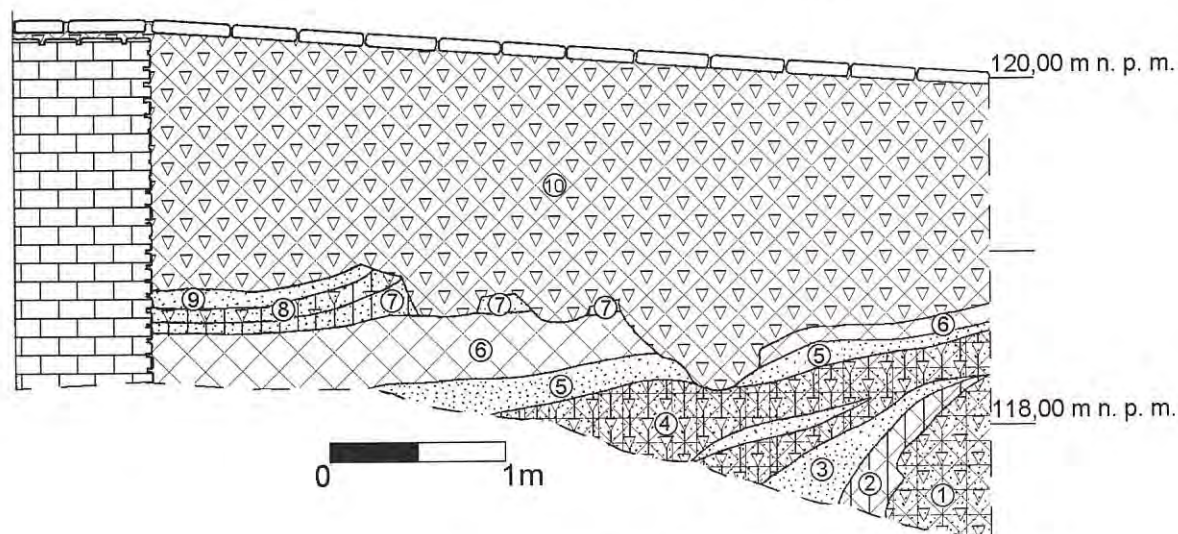
J.s. 1 – odkryta w południowej krawędzi wkopu, w odległości 5-5,60 m od ściany kamienicy, warstwa brunatnej mierzwy leżącej w obrębie wkopu pod przedproże. Strop warstwy opadał stromo w kierunku wnętrza przedproża, a grub. osiągała 0,90 m.

J.s. 2 – warstwa brązowej próchnicy z domieszką gliny i z węglami drzewnymi wypełniająca część wkopu pod przedproże. Jej grub. osiągała 0,22 m.

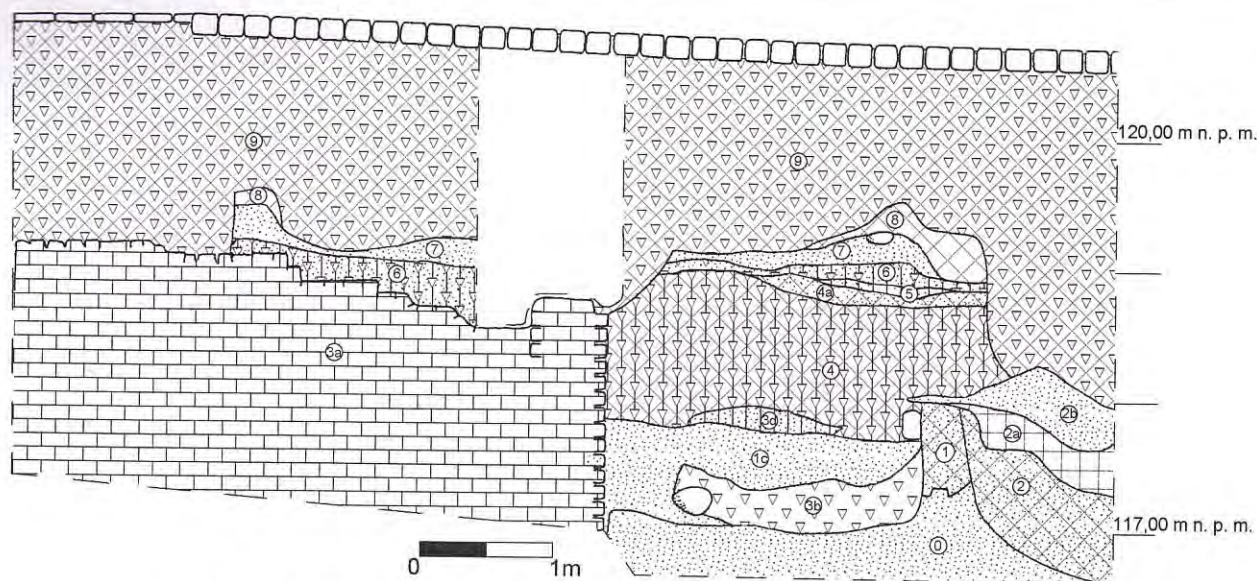
J.s. 3 – czysty, jasnokremowy piasek wysypany na próchnicę oznaczoną jako j.s. 2, opadający, jak dwie poprzednie warstwy, w stronę wnętrza przedproża. Grubość warstwy wynosiła do 0,30 m.

J.s. 4 – brunatna, zmierzwiiona w partii dennej, próchnica z grudkami gliny, drobnym gruzem ceglanym i z węgielkami drzewnymi. W jej obrębie mieściła się soczewa piasku o dług. 1,10 i grub. 0,10 m.

J.s. 5 – przybrudzony piasek wysypany na powierzchnię próchnicy, oznaczonej jako j.s. 4.

Ryc. 32. Wrocław. Rynek. Wykop III P48/49, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 32. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P48/49, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 33. Wrocław. Rynek. Wykop III P49/50, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 33. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P49/50, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 6 – kolejna warstwa próchnicy wypełniająca zakłębienie nad wkopem przedproża. Grub. warstwy wynosiła 0,40 m.

J.s. 7 – przykrywająca próchnicę warstwa żółtego piasku o grub. 0,10-0,12 m, układająca się w przybliżeniu poziomo.

J.s. 8 – szary piasek tworzący warstwę o grub. 0,08-0,10 m, odkryty nad zasypnym przedprożem.

J.s. 9 – piasek z domieszką próchnicy i z węglami drzewnymi. Grub. warstwy wynosiła 0,08-0,10 m.

J.s. 10 – próchnica z drobnym gruzem, przemieszana we wkopach uzbrojenia terenu.

Wykop III P49/50 mieścił się na przedłużeniu granicy kamienic Rynek 49 i 50. Jego wschodnia ściana miała następujący układ stratygraficzny (ryc. 33):

J.s. 0 – naturalny strop calca nie zachował się, a jego najwyższy odkryty punkt mieścił się na wys. 117,40 m n.p.m.

J.s. 1 – warstwa szarego piasku ze znaczną domieszką próchnicy powstała z przemieszania pierwotnej gleby. Jej skrawek, zachowany między późniejszymi wkopami, miał miąższość 0,65 m.

J.s. 2 – jama wchodząca wcalec w odległości 7,30 m na S od frontu działki. Przebadano ją na szer. 1,10 m, a jej głęb. wynosiła 1,30 m. Dolna część jamy, na grub. 0,70 m wypełniona była szarym piaskiem z domieszką próchnicy.

J.s. 2a – wyższą część zasypu jamy wypełniała brunatna mierzwa. Grubość tej części wynosiła 0,35 m.

J.s. 2b – strop jamy tworzył kremowy piasek, układający się w warstwę o grub. do 0,35 m.

J.s. 3 – wkop pod przedproże. Jego południowa krawędź mieściła się w odległości 6,90 m od frontu działki i opadała pionowo do płaskiego dna, uformowanego na wys. 117,00 m n.p.m.

J.s. 3a – zachodnia ściana boczna przedproża przed frontem trzynastowiecznego domu na działce Rynek 49 (ryc. 34, 35). Jej dług. wyznacza szer. przedproża na 4,34 m. Południowe zakończenie ściany uzyskało plan litery T. Na filarze przyściennym, zwróconym w stronę wschodnią, opierał się jeden z łuków frontowej ściany arkadowej przedproża. Łuk ten, z którego zachowało się wezłowie o grub. cegły, od W został

podparty pilastrem. Wymiary zbadanego reliktu przedproża: grub. zachodniej ściany bocznej 0,50 m, przekrój skarpy 0,59 × 0,30 m. Ściana boczna przedproża od strony północnej była dobudowana do wcześniej wzniesionego budynku. Jego ława fundamentowa, z eratyków, pojawiła się na wysokości wyznaczonej przez wąskoprzestrzenny wykop w zasięgu rowu (j.s. 3), który znajdował się przed przedprożem. Wezłowie łuku było oparte na wys. 118,37 m n.p.m. Wartości 117,10 i 118,73 m n.p.m. pozwalają określić wys. filara przyściennego na 1,63 m. Zachodnia ściana boczna przedproża, zachowana maksymalnie do poziomu 119,10 m n.p.m., powstała z cegieł, o wymiarach 85-95 × 120-124 × 248-261 mm, ułożonych w wątku nieregularnym, z przewagą dwuwózówkowego, na dość twardej zaprawie koloru popielatego, otrzymanej z piasku i wapna niedolasowanego. Spoiny zostały zagładzone na płasko. Lica zachodnie i południowe ściany przepaliły się podczas pożaru.

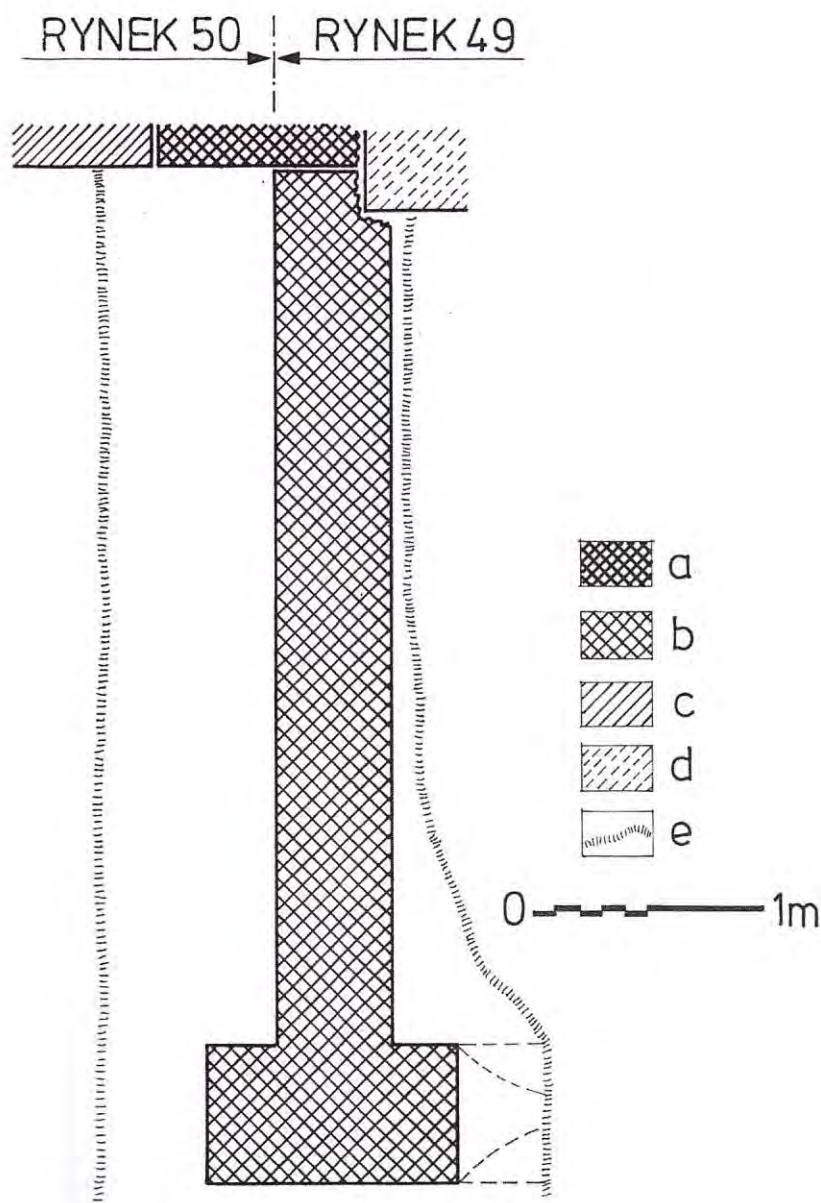
J.s. 3b – na dnie południowej części wkopu, wyznaczającej prawdopodobnie wejście do przedproża, leżała warstwa surowej gliny nasyczonej fragmentami cegieł, polepą schudzoną domieszką organiczną i węgiel drzewny ze spalenizną. Grubość warstwy osiągała 0,40 m.

Inwentarz: 53 ułamki ceramiki naczyniowej (14 grupy B1, 33 grupy B2, 6 grupy C).

J.s. 3c – na glinie leżała warstwa jasnoszarej, spiaszczonej próchnicy z drobnym gruzem ceglany i węglami drzewnymi. Jej grub. wynosiła do 0,75 m. Na jej stropie leżała soczewa piasku z gliną, oznaczona jako j.s. 3d.

J.s. 4 – przy południowej krawędzi wkopu przedproża, 0,80 m od dna, leżało w linii E-W bierwiono o grub. 0,20 m. Mieściło się ono w dolnej strefie zasypu, utworzonego z brunatnej próchnicy z gruzem i z dużą ilością polepy schudzonej domieszką organiczną. Zasyp pochodzi z okresu likwidacji przedproża. Wypełniał górną część wkopu i teren na zewnątrz od niego. Grubość zasypu wynosiła 1,20 m.

J.s. 4a – warstwa przybrudzonego piasku. Jej grub. wynosiła 0,10-0,12 m, a strop mieścił się na wys. 118,90-119,00 m n.p.m.

Ryc. 34. Wrocław. Rynek. Wykop III P49/50.
Legenda: a – mur budynku z XIII w., b – mur przedproża budynku z XIII w., c – mur z 2. połowy XIV - końca 2. tercji XV w., d – mur z XIX-XX w., e – granica wykopu.

Rys. J. Burnita

Abb. 34. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P49/50. Zeichenerklärung: a – Mauer des Hauses aus dem 13. Jh., b – Mauer des Beischlags des Hauses aus dem 13. Jh., c – Mauer aus der 2. Hälfte des 14. - dem Ende des 2. Drittels des 15. Jh., d – Mauer aus dem 19.-20. Jh., e – Grabungsgrenze.

Gez. von J. Burnita

Ryc. 35. Wrocław. Rynek. Wykop III P49/50, struktura muru przedproża, widok od południa. Fot. T. Gąsior

Abb. 35. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P49/50, Struktur der Beischlagsmauer, Südansicht. Foto T. Gąsior

J.s. 5 – warstwa piasku, z grudami surowej gliny, osiągająca grub. 0,05 m. Zlokalizowano ją nad zasypnym wkopem pod przedproże.

J.s. 6 – wyrównująca powierzchnię warstwa gliny z piaskiem i fragmentami cegieł, wyłożona na rozebrany mur przedproża i na zasyp południowej części wkopu. Grubość warstwy wynosiła 0,10-0,45 m.

J.s. 7 – warstwa piasku, o grub. do 0,24 m, stwierdzona odcinkami na całym badanym terenie. Odkrycie w jej stropie kamienia polnego sugeruje, iż służyła ona za podsyp pod bruk.

J.s. 8b – powstała po rozebraniu bruku warstwa brunatnej próchnicy o grub. 0,10-0,30 m.

J.s. 9 – zawartość wkopów z okresu najnowszego.

J.s. A – wykop od strony północnej ograniczały mury fasad kamienic nr 49 i 50 (ryc. 34). Zbadano je na wysokości 118,76-120,93 m n.p.m. Najstarszy mur stanowił pozostałość ściany frontowej trzynastowiecznego budynku Rynek nr 48/49. Zachowała się ona na dług. 0,95 m, licząc od naroża tego założenia, w kierunku wschodnim. Ściana była wymurowana z cegieł, w wątku dwuwozówkowym, o wymiarach: 82-90 × 255-280 × 124-128 mm. Spoiny ukształtowano starannie, jako wypukłe, trójkątne w przekroju. Na licu ściany stwierdzono ślady pożaru. Reszta ściany frontowej budynku z XIII w. została zniszczona w trakcie wznoszenia domu handlowego na miejscu kamienicy. Na W od reliktu budowli z XIII w. zbadano fragment ściany kamienicy gotyckiej Rynek nr 50, zbudowanej z cegieł ułożonych w wątku jednowozówkowym. Szczegółową jej charakterystykę podajemy przy opisie wykopu III P50/51.

Wykop VI/7 oddalony był o 12,20 m od ściany frontowej kamienicy nr 48. W rzucie poziomym miał kształt prostokąta o wymiarach 2,50 (E-W) × 2,80 (N-S) m. Eksplorację prowadzono do głębokości 2,00 m od obecnej nawierzchni terenu, tj. między niweletami 118,52-120,52 m n.p.m. (ryc. 36)

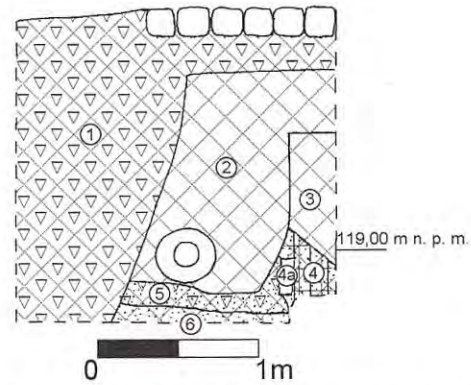
J.s. 6 – najstarszą z przebadanych warstw stanowił pokład piasku o grub. przekraczającej 0,10 m. Jego strop mieścił się na wys. 118,62 m n.p.m.

J.s. 5. Na piasku wytworzyła się warstwa próchnicy z drobinami cegieł. Jej grub. mierzyła 0,36 m.

Inwentarz: 1 bryłka żuźla żelaznego, 7 wycinków skóry, 3 astragalusy, 47 nieobrobionych kości zwierzęcych, 80 ułamków naczyń ceramicznych (20 grupy A, 24 grupy B1, 17 grupy B2, 18 grupy C, 1 grupy E), 1 fragm. dachówki.

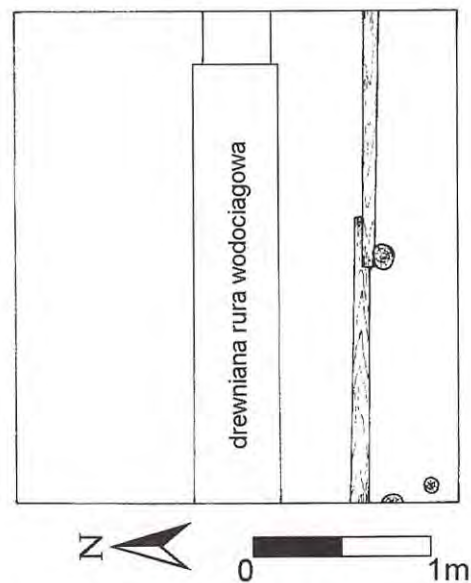
J.s. 4a. W warstwę próchnicy wkopana była na głęb. 0,24 m lekka konstrukcja drewniana, określona w trakcie badań jako „kram” (ryc. 37). Relikt tej konstrukcji tworzyły dwie dranice ułożone „na sztorc” w linii E-W. Zagłębione wewnątrz „kramu” było nieutwardzone. Dwie dranice, tworzące dolną strefę ściany, założone były za pionowy słup o średn. 0,11 m, zachowany do wys. 0,80 m od spągu konstrukcji. Słup mógł być również podporą zadaszenia. W chwili odkrycia wewnątrz obiektu wypełniała (j.s. 4) czarna mierzwa z próchnicą, niewielką ilością gliny i piasku.

Inwentarz: 5 wycinków skóry, 2 klepki i 2 nierozpoznane przedmioty drewniane, 2 kościane odpady produkcyjne, 37 nieobrobionych kości zwierzęcych, 38 ułamków naczyń

Ryc. 36. Wrocław. Rynek. Wykop VI/7, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń

Abb. 36. Breslau. Ring. Grabungsfläche VI/7, Ostaufriss. Zeichen-erklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 37. Wrocław. Rynek. Wykop VI/7, rzut poziomy na poziomie kramu i młodszego od niego wodociągu. Rys. P. Okoń
Abb. 37. Breslau. Ring. Grabungsfläche VI/7, Grundriß auf der Ebene des Krams und ihm vorausgehender Wasserleitung. Gez. von P. Okoń

ceramicznych (13 grupy A, 14 grupy B1, 7 grupy B2, 4 grupy C).

J.s. 3 – tłusta, ciemnoszara próchnica z dużą zawartością substancji organicznych – drewna i nawozu.

Inwentarz: 1 bryłka żuźla żelaznego, 29 wycinków skóry, 1 kołek drewniany, 3 obrobione kości zwierzęce, 55 kości zwierzęcych, 66 ułamków naczyń ceramicznych (18 grupy A, 37 grupy B1, 8 grupy B2, 3 grupy C), 1 krzemień.

J.s. 2 – wkop pod drewniany wodociąg. Zachowała się południowa ściana wkopu, o stromym przebiegu i głęb. 1,00 m oraz jego dno o szer. 0,88 m. Na głęb. 118,80 m n.p.m. leżała rura zbudowana z okorowanego i wydrążonego w środku pnia drzewa. W granicach wykopu mieściło się połączenie dwóch odcinków wodociągu za pomocą żelaznego złącza. Pnie miały średn. 0,36 i 0,40 m. Średn. otworu wynosiła 0,08 m. Wykop pod wodociąg zasypany był ciemnoszarą próchnicą o niewielkiej domieszce drobnego gruzu.

Inwentarz: 1 bryłka żużla żelaznego, 22 kości zwierzęce, 13 ułamków ceramiki naczyńowej (2 grupa A, 3 grupy B1, 2 grupy B2, 6 grupy C).

J.s. 1 – próchnica przemieszana w najnowszych wkopach uzbrojenia terenu.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 5 wycinków skóry, 31 kości zwierzęcych, 1 figurka ceramiczna.

I n t e r p r e t a c j a. Strop calca przed frontem budynków Rynek 48/49 mieścił się na przebadanym odcinku na wysokości 117,40-117,70 m n.p.m. Wytworzona na nim pierwotna próchnica przetrwała tylko w swej spągowej części, osiągając miąższość do 0,18 m. Przed frontem późniejszej kamienicy nr 49 humus zdjęto do powierzchni calca. Najstarszą warstwę kulturową tworzyła mierzwa odłożona na piasku calcowym lub na resztkach pierwotnego humusu. Z tym wczesnym etapem funkcjonowania placu rynkowego wiąże się wykopana w odległości 7,20 m od linii zabudowy jama, oznaczona jako j.s. 2 w wykopie III P49/50.

Nierówny strop mierzwy przykryto nasypem piaszkowym oczyszczającym nawierzchnię i przywracającym jej przydatność do użytkowania. Nie wiemy jak umocniona była powierzchnia wysypana piaskiem. Jej stosunkowo dobre zachowanie sugeruje, iż przykrywał ją bruk lub lekka nawierzchnia drewniana. Znana z wcześniejszych badań XIII-wieczna kamienica umieszczona we frontowej części działki zaopatrzona została w przedproże. Jego budowa jest chronologicznie równoległa z nasypem piaszkowym, oznaczonym w wykopie III jako j.s. 4. Wkop pod przedproże osiągał długość 6,70 m w głąb Rynku i był zagłębiony w starsze nawarstwienia i w calec na około 1 m. Mur przedproża dostawiono do istniejącej już kamienicy, po jej pożarze. Zbudowano go z cegieł, w wątku nieregularnym, z przewagą dwuwozówkowego. Frontowa ściana przedproża była wyarkadowana, zaś boczne tworzyły mury pełne.

Południowa, wolna część wkopu przybrała formę rowu o płaskim dnie, szerokości 2,40 m. Sugeruje to wykorzystanie tej części wkopu na wejście do przedproża. Potwierdzeniem tego może być belka o przekroju 0,20 m, zachowana w krawędzi wkopu. Przydenna część rowu wypełniona była m.in. gliną, a zasypano polepą, schudzoną domieszką organiczną. Sugeruje to, iż do budowy niektórych elementów przedproża zastosowano konstrukcję ryglową.

W trakcie funkcjonowania przedproża stał przed kamienicami nr 48 i 49 drewniany kram o lekkiej konstrukcji z dranic. Jego odległość od przedproża wynosiła około 6-7 m (odkryta, południowa ściana kramu odległa była o 10 m od muru przedproża).

Likwidacja przedproża i zasypanie rowu przed nim nastąpiło w późnym średniowieczu. Sąsiadujący z kamienicą teren użytkowany był do celów komunikacyjnych, o czym świadczą warstwy powstałe po utwardzeniu nawierzchni.

Rynek 50. Front domu handlowego z początku XX w. ma szer. 7,40 m. W trakcie przeprowadzonych w nim badań architektonicznych stwierdzono relikty kamienicy o średniowiecznym rodowodzie. Szczegółowe ich wyniki zawiera rozdział VI.2 w niniejszym tomie. Na koniec XIII - 1. połowy XIV w. jest datowany fragment ściany z otworem, znajdujący się w piwnicach, na linii muru granicznego między budynkami Rynek 50 i 51. Relikt ten od strony domu handlowego nr 50 jest zasłonięty sklepieniem kolebkowym. Jego charakterystykę przytaczamy przy opisie kamienicy nr 51. W okresie 2. połowy XIV w. do końca 2. tereji XV w. powstała kamienica dwutraktowa, jednopasmowa, o wymiarach w obrysie zewnętrznym 7,7 × 18,3 m, dostawiona od strony wschodniej do budynku z XIII w. na działce Rynek 49. Jej ściany frontową, tylną i międzytraktową rozebrano do ław fundamentowych z eratyków, podczas budowy domu handlowego. Sklepienia kolebkowe dwóch piwnic, oparte od zachodu na ławie z eratyków, pozostawiono. Z ławą tą, za pomocą strzępi kamiennych, został związany fundament ściany międzytraktowej. Parter i piętro kamienicy gotyckiej zbudowano z cegieł w wątku jednowozówkowym. Wiadomo też, że piętro było nakryte stropem i trakt frontowy, wysoki na 6,85 m, był niższy od tylnego o 1,15 m. Razem z kamienicą wzniesiono połączoną z nią oficynę przy wschodniej granicy działki¹¹.

Przed frontem kamienicy wykonano wykop III pod kanalizację ogólnospławną, lecz nie był on na tym odcinku dostępny do badań. W prostopadłym do linii zabudowy wykopie III P50/51 prześledzono fragment zewnętrznego lica ściany piwnicy i przyziemia elewacji frontowej kamienicy gotyckiej. Wykop doprowadzono do poziomu 118,55 m n.p.m. Odsłonięto w nim mur zbudowany w wykopie szerokoprzestrzennym, z cegieł o formacie 85-92 × 120-124 × 255-270 mm, ułożonych w wątku jednowozówkowym, na dość twardej zaprawie barwy popielatej, z piasku i wapna niedolasowanego. Koniec fundamentu wyznacza odsadzka zarejestrowana na wysokości 119,70 m n.p.m. W części fundamentowej muru, do odsadzki, spoiny zostały niedbale zagładzone, zaś wyżej, w partii przyziemia elewacji uformowano je starannie, jako wypukłe, trójkątne w przekroju.

Rynek 51. Szerokość frontu kamienicy wynosi 11,70 m. Prowadząc badania w jej piwnicach o układzie dwutraktowym, dostrzeżono kilka faz budowlanych z okresu średniowiecza. Najstarszą stanowi mur budynku z XIII w., wzniesionego na działce Rynek 52, ograniczający piwnicę traktu frontowego od zachodu. Drugą fazę dokumentuje południowy odcinek ściany wschodniej – granicznej z kamienicą Rynek 50 – tego pomieszczenia. W murze tym, wylicowanym ceglami w wątku jednowozówkowym, znajdował się otwór szeroki na 1,75 m, o wysokości

¹¹ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, ryc. 36; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. 1; 1995b, il.2.

powyżej 1 m, nakryty łękiem odcinkowym, wysokim na 0,35 m, opartym częściowo na wspornikach kamiennych wysuniętych przed lico ściany.

Otwór ten został zamurowany w czasie budowy piwnic o układzie dwutraktowym. Piwnica frontowa, połączona z tylną dwoma arkadami, była pierwotnie nakryta stropem. Piwnicę tylną nakrywają dwa pola sklepień krzyżowych, przedzielone masywnym gurtem. Gurt i spływające do posadzki żebra sklepień zostały wykonane z cegieł standardowych. Piwnicę tylną oświetlały dwa okna umiejscowione w ścianie północnej, zaś w zachodniej znajdowała się mała wnęka oświetleniowa. Ściany piwnic powstałe w trakcie realizacji układu dwutraktowego wylicowano ceglami w wątku jednowodzówkowym. Długość obydwu traktów w świetle wnętrza wynosi 17,1 m, szerokość przy froncie 10,7 m, od strony podwórza 9,7 m. Parter był zapewne trójdzielny. O podziale traktu tylnego na dwa wnętrza świadczy masywny gurt dzielący pola sklepień w piwnicy. Fragment muru z otworem nakrytym sklepieniem, opartym na wspornikach, datuje się na koniec XIII - I. poł. XIV, a kamienicę dwutraktową na 2. poł. XIV - końca 2. tercji XV w. W 3. tercji XV - I. ćwierci XVI w. piwnica frontowa została nakryta polami sklepienia krzyżowego, bezżebrowego, opartymi na filarze postawionym w jej centrum. Razem ze sklepieniem założono w północno-wschodnim narożu pomieszczenia zejście z parteru do piwnic¹².

Przed kamienicą wykonano wykop III pod kanalizację ogólnospławną i poprzeczne wykopy pod przyłacza, oznaczone jako III P50/51 oraz III P51 (ryc. 38).

Wykop III. W jego południowej ścianie zanotowano następujący porządek stratygraficzny (ryc. 39):

j.s. 0 – naturalny strop calca, tworzonego w tym miejscu przez jasnokremowy, sypek piasek, mieścił się w granicach wys. 117,36-117,60 m n.p.m., wykazując spadek w kierunku wschodnim.

J.s. 1 – warstwa pierwotnej próchnicy miała we wschodniej części badanego odcinka grub. 0,40-0,46 m, a posuwając się na zachód zmniejszała się do 0,18 m. Jej spąg łagodnie przechodził w piasek calcowy. W części wschodniej powierzchnia stropu była równa i mocno udeptana, w zachodniej zaś nosiła ślady zaburzeń. Można przyjąć, że we wschodniej części warstwa naturalnego humusu zachowała się w całości, a w zachodniej jej stropowa strefa została zdjeta w trakcie najwcześniejszego etapu użytkowania terenu. Niweleta części dobrze zachowanej wynosiła 117,75 m n.p.m. W odległości 5 m na zachód od przedłużenia wschodniej granicy działki od stropu warstwy wykopano (j.s. 1a) zagłębienie w formie niecki o głęb. 0,70 m, szer. w linii przekroju 0,90 m, wypełnione próchnicą przemieszaną z piaskiem.

J.s. 3 – odłożona na stropie pierwotnego humusu warstwa zbita, ciemnobrunatnej mierzwy intensywnie nasyczonej drzazgami drewna, ścinkami skóry i kośćmi. Przy wschodniej granicy badanego odcinka, na dług. większej niż 2,80 m warstwa miała grub. 0,04-0,25 m i mocno nierówną powierzchnię. Od zachodu ograniczał ją słup o średn. 0,10 m, wbity do głęb. stropu calca, sugerujący zamknięcie wnętrza lekkiej konstrukcji. W pozostałej, zachodniej części badanego odcinka, warstwa mierzwy miała grub. 0,30-0,65 m.

Inwentarz: 1 gwóźdź żelazny, 1 pierścioneł szklany, 91 wycinków skóry, 1 drewniana rękojeść noża z aplikacją metalową i kościaną (ryc. 30b), 1 fragm. toczzonego naczynia drewnianego, 35 drobnych zabytków drewnianych, 11 astragalusów, 2 obrobione kości zwierzęce, 365 kości nieobrobionych, 215 ułamków naczyń ceramicznych (21 grupy A, 126 grupy B1, 45 grupy B2, 4 grupy C, 5 grupy E, 2 wyświecone i 12 nierozpoznanych).

J.s. 4b. W strefie od 8,0 do 11,6 m od przedłużenia wschodniej granicy kamienicy strop mierzwy przykrywało klepisko z popielatej, plastycznej gliny. Jego grub. wynosiła do 0,20 m. Przy jego zachodniej krawędzi odkryto dwie zagłębione na 0,10-0,20 m w mierzwę, leżące w linii N-S, belki o grub. 0,18-0,20 m. Wraz z klepiskiem stanowią one pozostałość lekkiej konstrukcji drewnianej (kramu?). Klepisko położono na wys. 118,08-118,14 m n.p.m.

Inwentarz: 6 kości zwierzęcych, 17 ułamków naczyń ceramicznych (4 grupy B1, 13 grupy B2).

J.s. 4 – przykrywająca mierzwę warstwa piasku miała w badanej strefie grub. 0,12-0,55 m i wyrównany strop o wys. 118,35-118,40 m n.p.m.

Inwentarz: 1 nierozpoznany zabytek żelazny, 6 wycinków skóry, 1 fragm. obrobionego drewna, 2 astragalusy, 1 obrobiona kość zwierzęca, 43 kości nieobrobione, 63 ułamki naczyń ceramicznych (6 grupy A, 18 grupy B1, 32 grupy B2, 7 grupy E).

J.s. 13 – wytworzona na stropie j.s. 4 warstwa brunatnej próchnicy ze śladami wielokrotnego przesypywania piaskiem. W partii wschodniej w obrębie warstwy mieściła się pozioma soczewa piasku, oznaczona jako j.s. 13a. Grubość warstwy wynosiła 0,50-0,75 m, a wys. stropu 118,90-119,18 m n.p.m.

Inwentarz: 1 nóż żelazny, 1 przyszwia buta, 13 wycinków skóry, 3 obrobione kości, 1 astragalus, 263 kości nieobrobione, 190 ułamków naczyń ceramicznych (4 ułamki grupy A, 54 grupy B1, 109 grupy B2, 17 grupy C, 2 grupy E, 4 nierozpoznane).

J.s. 16 – nasyp z lekko przybrudzonego piasku. Jego grub. wynosiła 0,06-0,18 m.

J.s. 17 – kolejna warstwa próchnicy z domieszką piasku. Jej grub. wynosiła średnio 0,50 m, a wys. stropu mieściła się w granicach 119,50-119,90 m n.p.m. W obrębie warstwy stwierdzono soczewę gruzu o grub. 0,20 m, oznaczoną jako j.s. 17a.

J.s. 18 – zachowany fragmentarycznie, najwyższy spośród stwierdzonych późnośredniowiecznych nasypów piaskowych. Jego zachowana grub. wynosiła 0,26 m, a strop miał wys. 119,90 m n.p.m.

J.s. 5-6 – zawartość najnowszych wkopów uzbrojenia terenu i konstrukcja obecnej nawierzchni.

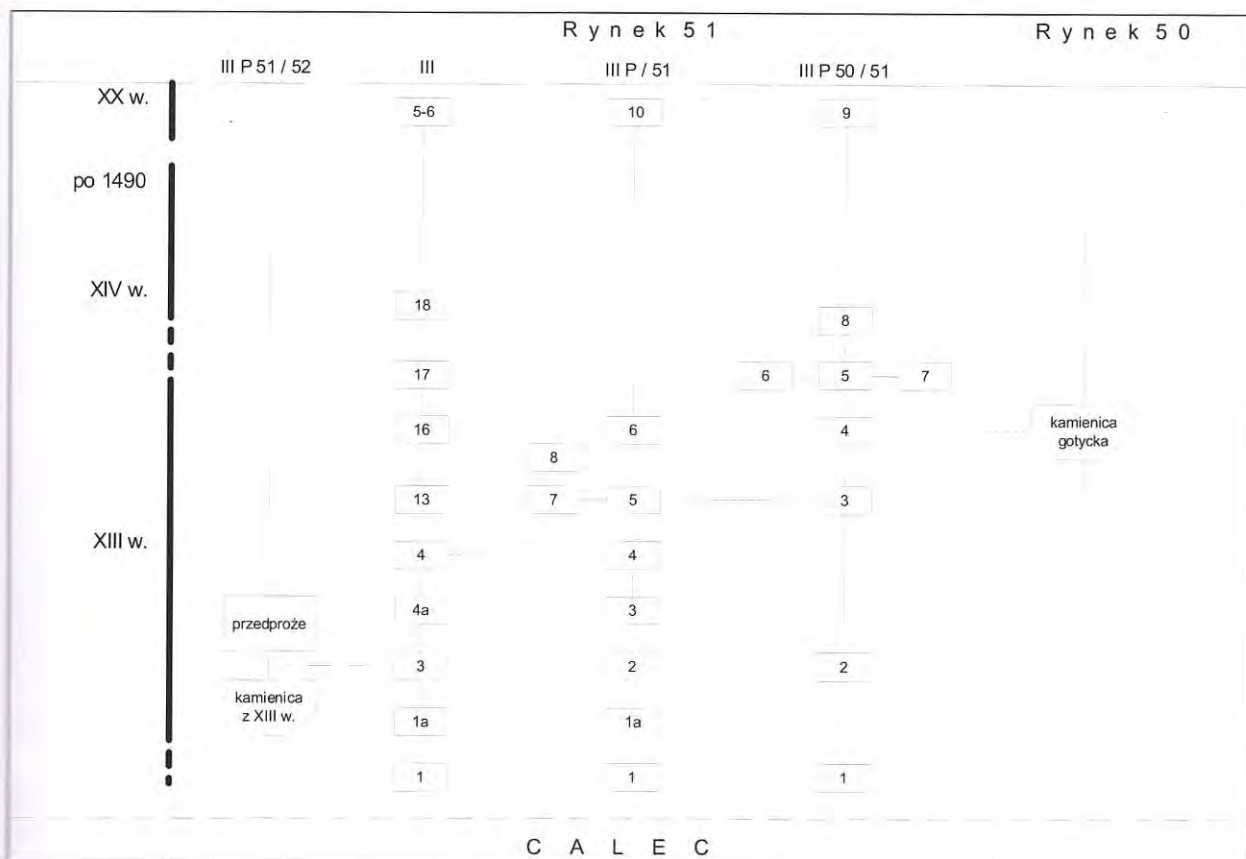
Wykop III P50/51. W obrębie zachodniej ściany wykopu zarejestrowano następujący porządek stratygraficzny (ryc. 40):

J.s. 0 – strop calca, przebadany w strefie odległej o 6,0-10,2 m od frontu kamienicy Rynek 51, mieścił się na wys. 117,22-117,30 m n.p.m. i nie wykazywał zaburzeń. Tworzył go jasnokremowy piasek, w stropie przechodzący łagodnie w próchnicę.

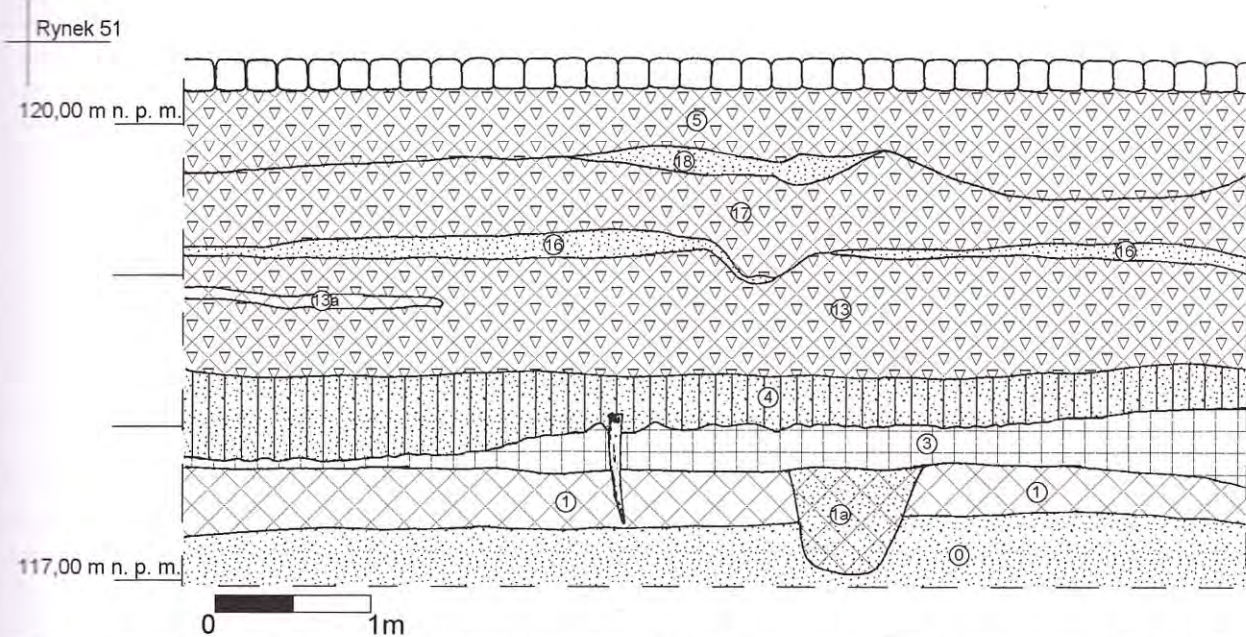
J.s. 1 – pierwotna próchnica miała grub. 0,30-0,40 m i była stosunkowo dobrze zachowana. Jej nieznacznie zaburzony strop był utwardzony przez udeptanie w najstarszym etapie użytkowania terenu. Wysokość stropu ustalono na poziomie 117,50-117,68 m n.p.m.

¹² LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 54, ryc. 36, 83; CHOROWSKA, LASOTA 1995, ryc. 8; 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

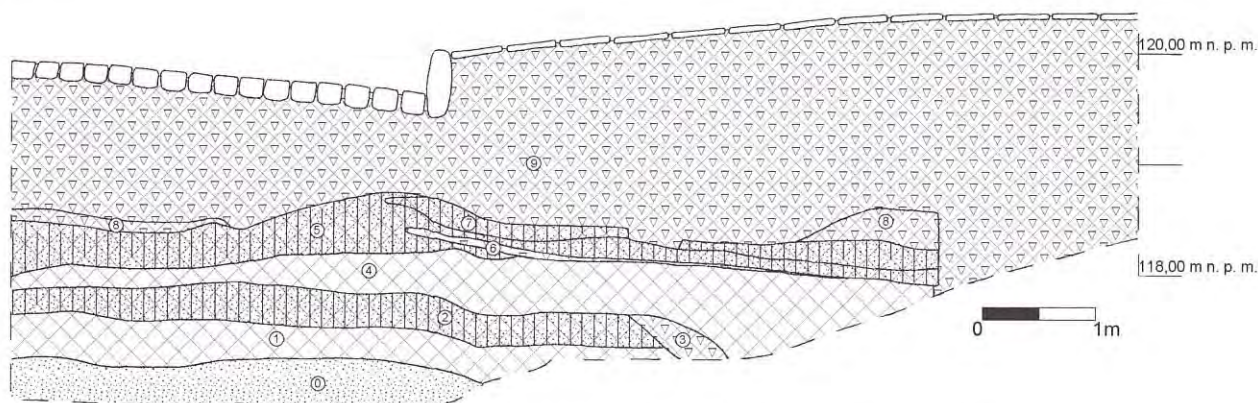
II. PÓLNOCNA PIERZEJA RYNKU

Ryc. 38. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 50 i 51. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka
 Abb. 38. Breslau. Ring. Schema der stratigraphischen Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 50 und 51. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

Ryc. 39. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 51, profil południowy. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 39. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 51, Südaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 40. Wrocław. Rynek. Wykop III P50/51, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 40. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P50/51, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 2 – warstwa piasku z grudkami gliny, lekko przybrudzona próchnicą, przykrywająca strop pierwotnej próchnicy płatem o grub. 0,30-0,40 m.

J.s. 3 – w odległości 4,60 m od ściany kamienicy pierwotna próchnica i leżąca na niej warstwa piasku zostały przecięte wkopem, opadającym łagodnie w stronę frontu działki. Na krawędzi wkopu leżała warstwa jasnobrązowej próchnicy z polepą i węgielkami drzewnymi. Strop warstwy opadał w dół zgodnie ze ścianą wkopu, a jej maksymalna grub. wynosiła 0,30 m. Krawędź wkopu mieściła się na wys. 117,70 m n.p.m.

J.s. 4 – szara próchnica z piaskiem, węglem drzewnym i niewielką zawartością materiałów organicznych. Warstwa przykrywała piasek określony jako j.s. 2, a jej grub. nad piaskiem wynosiła od 0,10 m w południowej części wykopu do 0,48 m na krawędzi wkopu, oznaczonego jako j.s. 3. Próchnica wypełniała przebadaną część wkopu, a jej maksymalna grub. w tym miejscu wynosiła 0,80 m. Poziomy układ stropu warstwy pozwala stwierdzić, iż stanowiła ona ostateczne zasypisko przebadanej części wkopu, tj. w strefie odległej o 1,80-4,60 m od obecnej ściany budynku. Strop zasypu mieścił się na wys. 118,00-118,18 m n.p.m.

J.s. 5 – warstwa czystego piasku przykrywająca zasyp wkopu. Warstwa ma grub. 0,18-0,46 m. Zawiera w swym obrębie smugę spalenizny z drobnym węglem drzewnym, oznaczoną jako j.s. 6. W części stropowej piasek przechodził miejscami w (j.s. 7) szarą, mocno spłaszczoną próchnicę z grudami gliny.

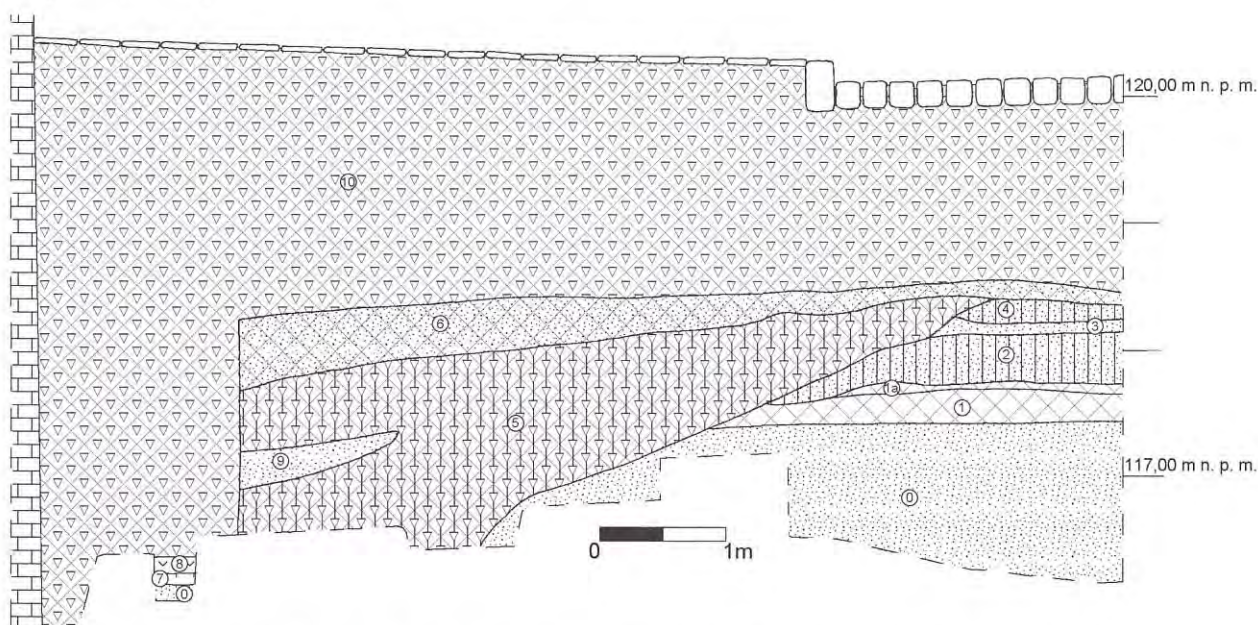
J.s. 8 – warstwa próchnicy wytworzona nad piaskiem, w trakcie użytkowania terenu do celów komunikacyjnych. Jej zachowana grub. wynosiła 0,10-0,30 m.

J.s. 9 – zawartość najnowszych wkopów i konstrukcja obecnej nawierzchni placu.

Wykop III P51 usytuowany był w odległości 5,0-7,5 m od wschodniej krawędzi obecnego budynku Rynek 51, prostopadle do ściany. Jego wschodni profil przedstawiał następującą sytuację stratygraficzną (ryc. 41):

j.s. 0 – dobrze zachowany w południowej części wykopu, poziomy strop calca mieścił się na wys. 117,44 m n.p.m.

J.s. 1 – wytworzona na bazie calcowego piasku pierwotna próchnica miała na zachowanym odcinku grub. 0,26-0,28 m. Jej przemieszana i wzbogacona w trakcie użytkowania terenu strefa stropowa oznaczona została jako j.s. 1a.

Ryc. 41. Wrocław. Rynek. Wykop III P51, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 41. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P51, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 2-4 – warstwa piasku o łącznej grub. 0,60-0,62 m, odkryta w południowej części wykopu. Jej najniższa część (j.s. 2), o grub. 0,36-0,38 m, utworzona była z kremowego piasku z grudkami gliny. Na nią wysypany był (j.s. 3), osiągający miąższość 0,12 m, płat szarego piasku, a najwyższą część nasypu stanowił (j.s. 4) kremowy piasek z grudkami gliny, podobny do w j.s. 2. Strop warstwy osiągał wysokość 118,44 m n.p.m.

J.s. 5 – wkop o krawędzi położonej w odległości 7,70 m od obecnej ściany frontowej kamienicy, na wys. 118,42 m n.p.m. Ściana wkopu opadała łagodnie w stronę linii zabudowy, przecinając nasyp piaskowy, pierwotny humus i calec. Dno wkopu zarejestrowano na niewielkim odcinku, odległym o 1 m od ściany kamienicy. Mieściło się ono na wys. 116,16 m n.p.m., co określa głęb. wkopu na 2,20 m. Na dnie wkopu leżała spalenizna zawierająca znaczną ilość węgla drzewnych, tworząca warstwę o grub. 0,08 m, oznaczoną jako j.s. 7, a na niej osiągająca grub. 0,14 m warstwa polepy. Wypełnisko wkopu tworzyła mocno spłaszczona próchnica nasyciona intensywnie węglkami drzewnymi, zawierająca grudki surowej gliny i drobiny gruzu ceglanego. W obrębie wypełniska, w części przy budynku, mieściła się soczewa piasku oznaczona jako j.s. 9. Obecność próchnicy stwierdzono w strefie odległej o 1,60-7,70 m od obecnego budynku. Jej strop łagodnie opadał w kierunku ściany frontowej, zagłębiając się nieznacznie nad najniższą częścią wkopu.

J.s. 6 – warstwa piasku przemieszanego z próchnicą przykrywająca zasypisko wkopu. W strefie południowej miała grub. 0,10-0,12 m, a nad zapadliskiem wkopu zwiększała swą miąższość do 0,56 m.

J.s. 7 – próchnica, piasek i beton wypełniające najnowsze wkopy uzbrojenia terenu i tworzące podkład pod nawierzchnię z XX w.

J.s. A – lico zewnętrzne ściany piwnicy i przyziemie elewacji frontowej kamienicy gotyckiej zbudowane z cegieł, ułożonych w wątku jednowozówkowym, na dość twardej zaprawie koloru żółtawego, z piasku i wapna niedolasowanego. Mur piwnicy został odsłonięty do poziomu 115,75 m n.p.m. Do wys. 116,32 m n.p.m. wykonano go w wykopie wąskoprzestrzennym, na skutek czego spoin nie zagłębiono. W różnym stopniu zagłębione spoiny górnej partii muru, zbudowanej w szerokim wykopie, sięgają do wys. 119,50 m n.p.m. Wyżej, na pograniczu ściany piwnicy i przyziemia elewacji frontowej spoiny zostały wypłukane. W drugim fragmencie muru kamienicy Rynek 51, odsłoniętym w wykopie III P51/52, stwierdzono, iż granica między ścianą piwnicy a przyziemem elewacji znajdowała się na wys. 119,62 m n.p.m. Wymiary cegieł użytych do budowy fundamentu i przyziemia ściany kamienicy Rynek 51: 85-92 × 120-124 × 250-270 mm.

I n t e r p r e t a c j a. Przed frontem obecnej kamienicy Rynek 51 naturalnie zachowany strop piasku calcowego mieścił się na wysokości 117,22-117,60 m n.p.m., wykazując spadek w kierunku wschodnim. Wytworzona na nim warstwa gleby zachowała się stosunkowo dobrze, osiągając miejscami, zwłaszcza przed wschodnią i środkową częścią frontu budynku miąższość 0,40-0,46 m. Powierzchnia pierwotnej próchnicy w początkowym etapie użytkowania te-

renu była płaska i mocno ubita. Przed zachodnią częścią frontu kamienicy stropowa część próchnicy była zdjeta, a zachowana powierzchnia zaburzona. Najstarsze warstwy przykrywające częściowo udeptany, a częściowo zaburzony pierwotny humus miały dwojaki charakter. W części położonej bliższej linii zabudowy najstarszą warstwę tworzył nasyp piaskowy, powstały prawdopodobnie w trakcie prac budowlanych w obrębie działki. Posuwając się dalej na południe, warstwa piasku zanikała, ustępując miejsca mierzwie. Zawarty w mierzwie nawóz jest dowodem na obecność na placu w trakcie jej narastania znacznej ilości zwierząt. Powierzchnia mierzwki była nierówna, a w porach mokrych z pewnością błotnista. Z warstwą tą, a więc z wczesnym etapem użytkowania terenu, wiążą się ślady lekkiej konstrukcji drewnianej z podłogą w formie klepiska. Można ją interpretować jako pozostałość kramu z wczesnej fazy użytkowania placu.

Błotnista powierzchnia mierzwki przykryta została nasypem piaskowym stwierdzonym wcześniej na całym obszarze objętym wykopem III. Warstwa ta oczyściła i osuszyła teren, podnosząc jego wysokość do 118,50 m n.p.m. Przed frontem kamienicy grubość warstwy piasku zmniejszała się aż do jej zaniku. Sugeruje to, iż piasek nie pochodził z wykopów pod piwnice w obrębie działek, lecz z innych prac inżynierskich, mających miejsce na terenie miasta lub w jego pobliżu w XIII w., tzn. najprawdopodobniej z budowy fortyfikacji.

W obrębie wykopów III P50/51 i III P51 stwierdzono powstały w XIII w. obiekt, który interpretuje się jako wkop pod zagłębione w podłoże przedproże. Łagodne wypływanie się południowej ściany wkopu utrudnia ściśle określenie jego zasięgu. Można stwierdzić, że w wykopie III P50/51, czyli prawdopodobnie przy narożu jego szerokość wynosiła 4,60 m, a w części środkowej, w wykopie III P51, aż 7,70. Możliwe, że większy zasięg wkopu przed środkową częścią frontu wynika z usytuowania w tym miejscu wejścia do przedproża. Ściana wkopu jest tu szczególnie łagodnie wyprofilowana, umożliwiając zamontowanie schodów. Wkop przedproża wykonano od poziomu warstw piasku przykrywających pierwotny humus (j.s. 2 w wykopie III P50/51 i 2-4 w wykopie III P51). Był on więc starszy od istniejącej w obrębie działki kamienicy gotyckiej i towarzyszył budynkowi o nieznanym konstrukcji, istniejącemu w XIII w. Wykop pod przedproże miał głębokość 2,20 m, a jego dno umieszczone było o 1,20 m poniżej stropu calca. Odkryta na dnie przedproża warstwa spalenizny

i polepy sugeruje zniszczenie jego najstarszej, prawdopodobnie drewnianej konstrukcji przez pożar. Zachowany układ stratygraficzny nie pozwolił bezpośrednio ustalić, która z warstw sąsiadujących z przedprożem od południa pochodzi z okresu jego istnienia. Porównanie wysokości i pośrednie relacje stratygraficzne wskazują, iż była to odkryta w południowej ścianie wykopu III warstwa próchnicy o grubości 0,50-0,75 m, oznaczona jako j.s. 13. Przedproże zlikwidowano w późnym średniowieczu, a pozostałe po nim zagłębienie zasypało mocno spłaszczoną próchnicą z węglem drzewnym (j.s. 4 w wykopie III P50/51 i j.s. 5 w wykopie III P51).

Po likwidacji przedproża powierzchnia północnej części placu przed gotycką kamienicą Rynek 42 używana była do celów komunikacyjnych. Świadectwem tego są następujące po sobie na przemian warstwy piasku i spłaszczonej próchnicy. Strop tych późnośredniowiecznych warstw zachował się do poziomu 119,90 m n.p.m.

Rynek 52. Szerokość frontu kamienicy łącznie z częścią nad ulicą Więzienną wynosi 22,60 m. W trakcie badań piwnic, prowadzonych w czasie odbudowy kamienicy po zniszczeniach w 1945 r., zwrócono uwagę na jej pierwotne założenie z XIII w. Z opublikowanych materiałów wynika, że wymiary rzutu tego budynku wynosiły 11,0 × 18,5 m. Ściany obwodowe oparte na ławach z eratyków zostały wzniesione z cegieł w wątku dwuwózówkowym. Tak samo zbudowano ścianę działową, w jakiś czas później dostawioną do murów obwodowych. Pierwszą kondygnację, zagłębioną do połowy w podłóżu, nakrywał strop, którego belki i sosręb, założony na osi budynku, opierały się na kamiennych wspornikach. Z otworów pierwszej kondygnacji zostały wspomniane lub zaznaczone na rysunkach: wejście w ścianie bocznej od strony podwórza, otwór wentylacyjny w drugiej bocznej i po jednej wnęce w ścianach szczytowych. Po rozbudowie budynku z XIII w. na północ powstała kamienica dwutraktowa. Według rysunków archiwalnych trakt tylny parteru tworzyły trzy wnętrza, z których skrajne nakryte były sklepieniami gwiaździstymi, a środkowe tworzyło przechód na podwórze. Prawdopodobnie w trakcie frontowym kamienicy gotyckiej został utrzymany podział budynku z XIII w. i większe pomieszczenie zachodnie stanowiło sieni¹³.

Przed kamienicą wytyczono wykop III pod kanalizację ogólnospławną, wykopy III P52, III P52a, III P52b, III P51/52 pod przyłącza do budynku i wykop VI/6 pod słup latarni (ryc. 42).

Wykop III (ryc. 43, 44, 45) przebiegał równolegle do ściany frontowej kamienicy, w odległości 10,0-13,5 m

na południe od niej. Układ nawarstwień zarejestrowano w południowej ścianie wykopu (ryc. 43) i dwukrotnie w jego strefie północnej – w odkrywce pod kanalizację (ryc. 44) i pod wodociąg (ryc. 45):

j.s. 0 – naturalnie zachowana powierzchnia piasku calcowego miała wys. 117,40-117,66 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotna próchnica przetrwała w formie szczątkowej we wschodniej i środkowej strefie badanego odcinka. Jej grub. mieściła się w granicach 0,06-0,26 m. Dolna część przechodziła stopniowo w piasek calcowy, a strop był mocno udeptany i zdecydowanie odcinający się od leżącej wyżej mierzwy. Przed wschodnim odcinkiem frontu kamienicy pierwotny humus został przemieszany z piaskiem calcowym, a częściowo zniszczony przez późniejszy wkop.

J.s. 3 – warstwa brunatnej, mocno zbitej mierzwy z drzazgami drewna, ścinkami skóry, fragmentami ceramiki i ułamkami kości. Jej grub. mieściła się w granicach 0,10-0,40 m, a strop był nierówny. Przy zachodniej krawędzi badanego odcinka z warstwy wyprowadzono wkop o szer. w linii profilu pomocnego 1,90, głęb. 1,30 m od stropu warstwy. Płaskie dno zagłębienia miało szer. 1,50 m. Ściany partii przydennej były w przybliżeniu pionowe, a wyżej rozszerzały się łagodnie ku górze, do spągu warstwy. Część przydenną obiektu wypełniał przemieszany z próchnicą piasek (do 0,20 m), a strefę wyższą zajmowała mierzwa.

Inwentarz: 79 ułamek ceramicznych naczyń (59 ułamek grupy B1, 16 ułamek grupy B2, 4 ułamki grupy C).

J.s. 4-4a – przykrywająca mierzwę warstwa piasku z grudkami gliny, podnosząca wys. terenu o 0,40-0,89 m, czyli do poziomu 118,30-118,60 m n.p.m. W obrębie nasypu piaskowego zawarta była

j.s. 11 – warstwa mocno zbitej, brunatnej próchnicy z dużą zawartością substancji organicznych. Wystąpiła ona przed całą szerokością frontu kamienicy Rynek 52. Jej grub. mieściła się w przedziale 0,04-0,20 m. Warstwa narosła w trakcie użytkowania terenu.

Inwentarz: 1 kość zwierzęca.

J.s. 13 – wytworzona na nasypie piaskowym warstwa mocno zbitej, brunatnej próchnicy z drzazgami drewna, ścinkami skóry, ułamkami kości i niewielką domieszką drobnego gruzu ceglanego. Jej grub. wynosiła 0,20-0,42 m. Próchnica ta jest ostatnią z zachowanych warstw średniowiecznych. Maksymalna wys. jej stropu osiągała 119,00 m n.p.m.

Inwentarz: 8 obrobionych kości zwierzęcych, 13 nieobrobionych kości zwierzęcych.

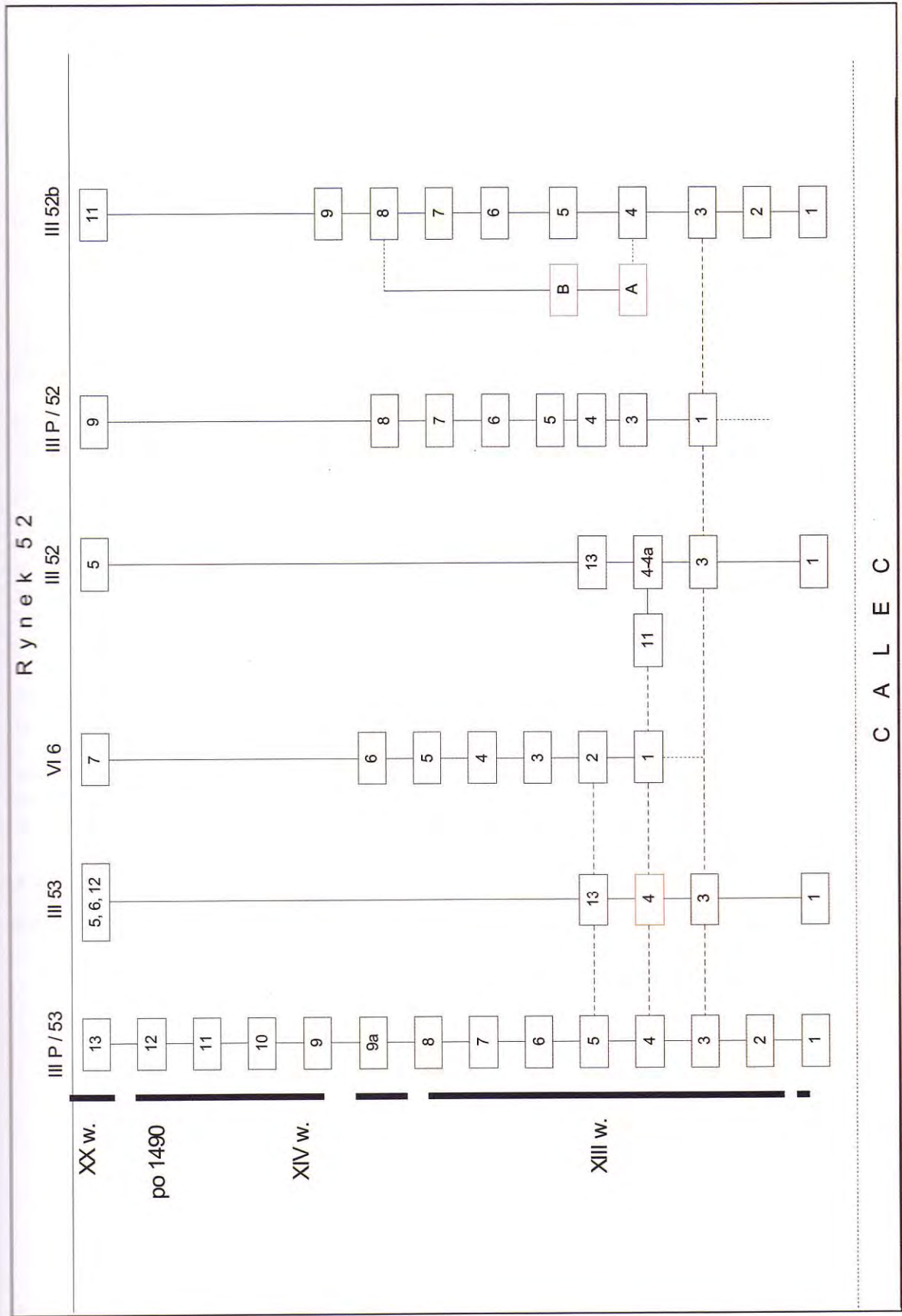
J.s. 5 – zawartość wkopów uzbrojenia terenu i konstrukcja nawierzchni z XX w.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 2 obrobione kości zwierzęce, 5 kości nieobrobionych, 12 muszli małży.

Wykop III P51/52 zlokalizowano prostopadłe do linii zabudowy, na przedłużeniu granicy między budynkami nr 51 i 52.

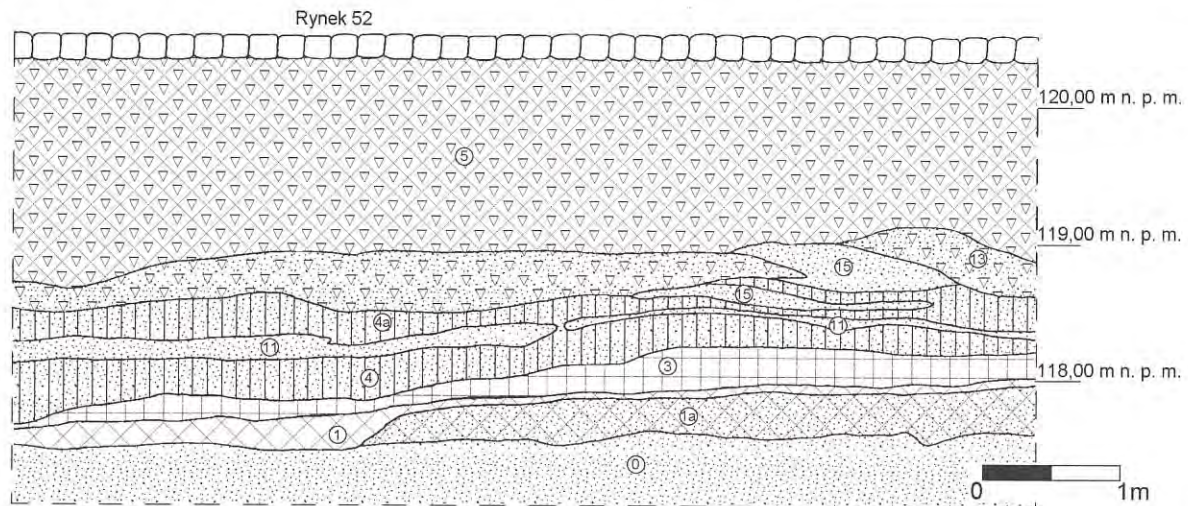
W jego obrębie odsłonięto fragment ściany frontowej pierwotnego założenia kamienicy nr 52 z XIII w., dostawiony do niej mur przedproża oraz ścianę piwnicy i przyziemie elewacji frontowej gotyckiej kamienicy nr 51. Wschodnie zakończenie ściany frontowej trzynastowiecznego domu nr 52 zostało zbadane na

¹³ KOZACZEWSKI 1995, s. 11, 13, 14, 16, 18, 19, 35, 44-46, ryc. 34-45; CZERNER 1976, s. 58-60, il. 40A.

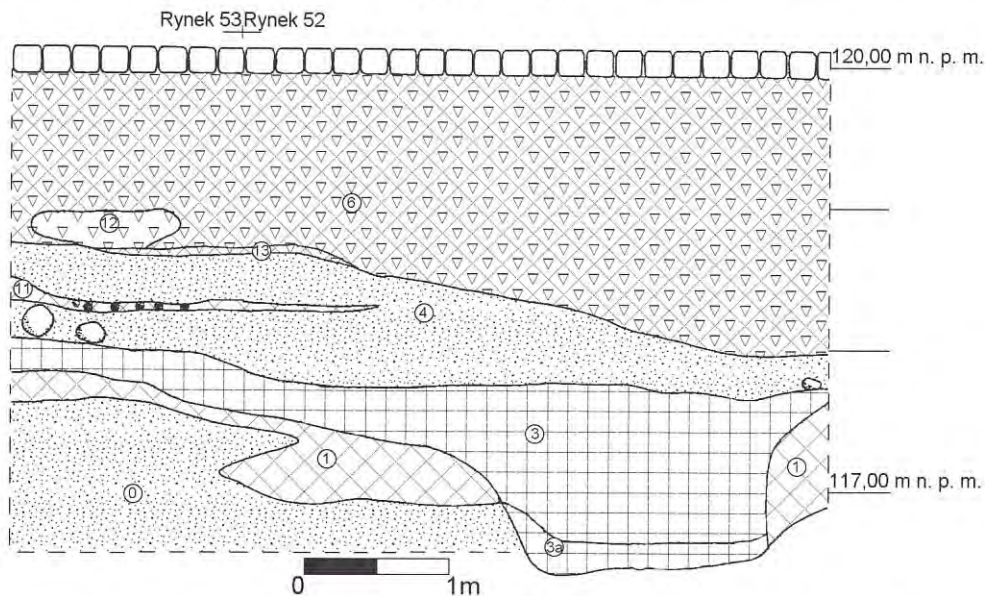

Ryc. 42. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 52 i 53. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka

Abb. 42. Breslau. Ring. Schema der stratigraphischen Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 52 und 53. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

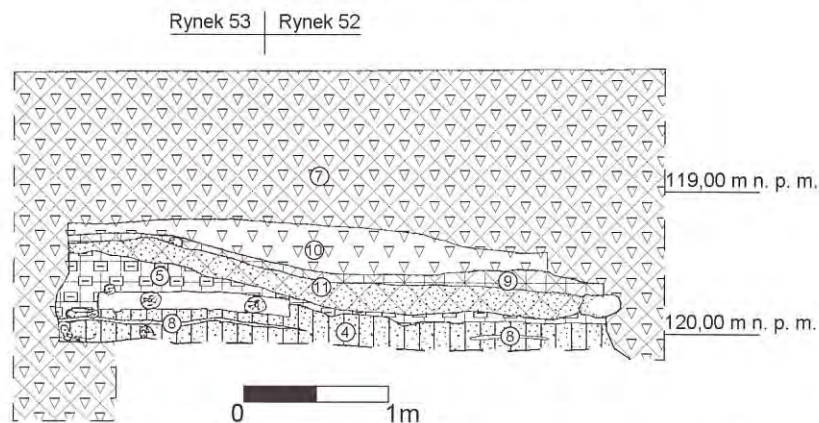

Ryc. 43. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 52, profil południowy. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 43. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 52, Südaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8.
 Gez. von P. Okoń

Ryc. 44. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod kanalizację), odcinek przed kamienicami nr 52 i 53, profil północny. Legenda jak na ryc. 8.
 Rys. P. Okoń

Abb. 44. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Entsorgungsleitung), Abschnitt vor dem Bürgerhäusern Nr. 52 und 53, Südaufriß.
 Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 45. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod wodociąg), odcinek przed kamienicami nr 52 i 53, profil północny. Legenda jak na ryc. 8.
 Rys. P. Okoń

Abb. 45. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Entsorgungsleitung), Abschnitt vor dem Bürgerhäusern Nr. 52 und 53, Nordaufriß.
 Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

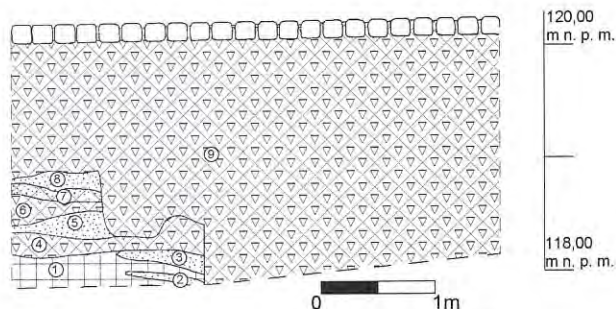
wysokości 118,63-120,69 m n.p.m., t.j. od dna wykopu do poziomu chodnika. Zarejestrowano go na dług. około 1 m. Lico ściany zbudowano z cegieł o wymiarach 85-88 × 122-126 × 260-270 mm, ułożonych w wążku dwuwózówkowym. Spoiny uległy wypłukaniu. W zasięgu odkrytego fragmentu ściany ujawniono gniazdo po zdemontowanej belce wspornikowej. Jego wymiary: 0,30 × 0,46 m, głębokość ponad 0,20 m. Dolna krawędź gniazda znajduje się na wysokości 118,63 m n.p.m. Belka wspornikowa była założona w trakcie budowy ściany.

Wschodnią ścianę boczną przedproża trzynastowiecznego budynku nr 52, dostawioną na styk do kamienicy, stwierdzono na dług. 0,85 m. Jej grubość wynosiła 0,59 m. Ze względu na zbyt krótki odcinek odkrytego muru, jego wążku nie określono. Ścianę przedproża wykonano z cegieł o wymiarach: 85-90 × 122-128 × 270-280 mm oraz dość twardej zaprawy barwy beżowej, z piasku i niedolasowanego wapna. Spoiny zostały zagładzone na płasko. Przedstawiony relikw był badany na wysokości 118,63-119,19 m n.p.m.

Zbadany fragment ściany piwnicy i przyziemia elewacji frontowej kamienicy gotyckiej nr 51, dobudowanej od zachodu do trzynastowiecznego założenia, wymurowano z cegieł o wymiarach 85-92 × 120-125 × 250-265 mm. Ułożono je w wążku jednówózówkowym, wiążąc dość twardą zaprawą barwy żółtawej, uzyskaną z piasku i wapna niedolasowanego. Na wysokości 119,62 m n.p.m. stwierdzono granicę między spoinami zacieranymi w szerokoprzestrzennym wykopie fundamentowym, a starannie ukształtowanymi, wypukłymi, trójkątnymi w przekroju, charakterystycznymi dla faktury ścian wyeksponowanych.

Wykop III P52 (ryc. 46) położony był przed zachodnią częścią frontu kamienicy. Doprowadzono go do głębokości 2,30 m. Najstarszą z odkrytych warstw była:

j.s. 1 – brunatna mierzwa z węgielkami drzewnymi i niewielką domieszką gruzu ceglanego. Odkryto ją w południowej części wykopu na dług. 1,75 m. Warstwa opadała nieznacznie w stronę budynku. Jej strop miał wys. 118,18 m n.p.m. Zare-

Ryc. 46. Wrocław. Rynek. Wykop III P52, profil zachodni.

Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń

Abb. 46. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

jestrowana w obrębie wykopu miąższość warstwy mierzyła 0,32 m. W obrębie jej wschodniego odcinka mieściła się smuga piasku oznaczona jako j.s. 2.

J.s. 3 – opadająca w stronę frontu budynku warstwa piasku. Jej maksymalna grub. wynosiła 0,18 m.

J.s. 4 – warstwa szarej próchnicy z gruzem ceglanym i węglami drzewnymi. Jej spąg opadał w stronę ściany kamienicy, a grub. mieściła się w granicach 0,10-0,30 m.

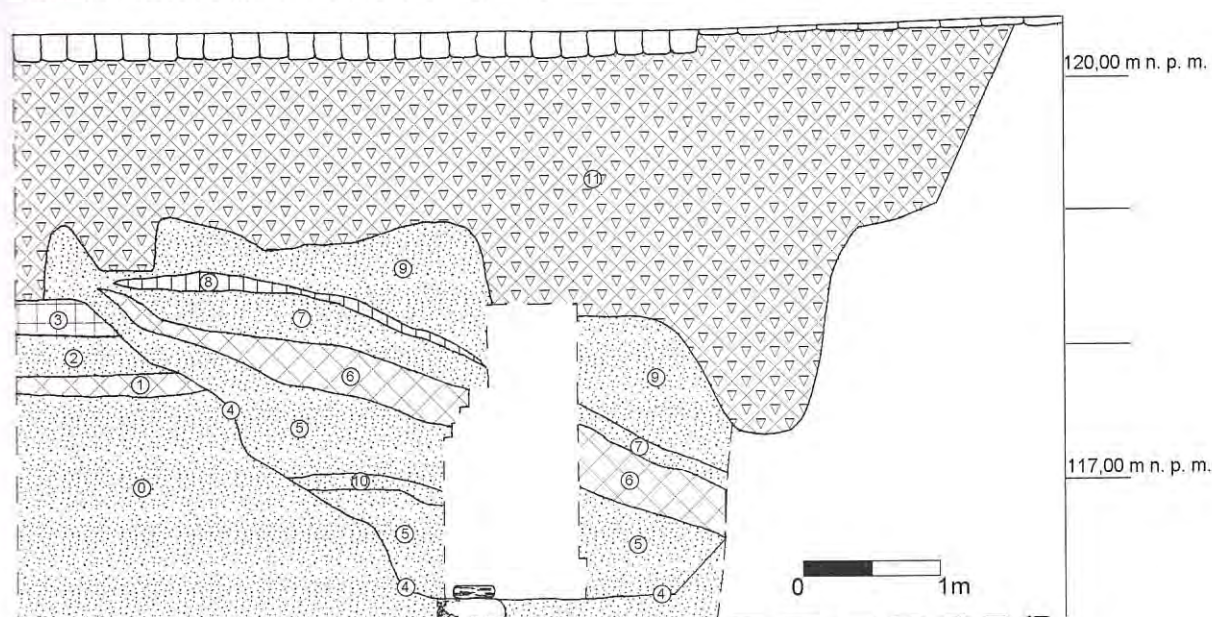
J.s. 5 – nasyp z jasnokremowego piasku osiągający grub. 0,28 m. Jego spąg miał niweletę 118,30 m n.p.m., a strop 118,58 m n.p.m.

j.s. 6 – wytworzona na piasku szara próchnica z domieszką węgla drzewnych i drobnego gruzu ceglanego. Grubość warstwy określono na 0,10-0,30 m.

J.s. 7-8 – warstwa o grub. 0,14-0,24 m, złożona z piasku w różnym stopniu przybrudzonego próchnicą.

J.s. 9 – zawartość wkopów z okresu najnowszego.

Wykop III P52b położony był prostopadle do budynku w odległości 6,20-8,40 m od jego wschodniej granicy. W obrębie wykopu zanotowano następującą stratyografię (ryc. 47):

Ryc. 47. Wrocław. Rynek. Wykop III P52b, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń

Abb. 47. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52b, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

j.s. 0 – calec odkryto w południowej części wykopu, a jego strop mieścił się na wys. 117,68 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotna próchnica zachowała się na grub. 0,12-0,18 m. W spągu przechodziła ona łagodnie w piasek calca, a poziomy strop był udeptany.

J.s. 2 – na powierzchnię pierwotnego humusu wysypana została warstwa czystego piasku. Jej grub. wynosiła 0,32 m.

J.s. 3 – zbita warstwa mierzwy, występująca na wys. 118,10-118,35 m n.p.m.

J.s. 4 – wkop pod przedproże, wykonany od poziomu 118,38 m n.p.m. Górną krawędź wkopu zarejestrowano w odległości 7,20 m od frontu kamienicy. Przecięto nim mierzwę, leżący pod nią piasek i pierwotną próchnicę, a następnie strop calca. W odległości 4,80 m od ściany frontowej rozpoczynało się poziome dno wkopu, przebadane na dług. 2 m. Część dna sąsiadująca z kamienicą nie została odsłonięta. Głębokość wkopu od poziomu jego górnej krawędzi wynosiła w miejscu odkrycia 2,22 m.

J.s. A – ściana południowa kamienicy Rynek 52 z XIII w. i późniejsze jej przebudowy (ryc. 48). Zbadano ją na odcinku do 1,2 m i wys. 116,67-119,80 m n.p.m. Lico ściany powstało z cegieł, o formacie 84-88 × 122-126 × 258-270 mm, ułożonych w wątku dwuwozówkowym, na dość twardej zaprawie koloru popielatego, uzyskanej z piasku i niedolasowanego wapna. Wątek dwuwozówkowy ściany na wys. 119,46 m n.p.m. przerwano warstwą cegieł, ułożonych w rolkę. Spoiny trzynastowiecznego muru wymodelowano starannie, jako wypukłe, trójkątne w przekroju. W jakiś czas po wzniesieniu mur pomalowano na kolor czerwony. W kilku miejscach pod farbą zauważono nalot sadzy. Na wys. 118,52-119,36 m n.p.m. trzynastowieczny mur został przelicowany, przy czym cegły ułożono bez określonego wątku, a spoiny zagładzono na płasko. Reperacja lica ściany nastąpiła w okresie funkcjonowania przedproża. Od wys. 119,80 m n.p.m. ścianę frontową kamienicy Rynek 52 tworzy mur zbudowany po 1945 r.

J.s. B – ceglany filar wyarkadowanej ściany frontowej przedproża trzynastowiecznego założenia kamienicy Rynek 52, usytuowany w odległości 3,82 m od budynku. Z łęków o grubości jednej cegły, które dźwigał filar, przetrwały nasady (ryc. 49, 50, 51). Filar, o przekroju 0,95 × 1,24 m u podstawy, przecięty wykopem pod instalację, został posadowiony na wys. 115,95 m n.p.m. Konstrukcję jego fundamentu, zakończonego na wys. 116,39 m n.p.m., tworzyły: u dołu stopa wykonana w wykopie wąskoprzestrzennym, z kamieni polnych, wyżej mur ceglany, z zagładzonymi na płasko spoinami. Strop fundamentu wyznaczały odsadzka od strony wnętrza przedproża oraz granica w strefie muru ceglanoego między spoinami płaskimi a starannie uformowanymi, wypukłymi, trójkątnymi w przekroju. Cztery odsadzki, wymodelowane w płaszczyźnie lica południowego (zewnątrznego) filaru, na wys. 117,29-117,68 m n.p.m. zmniejszyły jego grub. z 0,95 do 0,57 m. Szerokość odsadzek: najniższej, najwyższej, a zarazem najszerzej 0,16 m. W płaszczyznach czołowych filara, między górą fundamentu i najniższą odsadzką, stwierdzono wątek dwuwozówkowy. Wezłowania łęków założono na wys. 1,2 m od stropu fundamentu. Cegły, o wymiarach 82-90 × 124-130 × 275-281 mm, związała dość twarda zaprawa barwy beżowej, otrzymana z piasku i niedolasowanego wapna. Filar był pomalowany na czerwono.

Ryc. 48. Wrocław. Rynek. Wykop III P52b, mur frontowy kamienicy z XIII w. Fot. T. Gąsior
Abb. 48. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52b, Vordermauer des Bürgerhauses aus dem 13. Jh. Foto von T. Gąsior

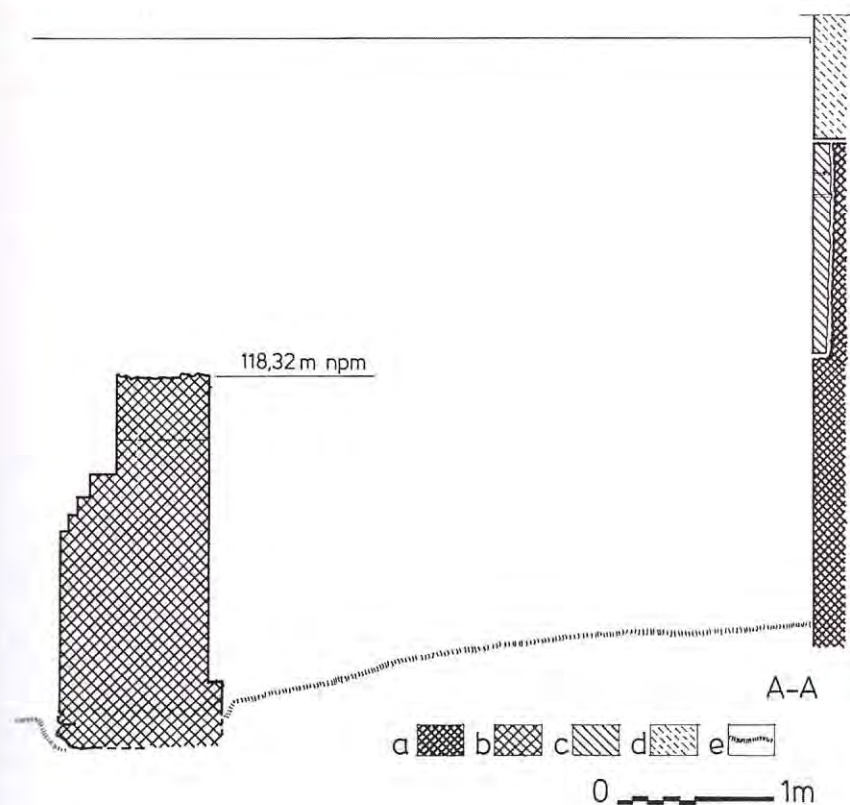
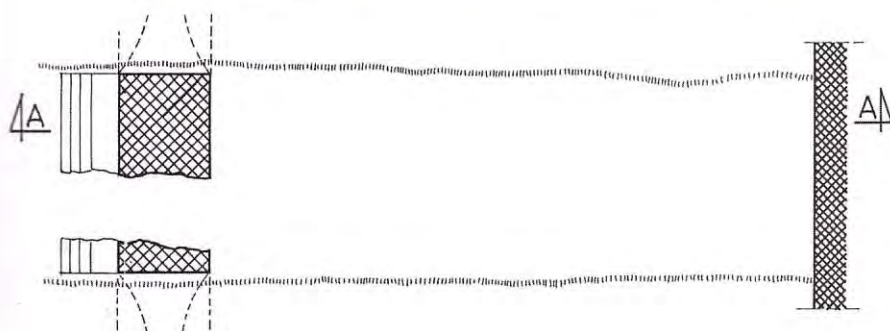

Ryc. 49. Wrocław. Rynek. Wykop III P52b, mur przedproża, widok od południa. Fot. T. Gąsior
Abb. 49. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52b, Beischlagsmauer, Südansicht. Foto von T. Gąsior

Ryc. 50. Wrocław. Rynek. Wykop III P52b, mur przedproża wraz z wycinkiem układu nawarstwień, widok od południowego wschodu. Fot. T. Gąsior

Abb. 50. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52b, Beischlagsmauer mit einem Ausschnitt der Schichtenlage, Südostansicht. Foto von T. Gąsior

Ryc. 51. Wrocław. Rynek. Wykop III P52b, ściana kamienicy i mur przedproża. Legenda: a – lico muru budynku z XIII w., b – mur przedproża budynku z XIII w., c – reparacja muru budynku z XIII w., d – mur z XIX-XX w., e – zasięg wykopu, Rys. J. Burnita

Abb. 51. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P52b, Hauswand und Beischlagsmauer. Zeichenerklärung: a – Mauerflucht des Hauses aus dem 13. Jh., b – Beischlagsmauer des Hauses aus dem 13. Jh., c – Reparatur der Mauer aus dem 13. Jh., d – Mauer aus dem 19.-20. Jh., e – Grabungsgrenze. Gez. von J. Burnita

J.s. 5 – przybrudzony próchnicą piasek wsypany do wkopu pod przedproże. Przykrywał skośną ścianę zewnętrzną wkopu, a w znacznej części również dno. Maksymalna grub. warstwy wynosiła 1,30 m. W jej obrębie, na wysokości 0,75 m od dna, przy krawędzi wkopu odkryto smugę piasku z większą zawartością próchnicy, oznaczoną jako j.s. 10.

j.s. 6 – szara próchnica z węgielkami drzewnymi przykrywająca strop poprzedniej warstwy. Jej grub. wynosiła 0,30-0,40 m.

J.s. 7 – warstwa piasku stanowiąca kolejny element zasypu wkopu pod przedproże. Jej grub. mierzyła 0,12-0,30 m.

j.s. 8 – płat popielatej gliny wyłożony na strop poprzednich elementów zasypu przedproża. Grubość warstwy gliny określono na 0,10 m.

J.s. 9 – piasek stanowiący najwyższy z odkrytych elementów zasypu przedproża. Grubość warstwy osiągała maksymalnie 0,80 m.

J.s. 11 – zawartość wkopów z okresu najnowszego.

Wykop VI/6 (ryc. 52) umieszczony był naprzeciwko środkowej części frontu kamienicy Rynek 52, w odległości 13,50-15,50 m. W rzucie poziomym miał wymiary 2,0 × 2,9 m, a głęb. 2 m. Najstarszą z przebadanych warstw była

j.s. 1 – kremowej barwy piasek uformowany w podsypu o grub. wykopu 0,35 m. Strop piasku mieścił się na wys. 118,59-118,60 m n.p.m.

J.s. 2 – osadzone w podsypie piaszkowym relikty drewnianej nawierzchni placu. Składały się na nie negatywy i mocno zbutwiałe resztki trzech legarów o średn. 0,11, 0,14 i 0,32 m, ułożonych w linii N-S. Elementy te leżały na piasku, a przykryte były wytworzoną w trakcie użytkowania nawierzchni czarną, tłustą mierzwą z drobinami cegieł.

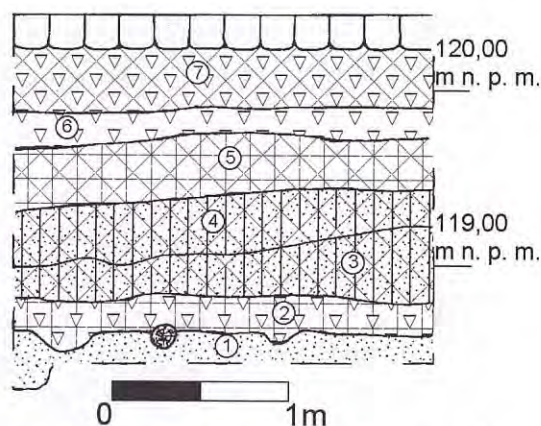
J.s. 3 – wysypany na mierzwę piasek z drobnymi wtrętami próchnicy i surowej gliny, z nielicznymi otoczkami o średn. 0,05-0,09 m. Strop nasypu miał wysokość 119,00-119,20 m n.p.m.

J.s. 4 – warstwa piasku przewarstwowanego smugami próchnicy, z nielicznymi grudkami polepy. Powstała przez sukcesywne zasypywanie próchnicy odkładającej się na nawierzchni piasku. Średnia grub. warstwy mierzyła 0,30 m.

J.s. 5 – pokład mierzwy z dużą zawartością próchnicy, z okrzeskami kamiennymi i drewnem. Jej miąższość wynosiła 0,30-0,35 m. Stanowiła ona ostatnią z warstw późnośredniowiecznych, a jej strop miał wys. 119,70-119,72 m n.p.m.

J.s. 6 – przykrywający nawarstwienia późnośredniowieczne gruz ceglano-wapienny, ułożony w zwarty pokład o grub. 0,14-0,20 m, tworzący utwardzoną nawierzchnię placu. Wysokość stropu warstwy wynosiła 119,86 m n.p.m.

J.s. 7 – konstrukcja obecnej nawierzchni, złożona z betonu i podsypu piaszkowego. Poziom ten niszczył stropowe partie (j.s. 7a) wkopu pod drewnianą rurę wodociagową. Rura ułożona była na wys. 119,20 m n.p.m., czyli na głęb. 1,24 m od obecnej nawierzchni placu, w linii E-W. Jej średnica mierzyła 0,34 m, a średn. otworu 0,11 m. Odkryta w zachodniej krawędzi wykopu końcówka segmentu wodociagu połączona była z następnym pniem za pomocą skuwki żelaznej. Rura leżała w odległości 14,30 m od ściany frontowej kamienicy Rynek 52.

Ryc. 52. Wrocław. Rynek. Wykop VI/6, profil południowy.
Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 52. Breslau. Ring. Grabungsfläche VI/6, Südaufriß.
Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Interpretacja. Przebadany w wykopach III i III P52b naturalnie zachowany strop calca stwierdzono na wysokości 117,40-117,68 m n.p.m. Wytworzona na nim gleba bielkowa zachowała się w szczątkowej postaci we wschodniej i środkowej części badanego odcinka, a jej strop był stosunkowo równy i udeptany. Przed zachodnią częścią frontu kamienicy Rynek 52 próchnica została przemieszana z piaskiem calcowym. W początkowej fazie użytkowania terenu strefę sąsiadującą z linią zabudowy przykryto warstwą piasku (j.s. 2 w wykopie III P52b), wykopaną z calca prawdopodobnie w obrębie działki. W strefie położonej dalej od linii zabudowy na pierwotnym humusie nie było piasku, lecz warstwa mierzwy. Odkryto ją w południowej ścianie wykopu III (j.s. 3), a więc w odległości 13,50 m od frontu obecnie istniejącej kamienicy oraz w wykopie III P52b (j.s. 3) na piasku przykrywającym udeptany strop pierwotnej próchnicy. Mierzwa ta jest kontynuacją warstwy, odkrytej na całej długości omówionego wcześniej terenu wschodniej i środkowej strefy północnej strony Rynku. W jej obrębie zidentyfikowano zagłębioną w calec, płaskodenną jamę o nieustalonej funkcji.

Wkop pod przedproże mieścił się w chwili odkrycia na poziomie 118,38 m n.p.m. i przecinał warstwy z najstarszego etapu użytkowania terenu, tzn. warstwy mierzwy i piasku, oznaczonej jako j.s. 2 i 3 w wykopie III P52b. Butwienie i osiadanie mierzwy sprawiło, że w rzeczywistości wykop zrobiono z poziomu nieco wyższego. Taka pozycja stratygraficzna wkopu datuje go na XIII w., co pozwala wiązać przedproże z ceglany budynkiem z tego czasu, zbudowanym we frontowej części działki. Szerokość wkopu przed środkową częścią frontu budynku wynosiła 7,20 m, a jego ściana łagodnie opadała w dół, do

płaskiego dna. Zasięg wnętrza przedproża wyznaczony był przez jego konstrukcję murowaną i wynosił w linii N-S 3,60 m. Głębokość wkopu była nie mniejsza niż 2,22 m, a w obrębie przebadanej części płaskiego dna nie zidentyfikowano poziomu użytkowego. Zarówno wolną, zewnętrzną część wkopu, jak i jego wnętrze, wypełniało w chwili odkrycia zasypisko złożone głównie z piasku, a w mniejszym stopniu z próchnicy i gliny. Z okresu użytkowania przedproża może pochodzić narosła w obrębie placu warstwa próchnicy, oznaczona w wykopie III jako j.s. 13.

Użytkowanie terenu po likwidacji i zasypaniu przedproża obrazują warstwy przebadane w wykopach III P52 i VI/6. Jednostki stratygraficzne 4-8 z pierwszego z nich utworzone są przez nakładające się na siebie, a częściowo przemieszane, poziomy piasku i próchnicy, typowe dla średniowiecznej nawierzchni wykorzystywanej do celów komunikacyjnych. Podobne pochodzenie wydają się mieć j.s. 1-5 z wykopu VI/6. Warstwa piasku oznaczona jako j.s. 3 w wykopie VI/6 odpowiada j.s. 5 z wykopu III P52. Stanowiła ona nasyp drewnianego w tej części placu utwardzenia nawierzchni.

W odległości 14,40 m od ściany frontowej kamienicy Rynek 52 przebiegał wodociąg z XV w., odkryty wcześniej w kilku punktach. Punkty te wyznaczają przebieg wodociągu równoległe do północnej pierzei Rynku.

Odkryte w wykopach III P51/52 i III P52b relikty murów z XIII w. poszerzają wiedzę o pierwotnym założeniu kamienicy Rynek 52. Po jego pożarze dostawiono doń przedproże o pełnych ścianach bocznych i frontowej przeprutej arkadami. Wnętrze przedproża i jego front zostały pomalowane na czerwono. Farba przykryła osmalone lico zewnętrzne i kondygnacji budynku, które znalazło się w zasięgu przedproża. Odkryte w wykopie III P 51/52 gniazdo, po zdemontowanej belce wspornikowej, wskazuje na istnienie jakiejś drewnianej konstrukcji przed ścianą frontową budynku, zanim powstało przedproże.

Rynek 53. W 1955 r. wzniesiono nową kamienicę od poziomu piwnic, rekonstruując fasadę zniszczonej w 1945 r.¹⁴ Szerokość frontu istniejącego obecnie budynku wynosi 4,70 m. Badania przed nim prowadzono w wykopach III i III P/53.

Wykop III – równoległy do frontu kamienicy, obejmował teren odległy o 9,0-13,3 m od niej. Stratygrafię zarejestrowano tam w dwóch przekrojach, wyznaczonych przez północne ściany odkrywek pod kanalizację i pod wodociąg (ryc. 44, 45):

j.s. 0 – calec odkryto przed wschodnią częścią frontu kamienicy. Stanowił go kremowej barwy piasek, przechodzący w stropie w warstwę pierwotnej próchnicy. Wysokość stropu calca wynosiła 117,55 m n.p.m.

J.s. 1 – przykrywający calec pierwotny humus był na badanym odcinku słabo zachowany. Od wschodu zaburzał go późniejszy wkop, należący do j.s. 3, a w części zachodniej zdjęto go do piasku calcowego.

J.s. 3 – mocno zbita, ciemnobrunatna mierzwa z drzazgami drewna i ścinkami skóry, tworząca pokład o grub. 0,18-0,36 m. Jej strop miał wys. 118,05-118,15 m n.p.m.

Inwentarz: 33 ułamki naczyń ceramicznych (18 grupy B1, 12 grupy B2, 1 grupy C, 2 grupy E).

J.s. 4 – warstwa piasku barwy kremowoszarej z bryłkami popielatej gliny. Grubość warstwy była zróżnicowana, przy czym w miejscach dobrze zachowanych sięgała 0,90 m. Jej strop miał wys. 118,75 m n.p.m. W spągowej partii piasku odkryto dwa eratyki o średn. 0,14 i 0,22 m, które mogą być pozostałością rozebranego bruku. Nasyp piaskowy powstał w dwóch etapach, oddzielonych okresem użytkowania terenu, po którym pozostał ślad utwardzenia nawierzchni drewnem i gruzem. Były to żerdzie o średn. 0,03-0,04 m ułożone w linii N-S, a więc poprzecznie do kierunku ruchu, wzdłuż linii zabudowy oraz drobny gruz ceglany i eratyki o średn. do 0,04 m. Ślad utwardzenia terenu, wraz z towarzyszącą mu próchnicą, oznaczono jako j.s. 11. W poszerzonej na N części wykopu (pod wodociąg) w odległości 8,70 m od frontu kamienicy, na przedłużeniu granicy budynków 52 i 53, w stropowej części piasku mieścił się relikty konstrukcji drewnianej. Stanowiła go ociosana czworobocznie belka o grub. 0,13 m, zachowaną na długi. 1,30 m, leżącą w linii E-W i towarzyszącą jej prostopadłe okrągłaki, o średn. 0,12 m. Przykryta próchnicą konstrukcja może być pozostałością kramu.

Inwentarz: 3 nieobrobione kości zwierzęce.

J.s. 13 – przykrywająca strop piasku warstwa ciemnobrunatnej, zbitej próchnicy z drobnym gruzem ceglany i otoczkami o średn. do 0,05 m była śladem utwardzenia nawierzchni na poziomie 118,70 m n.p.m.

J.s. 5, 6 i 12 – zawartość wkopów uzbrojenia terenu z XIX-XX w. i konstrukcja nawierzchni betonowo-granitowej.

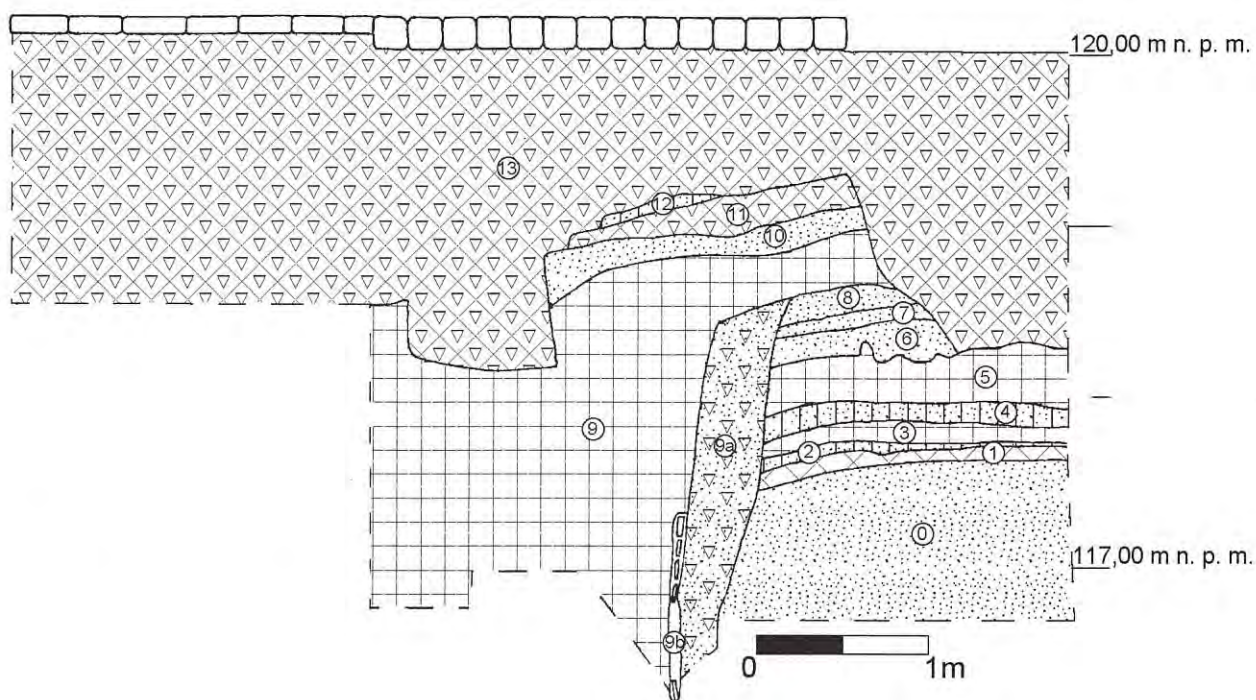
Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 1 podeszwa buta, 2 fragm. jednego skórzanego pasa ze śladami po nitach, 12 wycinków skóry, 29 kości zwierzęcych.

Wykop III P53 zlokalizowany był przed zachodnią częścią frontu kamienicy Rynek 53. W jego wschodniej ścianie zarejestrowano następującą sytuację stratygraficzną (ryc. 53):

j.s. 0 – strop naturalnie zachowanego calca odkryto w południowej części wykopu, na wys. 117,62 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotna próchnica zachowała się szczątkowo, na grub. 0,06-0,10 m. W partii dolnej przechodziła łagodnie w piasek calcowy, a powierzchnia była udeptana.

¹⁴ CZERNER 1976, s. 141; LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. I; 1995b, il. 2

Ryc. 53. Wrocław. Rynek. Wykop III P53, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 53. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P53, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 2 – udeptany strop pierwotnej próchnicy przykryty był warstwą czystego piasku. Jej grub. mierzyła 0,02-0,08 m.

J.s. 3 – wytworzona na podsypie piaskowym warstwa mierzwę o grub. 0,10-0,14 m.

Inwentarz: 3 astragalusy, 5 ułamków naczyń ceramicznych.

J.s. 4 – warstwa kremowego piasku z grudkami gliny. Jej grub. sięgała 0,12 m.

J.s. 5 – warstwa mocno zbitej, brunatnej mierzwę o miąższości 0,24-0,34 m.

Inwentarz: 5 wycinków skóry, 7 kości zwierzęcych.

J.s. 6 – kremowy piasek układający się w warstwę o miąższości 0,15-0,20 m. Nierówny spąg piasku zachował negatywy ułożonych na nim pierwotnie kamieni.

J.s. 7 – odłożona na piasku warstwa szarej próchnicy z węgielkami drzewnymi. Grubość warstwy sięgała 0,08 m.

Inwentarz: 27 kości zwierzęcych.

J.s. 8 – warstwa kremowoszarego piasku z wtrętami próchniczymi. Grubość warstwy wynosiła 0,14 m.

J.s. 9a – wkop przed przedprożem o południowej krawędzi umieszczonej w odległości 4,60 m od ściany kamienicy, wychodzący od poziomu 118,68 m n.p.m., o stromej krawędzi opadającej prawie pionowo w dół, przecinającej warstwę kulturowe i wchodzący w całość. Dna wkopu nie osiągnięto. Zasięg odkrywki pozwala stwierdzić, że jego głębokość przekraczała 2,50 m. W obrębie wkopu, w odległości 0,20-0,40 m od jego krawędzi, mieściła się (j.s. 9b) pionowa, drewniana ściana zbudowana z desek ułożonych na sztorc. Wolna część wkopu wypełniona była szarym piaskiem z grudkami surowej gliny i gruzu ceglanego. Próby drewna z konstrukcji datowano dendrologicznie na lata po 1232 i po 1322¹⁵.

J.s. 9 – zsypano przedproża zajmowała jednolita, ciemno-brunatna mierzwę z dużą ilością szczątków organicznych.

Inwentarz: 13 nierozpoznanych zabytków żelaznych, 1 fragm. naczynia szklanego, 4 wycinki skóry, 1 okładzina kościana (ryc. 30c), 5 astragalusów, 75 kości ze śladami obróbki, 775 nieobrobionych kości zwierzęcych, 406 ułamków naczyń ceramicznych (69 grupy A, 240 grupy B1, 23 grupy B2, 45 grupy C, 7 grupy E, 22 wyświecone).

J.s. 10 – przykrywająca zasyp przedproża warstwa piasku z niewielką domieszką próchnicy. Warstwa miała grub. 0,10-0,18 m.

Inwentarz: 1 fragm. fajki ceramicznej, 15 nieobrobionych kości zwierzęcych, 11 ułamków naczyń ceramicznych (4 ułamki grupy B1, 5 ułamków grupy B2, 2 fragm. grupy C).

J.s. 11 – szara próchnica z drobnym gruzem ceglanym i popiołem, tworząca warstwę o grub. do 0,22 m.

J.s. 12 – smuga kremowoszarego piasku z grudkami gliny i niewielką domieszką próchnicy. Jej strop, mieszczący się na wys. 119,10 m n.p.m., oznacza jednocześnie strop nawarstwień późnośredniowiecznych.

J.s. 13 – zawartość wkopów uzbrojenia terenu i konstrukcja nawierzchni z XX w.

Inwentarz: zabytki luźne – 6 bryłek żużla, 5 wycinków skóry, 4 fragm. obrobionego drewna.

I n t e r p r e t a c j a. Wysokość stropu calca sięgała na przebadanym odcinku 117,55-117,62 m n.p.m. Wytworzona na nim gleba zachowała się tylko szczątkowo, a miejscami została w zupełności zdjęta. Gleba została zniszczona w najwcześniejszym etapie osadnictwa miejskiego w XIII w., a na jej resztki wysypano piasek, oznaczony w obu wykopach jako j.s. 2, związany prawdopodobnie z działalnością

¹⁵ Wg analizy M. Krapca.

budowlaną na terenie parceli. Tylko przed wschodnią częścią frontu kamienicy na pierwotnym humusie leżała warstwa mierzwy (j.s. 3), nakładająca się na pozostałym obszarze na piasek (j.s. 2). Mierzwę przykrywał pokład piasku (j.s. 4), stwierdzony wcześniej na całym przebadanym obszarze, podnoszący wysokość terenu do 118,75 m n.p.m. Piasek ten wyspany był na omawianym obszarze w dwóch etapach. Etapom tym towarzyszyło utwardzenie nawierzchni kamieniami polnymi, a następnie drewnianymi żerdziami i drobnym gruzem ceglano-kamiennym. W stropie piasku stwierdzono słabo zachowane relikty konstrukcji drewnianej, pozostałe prawdopodobnie po kramie. Po cyklicznym utwardzaniu nawierzchni pozostały również warstwy piasku i próchnicy, oznaczone w wykopie III P53 jako j.s. 5-8.

Od stropu j.s. 8 wykonano wkop pod drewnianą konstrukcję przedproża. Jego głębokość przekraczała 2,5 m. Brak murów średniowiecznych w obrębie obecnie istniejącej kamienicy, a także brak gruzu budowlanego sugeruje, iż przedproże funkcjonowało z budynkiem o konstrukcji również drewnianej. Likwidacja drewnianego przedproża nastąpiła w późnym średniowieczu, a powstałe po jego zasypaniu warstwy świadczą o wykorzystywaniu nawierzchni do celów komunikacyjnych. Strop zachowanych nawarstwień późnośredniowiecznych znajdował się na poziomie 119,10 m n.p.m.

Rynek 54-58. Budynki nr 54-57 zostały wzniesione od nowa, na miejscu zniszczonych w 1945 r. kamienic (nr 54, 55, 57) i domu handlowego (nr 56). W fasadzie kamienicy nr 57 znajdowały się gotyckie otwory. Jej parter był dwutraktowy, dwupasmowy, z sienią od frontu i węższym od niej przechodem w trakcie tylnym. Front działki nr 58 wypełniał dom handlowy zbudowany w 1905 r. W poprzedzającej go kamienicy mieścił się portal z datą 1500. Według planów zgromadzonych w Archiwum Budowlanym miasta Wrocławia kamienice nr 54-58 miały piwnice zasklepione kolebami, o układzie dwutraktowym, jednopasmowym, na działkach wąskich, dwupasmowym – na szerszych¹⁶.

Odcinek północnej strony Rynku przed frontem obecnych kamienic nr 54-58 przebadany został w obrębie: wykopu III pod kanalizację i pod wodociąg, prostopadłych do linii frontu wykopów IIIa pod przyłącza do budynków (III P54/55, III P56/57, III P58) i w wykopie VI/5 pod latarnię (ryc. 54).

Wykop III przebiegał równolegle do linii zabudowy, w odległości 7,80-13,00 m. W jego północnej ścia-

nie przebadano do calca nawarstwienia przed budynkami nr 54-55 (ryc. 55-57). Przed budynkami nr 54-57, w części wykopu przeznaczonej pod wodociąg prześledzono stratyografię do głębokości 117,50 m n.p.m. (ryc. 58).

J.s. 0 – wierzchnią warstwę utworów czwartorzędowych tworzył w obrębie wykopu piasek barwy kremowoszarej, o stropie na poziomie 117,60 m n.p.m. Na większej części przebadanego odcinka strop calca został zniszczony przez późniejsze ingerencje.

J.s. 1 – wytworzona na bazie piasku calcowego sypka, ciemnoszara próchnica, zachowana była miejscami i tylko w swej części spągowej.

J.s. 2 – przykrywająca pierwotną próchnicę warstwa przybrudzonego nieznacznie piasku. Jej grub. wynosiła 0,10-0,30 m.

J.s. 3 – warstwa brunatnej, mocno zbitej mierzwy z drzazgami drewna i ścinkami skóry. Jej grub. wynosi 0,24-0,50 m. Z poziomu warstwy wykonano dwa wkopy.

Przed późniejszym frontem kamienicy nr 54 mieścił się wkop o szer. przy dnie 1,40 m, o stromych ścianach, głęb. 1,60 m od poziomu spągu warstwy. Przydenną część wkopu wypełniał pokład mierzwy o grub. 0,55 m, przykryty warstwą przybrudzonego piasku o grub. 0,10-0,20 m. Wyższą część jamy wypełniała również mierzwa.

Inwentarz: – 2 ułamki naczyń ceramicznych.

Przed kamienicą nr 55 stwierdzono jamę o szer. w linii przekroju 4,20, głęb. 1,90 m. Płaskie dno przykrywała warstwa piasku przemieszanego z próchnicą, o grub. 0,30-0,70 m. Wyższą część wypełniała mierzwa właściwa dla warstwy poza jamą.

J.s. 4 – przykrywający mierzwę nasyp piaskowy o grub. 0,10-0,60 m. Nad zapadającymi się zasypiskami, opisanych wyżej jam, stwierdzono utwardzenie powierzchni ułożonymi bezładnie kamieniami polnymi. Bruki te odkryto w pomocnej ścianie wykopu pod wodociąg.

J.s. 5-6 – zawartość wkopów uzbrojenia terenu i konstrukcja nawierzchni z XX w.

W odległości 7,70 m na południe od frontu kamienicy Rynek 57 zarejestrowano następującą sytuację stratygraficzną (ryc. 58):

j.s. 1-3 – na poziomie 117,50-118,10 m n.p.m. mieścił się pokład brunatnej mierzwy z dużą zawartością szczątków organicznych. W jej obrębie zlokalizowano poziome smugi przesygu piaskowego, oznaczonego jako j.s. 2.

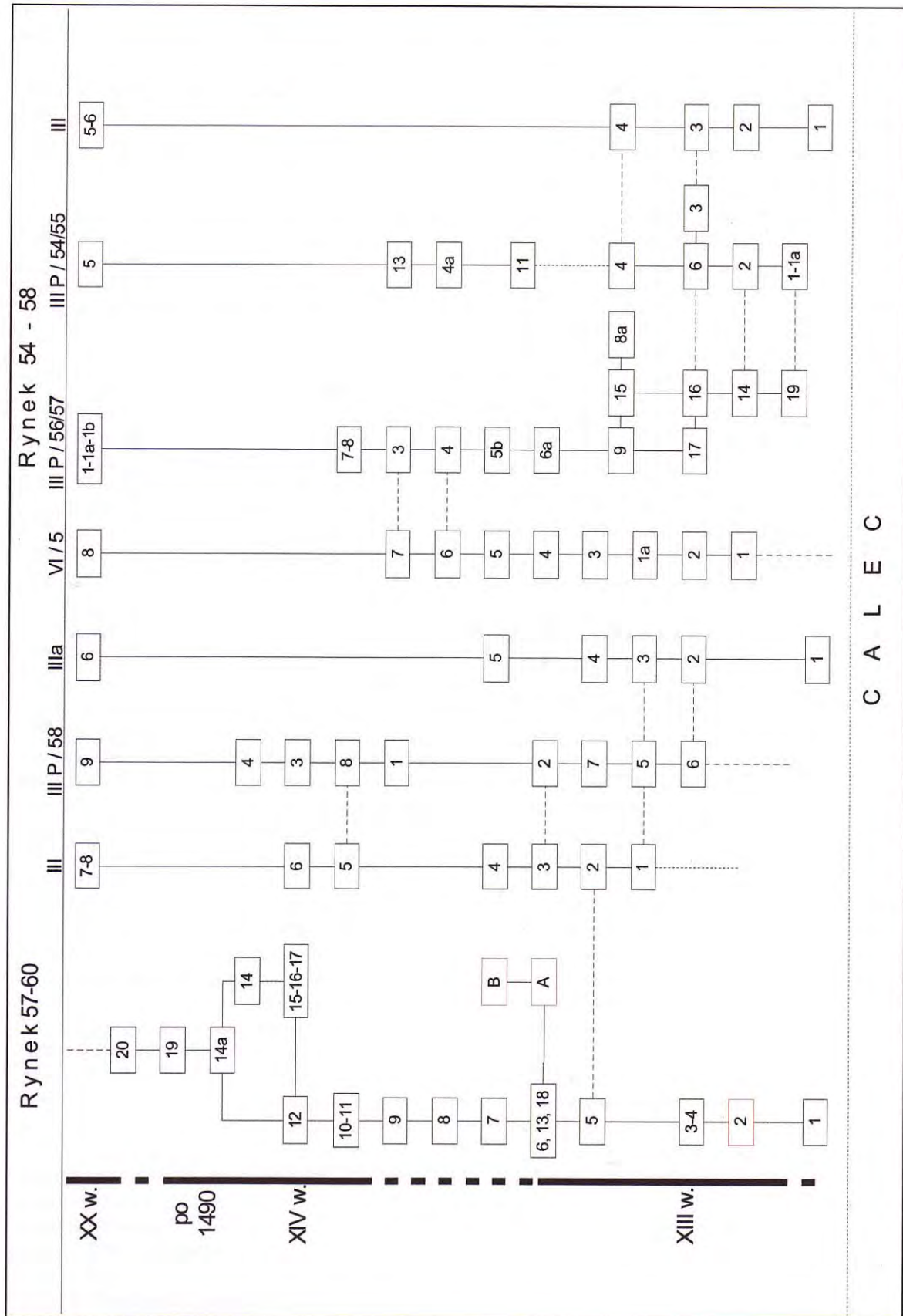
Inwentarz: 1 fragm. podkowy (ryc. 59a) i 5 nierozpoznanych przedmiotów żelaznych, 1 bryłka żużla, 11 wycinków skóry, 15 fragm. przedmiotów drewnianych, w tym fragm. naczynia toczzonego, 4 zdobione okładziny kościane (ryc. 9a, 59b), 400 nieobrobionych kości, 1 ość ryby, 1 przęślik gliniany (ryc. 59d), 1198 ułamków naczyń ceramicznych (98 grupy A, 993 grupy B1 (ryc. 59c, f, ryc. 60a-f), 72 grupy B2, 27 grupy C (ryc. 59e), 6 wyświecanych i 2 nierozpoznane), 4 łupiny orzecha.

J.s. 4 – warstwa piasku z grudkami gliny, zawierająca w spągu nieliczne eratyki, które mogą być pozostałością bruku. Jej grub. wynosiła do 0,20 m.

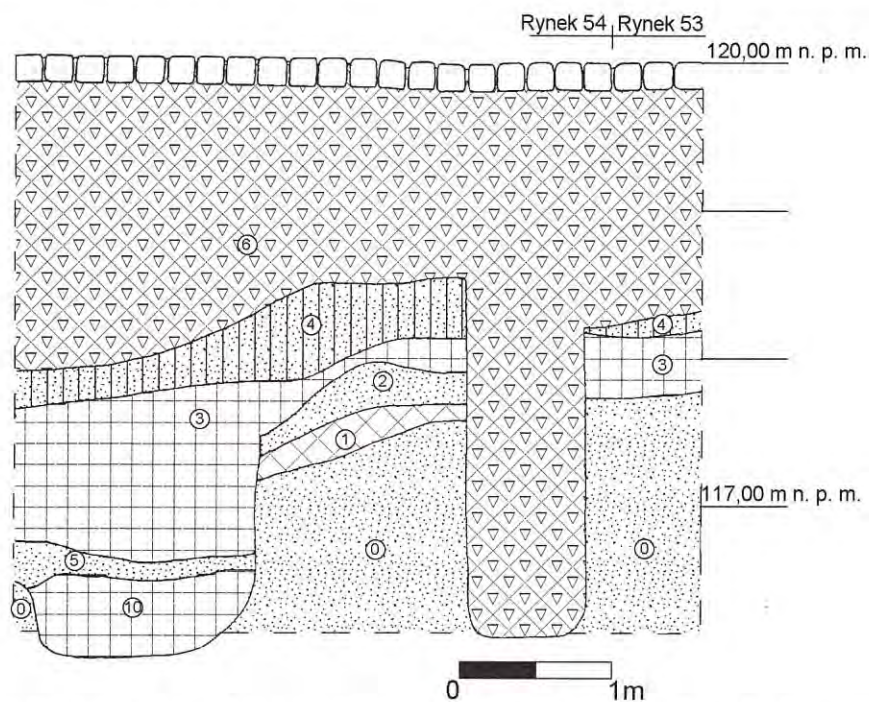
J.s. 5 – warstwa czarnej mierzwy z dużą zawartością materiałów organicznych. Grubość warstwy wynosiła 0,12-0,18 m.

Inwentarz: 4 wycinki skóry, 5 kości zwierzęcych, 21 ułamków naczyń ceramicznych (5 grupy B1, 16 grupy B2).

¹⁶ CZERNER 1976, s. 60. 141, 142; LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

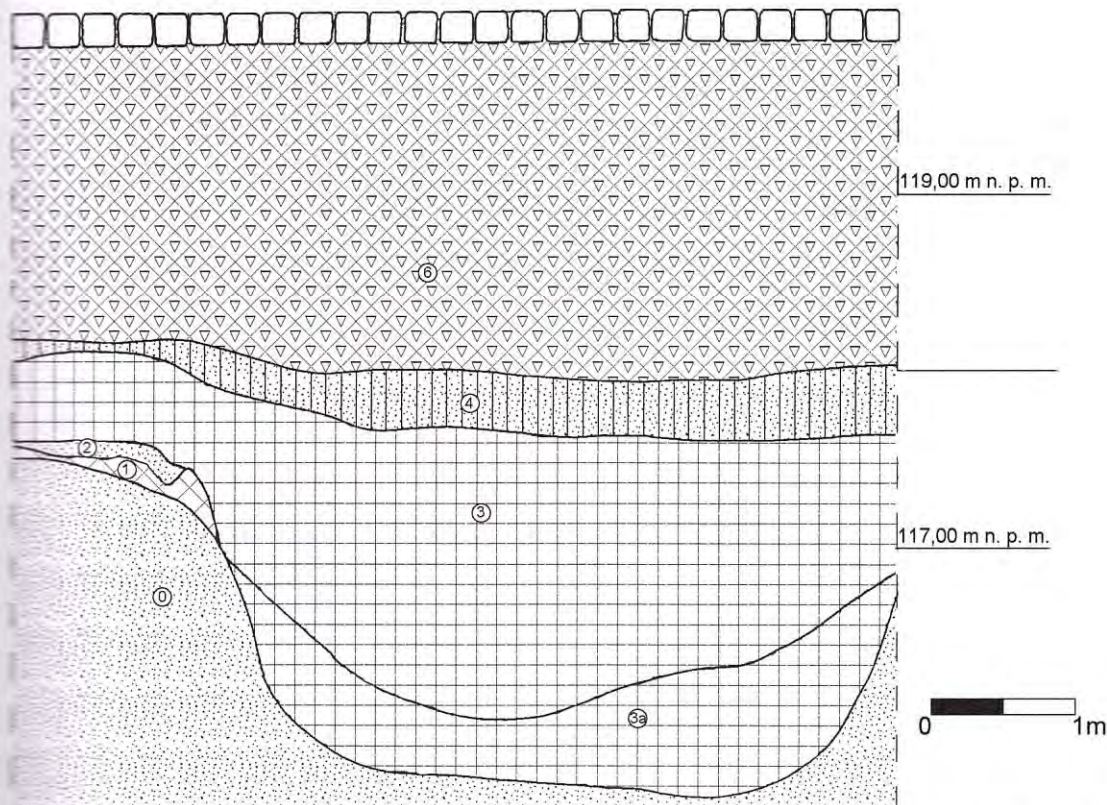

Ryc. 54. Wrocław. Rynek. Schemat stratygrafii nawarstwień przed kamienicami nr 54-60. Legenda jak na ryc. 6. Rys. I. Wysocka
 Abb. 54. Breslau. Ring. Schema der stratigraphischen Schichtenfolge vor den Bürgerhäusern Nr. 54-60. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 6. Gez. von I. Wysocka

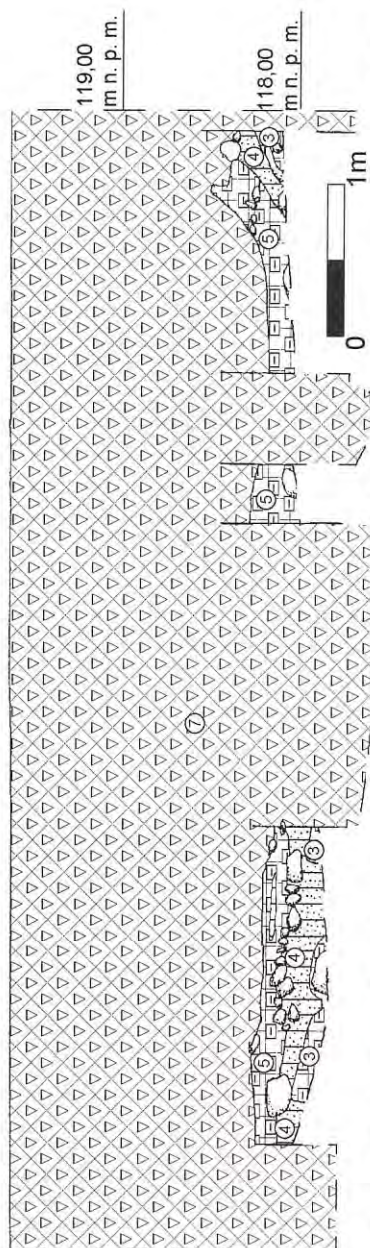
Ryc. 55. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 54, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 55. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 54, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8.
 Gez. von P. Okoń

Rynek 55 | 54

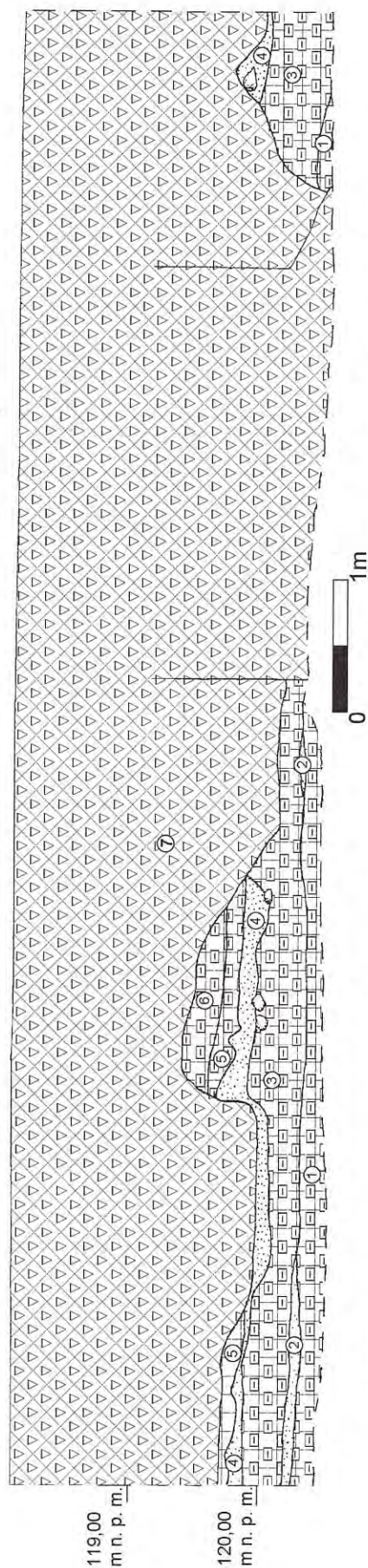
Ryc. 56. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 55, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 56. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 55, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8.
 Gez. von P. Okoń

Rynek 55 | Rynek 54

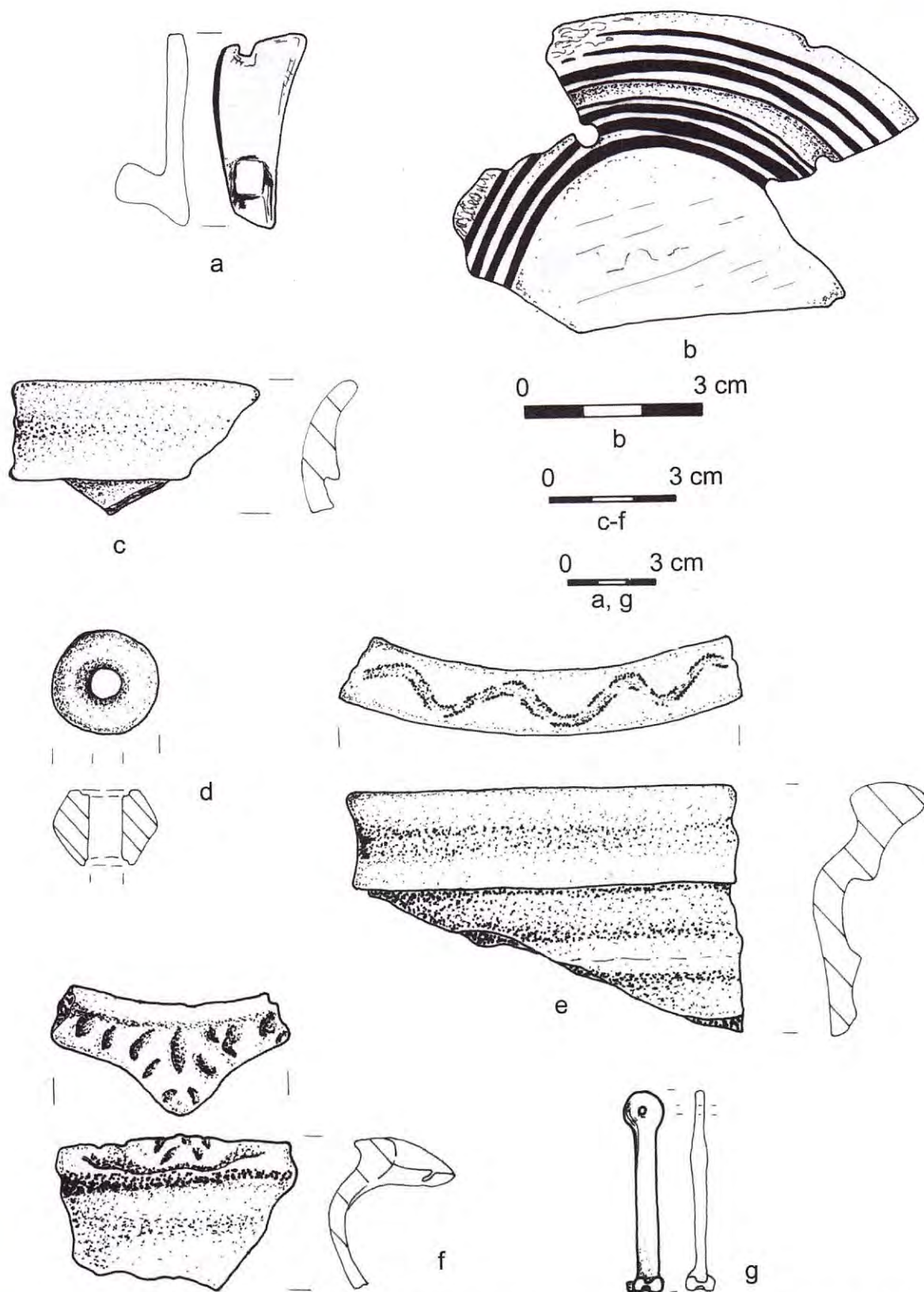

Ryc. 57. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod wodociąg), odcinek przed kamienicami nr 54-55, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 57. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Wasserleitung), Abschnitt vor den Bürgerhäusern Nr. 54-55, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

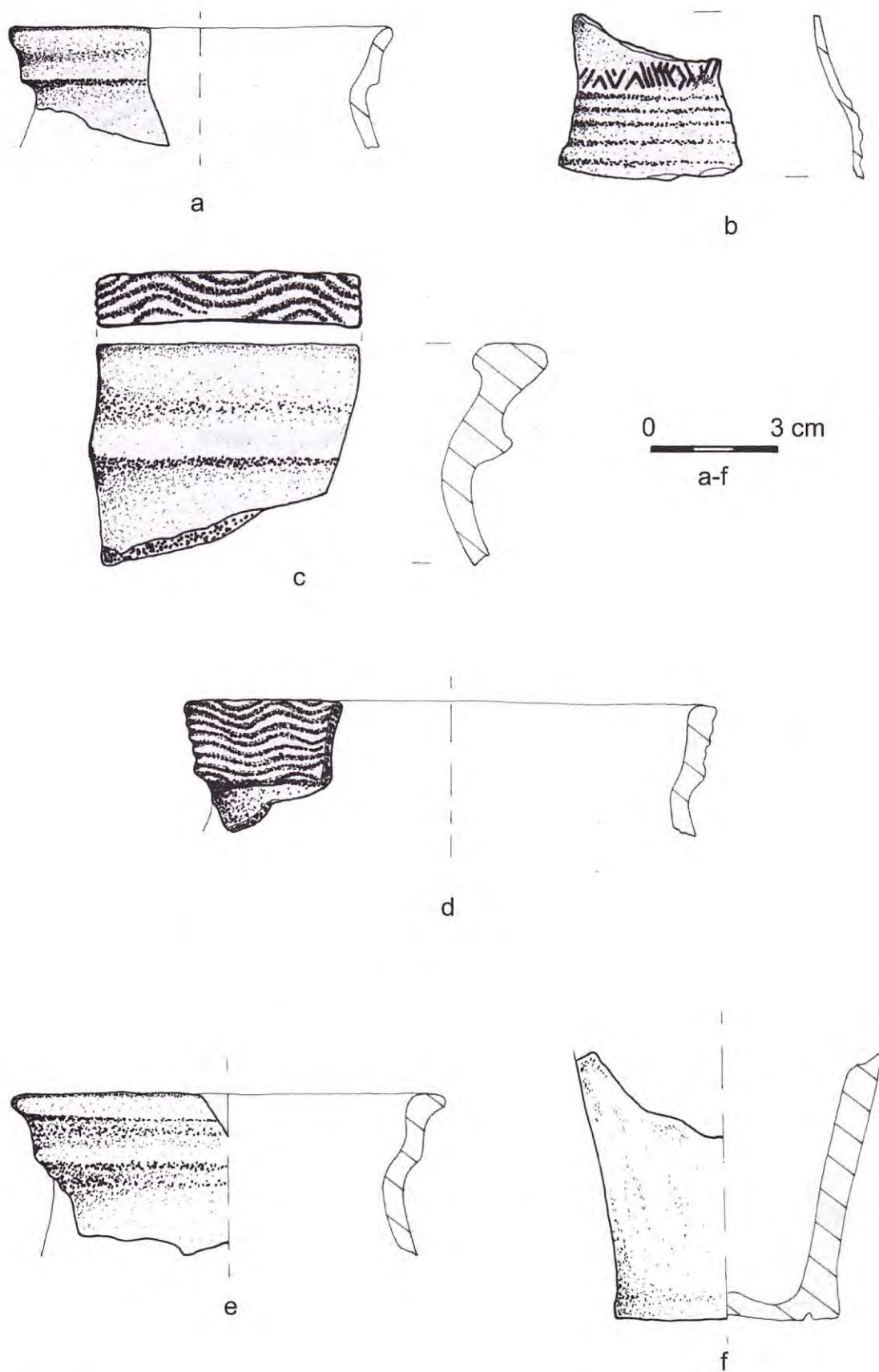
Rynek 57 | Rynek 56

Ryc. 58. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod wodociąg), odcinek przed kamienicami nr 56-57, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 58. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Wasserleitung), Abschnitt vor den Bürgerhäusern Nr. 56-57, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 59. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod wodociąg), odcinek przed kamienicą nr 57, j.s. 2-3, zabytki ruchome: a – fragment podkowy, b – okładzina kościana, c, e, f – ułamki naczyń glinianych, d – przęślik gliniany, g – klucz do kłódki. Rys. K. Jastrzębska
Abb. 59. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Wasserleitung), Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 57, strat. Einh. 2-3, Funde: a – Fragmente eines Hufeisens, b – Knochenschale, c, e, f – Fragmente von Tongefäßen, d – Tonspinnwirtel, g – Schlüssel eines Vorhängeschlosses. Gez. von K. Jastrzębska

Ryc. 60. Wrocław. Rynek. Wykop III (pod wodociąg), odcinek przed kamienicą nr 57, ułamki naczyń ceramicznych z j.s. 3. Rys. K. Jastrzębska

Abb. 60. Breslau. Ring. Grabungsfläche III (für die Wasserleitung), Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 57, Bruchstücke von Tongefäßen aus der strat. Einh. 3. Gez. von K. Jastrzębska

J.s. 6 – wyższa część pokładu mierzwy, wyróżniająca się jaśniejszą, brunatną barwą. Jej grubość sięgała 0,20 m.

Inwentarz: 2 nierozpoznane przedmioty żelazne, 5 wycinków skóry, w tym podeszwa buta, 10 ułamków naczyń ceramicznych.

J.s. 7 – zawartość wykopów z okresu najnowszego.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopów przed kamienicą Rynek 54: 30 wycinków skóry, 5 kości ze śladami obróbki, 59 kości nieobrobionych, 10 obrobionych fragm. drewna, 36 ułamków naczyń ceramicznych (1 grupy A, 17 grupy B1, 16 grupy B2, 2 grupy C). Przed kamienicą Rynek 55: 58 wycinków skóry, 3 obrobione fragmenty drewna, 22 nieobrobione kości. Przed kamienicą Rynek 57: 1 sprzączka żelazna (ryc. 9g), 1 gwóźdź z wieloboczną główką (ryc. 30d), 1 fragm. strzemięcia (ryc. 30e), 1 fragm. nożyc (ryc. 30f), 3 nierozpoznane przedmioty żelazne, 47 wycinków skóry, 1 przedmiot drewniany, 1 fragm. muszli małży, 11 kości ze śladami obróbki, 82 kości nieobrobione.

Wykop III P54/55 zlokalizowany był na przedłużeniu granicy obecnych kamienic nr 54 i 55, a jego długość w linii N-S wynosiła 10 m. Stratygrafię nawarstwień kulturowych przebadano w nim do calca (ryc. 61).

J.s. 0 – piaszczysty calec mieścił się na wys. 117,55 m n.p.m.

J.s. 1 – pierwotny humus został częściowo zdjęty, a częściowo przemieszany z piaskiem calcowym. Pozostała po nim spłaszczona próchnica o nierównym stropie i spągu, tworząca warstwę o grub. do 0,20 m, opadającą nieznacznie na północ. W północnej części wykopu stropowa strefa warstwy, przybierająca barwę ciemnoszarą, oznaczona została jako j.s. la.

J.s. 2 – wysypana na zaburzoną powierzchnię naturalną warstwa szarego piasku. Jej grub. sięgała 0,14 m.

J.s. 6 – przykrywająca strop piasku warstwa próchnicy o grub. 0,06-0,10 m.

J.s. 3 – jama związana z warstwą mierzwy występującą na południe od wykopu (jej południową część opisano w wykopie III). W przekroju N-S miała szer. około 3 m, a głęb. 1,60-1,70 m. Jej ściany były strome, a dno w przybliżeniu płaskie. Przykrywała je na grub. do 0,30 m jasnobrunatna mierzwa z piaskiem (j.s. 3a), przechodząca następnie w czarną mierzwę z piaskiem (j.s. 3b). Wyższą część wypełniła jama stanowiła brunatna mierzwa z drzazgami drewna i ścinkami skóry.

Inwentarz: 1 przedmiot drewniany z elementem metalowym, 57 wycinków skóry, 1 astragalus i 2 nieobrobione kości zwierzęce.

J.s. 4 – warstwa piasku z grudkami gliny i nieznaczną domieszką próchnicy. Osiągała ona grub. 0,40 m.

J.s. 11 – zachowana w południowej strefie wykopu warstwa próchnicy z domieszką szczątków organicznych. Jej grub. wynosiła do 0,30 m.

J.s. 4a – żółty piasek wysypany na próchnicę od strony południowej. Grubość nasypu dochodziła do 0,40 m.

J.s. 13 – warstwa ciemnobrunatnej próchnicy z bezładnie wysypanymi eratykami ze zniszczonego bruku. Jej grub. wynosiła do 0,40 m.

J.s. 5 – zawartość najnowszych wkopów i konstrukcja XX-wiecznej nawierzchni placu.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 9 nierozpoznanych zabytków żelaznych, 5 ułamków szkła, 16 wycinków skóry, 1 astragalus, 10 kości ze śladami obróbki, 111 kości nieobrobionych, 256 ułamków naczyń ceramicznych (14 grupy A, 144 grupy B1, 28 grupy B2, 1 grupy E i 69 nierozpoznanych).

Wykop VI/5 mieścił się w odległości 11,00-13,60 m na S od ściany frontowej kamienicy Rynek 57. Jego wymiary wynosiły 2,2 × 2,8 m. Eksplorację doprowadzono do głębokości 1,90 m. Nawarstwienia w północnej części wykopu zostały zniszczone w trakcie wcześniejszych robót ziemnych. W ścianie południowej zarejestrowano następującą sytuację stratygraficzną:

j.s. 1 – na poziomie 118,24-118,56 m n.p.m. leżał pokład jasnokremowego piasku z grudkami gliny. Jego przebadana w obrębie wykopu część miała grub. 0,30 m.

J.s. 2 – na piasku leżała próchnica z dużą zawartością drewna, kości i skóry, układająca się w nierówną warstwę o grub. do 0,18 m.

Inwentarz: 13 wycinków skóry, 2 obrobione fragmenty poroża, 22 kości zwierzęce, 2 ułamki ceramiki.

J.s. la – piasek i drobny żwir z grudkami gliny przykrywający próchnicę nasypem o grub. 0,30 m.

J.s. 3 – warstwa tłustej, brunatnej próchnicy z zawartością materiałów organicznych. Jej grub. wynosi 0,10-0,34 m.

j.s. 4 – nasypa na próchnicę smuga jasnokremowego piasku osiagająca grub. 0,06 m.

J.s. 5 – brunatna próchnica z dużą zawartością materiałów organicznych, tworząca poziomą warstwę o grub. 0,20 m.

J.s. 6 – pokład surowej gliny z grudami polepy schudzonej domieszką organiczną. Pochodzi z rozbioru domu o konstrukcji szkieletowej. Grubość warstwy mierzyła 0,16-0,18 m.

J.s. 7 – warstwa brunatnej próchnicy z surową gliną i węglami drzewnymi. Jej grub. sięgała 0,24 m.

J.s. 8 – wkop z okresu najnowszego i podkład pod granitowy bruk nawierzchni placu.

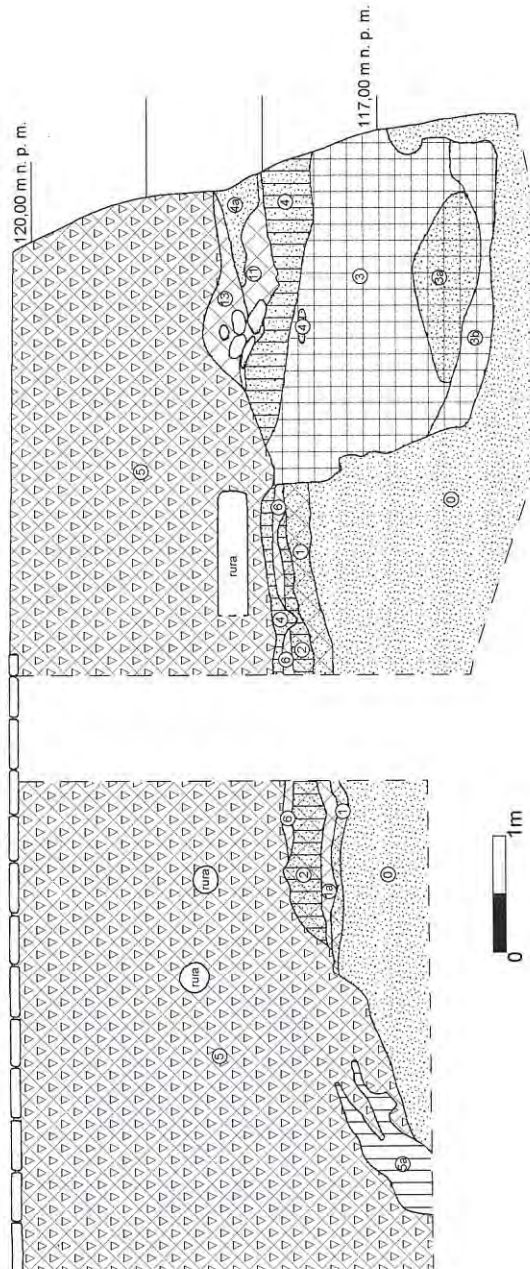
Inwentarz: zabytki luźne – 5 wycinków skóry, 18 ułamków naczyń ceramicznych (3 grupy A, 8 fragm. B1, 2 fragm. grupy B2, 4 fragm. grupy C, 1 ułamek grupy E).

Wykop III P56/57 zlokalizowany był na przedłużeniu granic budynków Rynek 56 i 57 i pozwolił na przebadanie stratygrafii nawarstwień w linii N-S na dług. 12 m (ryc. 62).

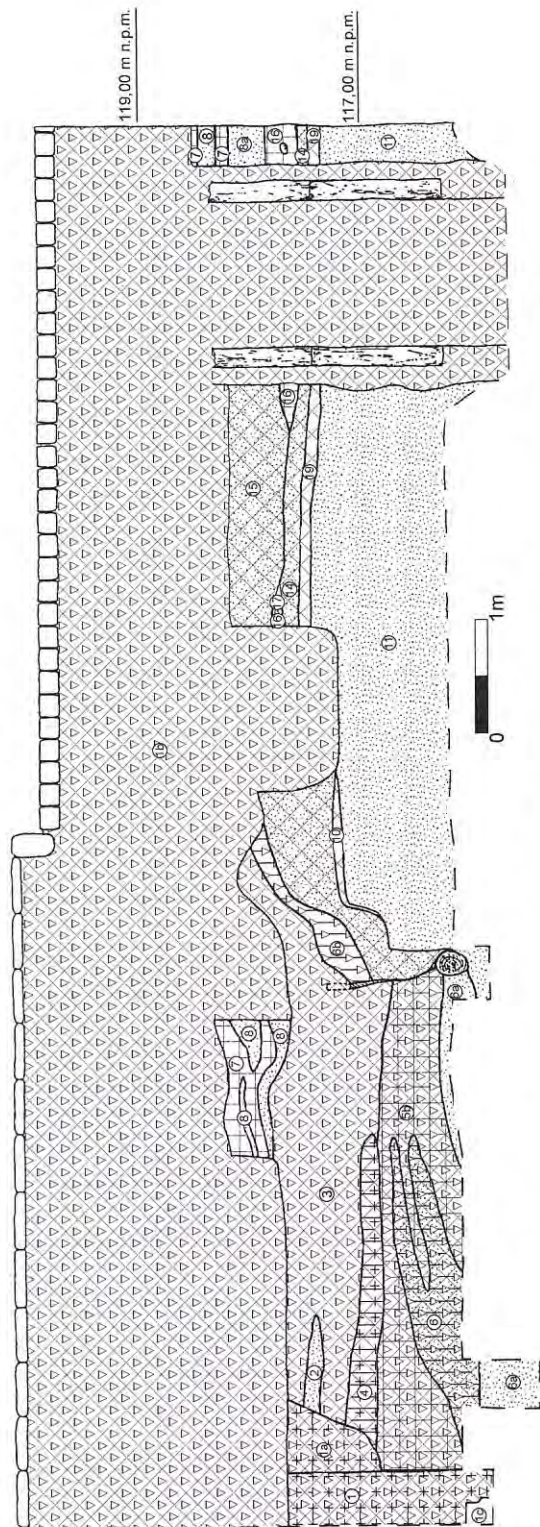
J.s. 11 – wierzchnią część calca tworzył kremowy piasek. W południowej części wykopu calec zachował się w stanie nienaruszonym, przechodząc stopniowo w pierwotną próchnicę. Wysokość jego stropu mieściła się na 117,40-117,50 m n.p.m.

J.s. 19 – pierwotna próchnica zachowała się szczątkowo, tworząc warstwę o grub. 0,10 m. Jej część stropowa została zniszczona, a następnie udeptana.

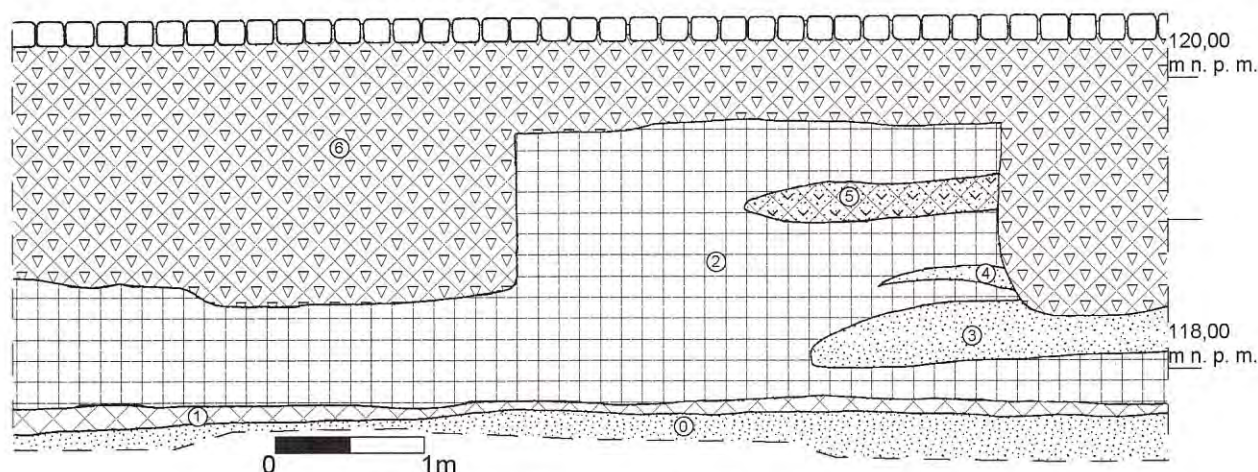
J.s. 14 – osiagająca miąższość 0,10-0,14 m warstwa szarej próchnicy przemieszanej z piaskiem. Powstała w początkowej fazie użytkowania terenu, przez wysypanie piasku, pochodzącego prawdopodobnie z wykopów budowlanych, a następnie przez przemieszanie go w trakcie użytkowania placu.

Ryc. 61. Wrocław. Rynek. Wykop III P54/55, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 61. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P54/55, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 62. Wrocław. Rynek. Wykop III P56/57, profil wschodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 62. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P56/57, Ostaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 63. Wrocław. Rynek. Wykop IIIa, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 63. Breslau. Ring. Grabungsfläche IIIa, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

J.s. 16 – warstwa mierzwy o grub. do 0,26 m, bogata w drzazgi drewna; ścinki skóry i kości zwierzęce. W części górnej i na powierzchni stropu warstwy leżały drobne kamienie bruku. Wysokość stropu wynosiła 117,80-117,94 m n.p.m.

J.s. 17 – w odległości 8,10-8,50 m od obecnego frontu kamienicy, równoległe do mierzwy (j.s. 16), zidentyfikowano warstwę budowlaną złożoną z mialu ceglanego i drzazg pozostałych po ciesielskiej obróbce drewna.

J.s. 9 – wkop pod przedproże o zasięgu od obecnej ściany kamienicy do ponad 6,50 m na południe. Południowa krawędź wykopu schodzi schodkowo w dół, osiągając głęb. około 2 m. Płaska część dna miała dług. 5,20 m i mieściła się 1,50 m poniżej stropu calca, t.j. na poziomie 116,04 m n.p.m. Konstrukcja przedproża wykonana była z drewna. Jego południowa ściana mieściła się w odległości 5 m od frontu. W znacznym stopniu zbutwiałe i zdeformowane drewno wskazuje, iż tworzyła ją przycięs z okrągłaka i założone za jej zewnętrzną stroną, pionowo ustawione deski. Zbudowana w ten sposób ściana zachowała się do wys. 1,30 m. Wolną część wkopu, między jego krawędzią a ścianą przedproża, wypełniał piasek z wtętami humusu. Przy dnie przechodził on w czystą próchnicę (j.s. 10), a w stropie w żółtą, spiaszczoną glinę (j.s. 6a).

J.s. 15 – na zewnątrz wkopu przedproża wysypywany został piasek wydobyty z jego wnętrza. Tworzył on warstwę zachowaną w linii profilu, na dług. 2,20, grub. 0,50 m.

J.s. 8a – przy południowej krawędzi wykopu na strop mierzwy, oznaczonej jako j.s. 16, wysypano warstwę piasku o grub. 0,30-0,32 m. Jego strop miał wys. 118,24 m n.p.m.

J.s. 6a – wyścielający dno przedproża żółty piasek, tworzący warstwę o grub. 0,30 m.

J.s. 5b – wysypywany na piasek w obrębie przedproża gliniasty, brunatny humus, tworzący warstwę o poziomym stropie, o grub. 0,50-0,90 m. W obrębie warstwy mieścił się sypany z S na N żwir z węglem drzewnym, oznaczony jako j.s. 6.

J.s. 4 – wysypana na strop j.s. 5b warstwa złożona z brył polepy z domieszką organiczną i ze spalenizny, pozostała po pożarze budynku o konstrukcji szkieletowej. Grubość warstwy wynosiła 0,12-0,30 m.

J.s. 3 – gliniasta, szara próchnica z drobnym węglem drzewnym i gruzem ceglanym, tworząca górną część zasypu wkopu

pod przedproże. Grubość warstwy wynosiła 0,98 m, a jej strop mieścił się na poziomie 117,98-118,02 m n.p.m.

J.s. 7-8 – przykrywające zasypane przedproże w północnej części wykopu. Tworzyły je nakładające się na siebie i przewarstwiające się nawzajem poziomy piasku i spłaszczonej próchnicy, powstałe wskutek cyklicznego wysypywania nawierzchni placu piaskiem. Łączna grub. zachowanej części tych warstw wynosiła 0,40-0,70 m, a strop mieścił się na poziomie 118,70 m n.p.m.

J.s. 1-1a-1b – zawartość wkopów z XIX-XX w.

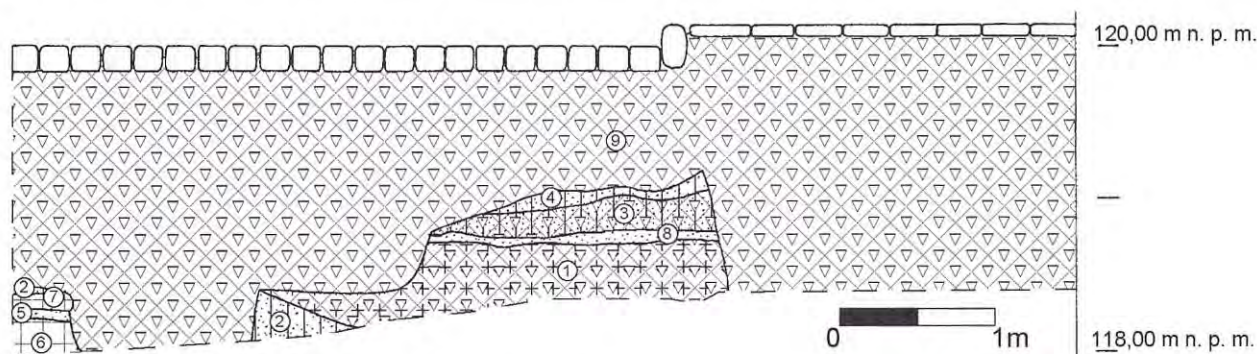
Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 25 nierozpoznanych przedmiotów metalowych, 2 bryłki żużla, 124 wyćinki skóry, 1 kręgiel drewniany, 3 kości ze śladami obróbki, 167 kości nieobrobionych, 2 fragm. kafla, 663 ułamki naczyń ceramicznych (47 grupy A, 567 grupy B1, 8 grupy B2, 41 grupy C).

Wykop IIIa założono w odległości 12 m na południe od frontu kamienicy Rynek 57. W rzucie poziomym miał plan trapezu o ścianie północnej 4,00, wschodniej 9,60, zachodniej 9,40 i południowej 2,40 m. Wykonano go w celu wymiany istniejącej już kanalizacji. Nienaruszone nawarstwienia kulturowe zachowały się w zachodniej ścianie wykopu (ryc. 63). Przedstawiały one następujący porządek stratygraficzny:

j.s. 0 – strop calca był niezaburzony na całej długości ściany wykopu, wykazując naturalne, łagodne przejście w pierwotną próchnicę. Jego wys. mieściła się na 117,58-117,70 m n.p.m.

J.s. 1 – warstwa pierwotnej próchnicy zachowała się na grub. 0,04-0,14 m. Jej układ był zbliżony do poziomego, a strop uległ wydeptaniu w trakcie najwcześniejszego etapu użytkowania terenu.

J.s. 2 – warstwa mierzwy o łącznej grub. 1,86-1,90 m. Narastała od początków użytkowania terenu w głąb późnego średniowiecza. W jej obrębie słabo wydzielają się strefy o większej zawartości drewna i ścinków skóry (j.s. 2a), polepy (j.s. 2b) oraz kości i ułamków ceramiki (j.s. 2c). W środkowej i południowej części wykopu warstwa narastała nieprzerwanie. W części północnej, od linii oddległej o 16 m od frontu kamienicy, mierzwę przewarstwiały poziomy piasek.

Ryc. 64. Wrocław. Rynek. Wykop III P58, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
 Abb. 64. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P58, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Inwentarz: 3 nierozpoznane przedmioty żelazne, 3 fragm. tkanin, 40 wycinków skóry, 1 klepka, 5 kościanych odpadów produkcyjnych, 27 nieobrobionych kości zwierzęcych, 59 ułamków naczyń ceramicznych (9 grupy A, 32 grupy B1, 11 grupy B2, 5 grupy C, 2 grupy E).

J.s. 3 – kremowy piasek wysypany na mierzwę na poziomie 117,98-118,46 m n.p.m. Tworzył warstwę o grub. 0,40 m, o równym stropie i spagu, łagodnie wyklinowującą się w części południowej.

J.s. 4 – warstwa piasku o grub. 0,12-0,14 m, wysypana na mierzwę na poziomie 118,54-118-70 m n.p.m.

J.s. 5 – szary piasek z domieszką próchnicy, tworzący kolejne przewarstwienie próchnicy. Warstwa miała grub. 0,22-0,28 m, a wysypano ją na poziomie około 119,00 m n.p.m.

J.s. 6 – próchnica z drobnym gruzem we wkopach z okresu najnowszego i w podkładzie pod bruk z XX w.

Wykop III P58 mieścił się przy kamienicy Rynek 58, w odległości 1,00-2,50 m od jej wschodniej krawędzi. Głębokość wykopu wynosiła do 2 m od obecnej nawierzchni placu. W jego zachodniej ścianie stwierdzono następujący porządek stratygraficzny (ryc. 64):

j.s. 6 – najstarszą z przebadanych warstw tworzył pokład zbitej mierzwy z drzazgami drewna i ścinkami skóry. Odkryto ją w południowym krańcu wykopu, w odległości 6,50 m od frontu działki. Jej miąższość stwierdzona w obrębie wykopu wynosiła 0,25 m, a strop mieścił się na wys. 118,25 m n.p.m.

J.s. 5 – przykrywający mierzwę płat kremowego piasku, osiagający miąższość 0,06 m.

J.s. 7 – warstwa brunatnej próchnicy nasyconej intensywnie materiałem organicznym. Jej grub. wynosiła 0,10 m.

J.s. 2 – warstwa piasku z wtrętami surowej gliny. Grubość warstwy przy południowej krawędzi wykopu mierzyła 0,05 m. Dalej na północ, w odległości między 5,35 a 6,50 m od frontu działki, opadała do wkopu pod przedproże.

J.s. 1 – tworząca zasyp wkopu przedproża warstwa złożona z polepy schudzonej domieszką organiczną, węgla drzewnych, spalenizny i próchnicy, pozostała po pożarze budynku o konstrukcji szkieletowej. Jej zaobserwowana w obrębie wykopu grub. wynosiła 0,44 m, a strop miał wysokość 118,80 m n.p.m.

J.s. 8 – przykrywający zasyp przedproża płat piasku o grub. 0,08-0,10 m.

J.s. 3 – leżąca nad zasypiskiem przedproża warstwa szarej próchnicy z domieszką piasku, popiołu, węgla drzewnego i drobnego gruzu ceglanego. Jej grub. wynosiła 0,20-0,25 m.

J.s. 4 – osiagająca grub. 0,08 m warstwa jasnego piasku z małymi grudkami gliny. Jest ostatnią z zachowanych nawarstwień późnośredniowiecznych, a jej strop mieścił się na poziomie 119,20 m n.p.m.

J.s. 9 – warstwy przemieszane we wkopach z okresu najnowszego.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 3 nieokreślone przedmioty żelazne, 9 obrobionych fragm. drewna, 1 przedmiot kościany, 2 astragalusy, 51 nieobrobionych kości zwierzęcych, 146 ułamków naczyń ceramicznych (59 grupy B1, 68 grupy B2, 19 grupy C).

I n t e r p r e t a c j a. Odcinek północnej pierzei Rynku przed kamienicami nr 54-58 ma łączną dług. 38,50 m, a jego cechą jest brak informacji, dotyczących średniowiecznej zabudowy działek. Wierzchnią część gruntu rodzimego tworzył tam kremowy piasek, którego strop w odcinkach nienaruszonych mieścił się na wysokości 117,40-117,70 m n.p.m. i łagodnie przechodził w bielicową próchnicę. Pełny przekrój gleby nie zachował się w żadnym punkcie omawianego odcinka. Została ona zniszczona w swej górnej strefie, a powierzchnię pozostałej 10-14 centymetrowej warstwy udeptano w trakcie użytkowania terenu. Miejscami warstwa pierwotnego humusu była w całości przemieszana z piaskiem. Nie stwierdzono tu jednak celowego oczyszczenia podłoża z próchnicy.

W strefie leżącej od frontu działek, do co najmniej 8 m na S, noszący ślady użytkowania pierwotny humus został przykryty warstwą piasku o miąższości 0,10-0,30 m, nasypaną tam prawdopodobnie w związku z najstarszym etapem działalności budowlanej (j.s. 2 w wykopie III i w wykopie III P54/55). Na terenie bardziej oddalonym od linii zabudowy najstarszą warstwę kulturową stanowiła bogata w substancje organiczne, mocno zbita mierzwa (j.s. 3 w wykopie III, j.s. 2 w wykopie IIIa). Występowała ona nie tylko

przy linii zabudowy, ale również w głębi placu. W trakcie narastania warstwy mierzwy, w odległości około 7 m na S od frontu działek nr 54 i 55 wykopano obszerne, płaskodenne jamy o nieustalonej funkcji. Jamy zasypane zostały mierzwą, a tworzące się nad nimi zapadliska utwardzono prowizorycznym brukiem. Warstwa mierzwy, zapewne utrudniająca użytkowanie terenu, zwłaszcza w porach wilgotnych, przykryta została nasypem piaskowym o grubości do 0,50 m (j.s. 4 w wykopach III i III P54/55, j.s. 1 w wykopie VI/5, j.s. 3 w wykopie Ula, j.s. 14 w wykopie III P56/57 i j.s. 5 w wykopie III P58). Piasek ten, odkryty wcześniej na całym przebadanym obszarze północnej strony Rynku, wysypany był w pasie, o szerokości 16 m, przylegającym do linii zabudowy i wyznaczającym część placu użytkowaną jako przejazd w linii E-W, tj. na przedłużeniu ulic św. Mikołaja i Wita Stwosza. Część placu, położona na południe od przejazdu, pozostawała wolna od nasypów piaskowych. Mierzwa odkładała się tam nieprzerwanie, osiągając grubość 1,90 m.

Przed frontem obecnych kamienic 54/55 kolejne warstwy późnośredniowieczne układały się w przybliżeniu poziomo, nie wykazując śladów wkopu pod przedproża. Warstwy te powstały poprzez cykliczne przesypywanie piaskiem i wyrównywanie powierzchni wykorzystywanej do celów komunikacyjnych.

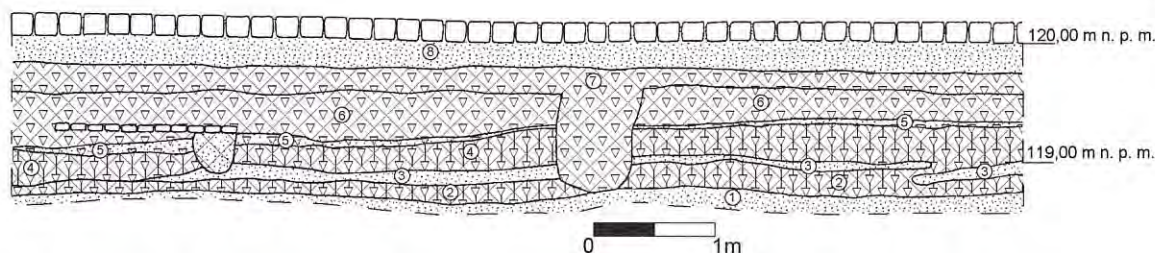
Średniowieczne budynki, na miejscu których stoją obecne kamienice nr 56 i 58, zaopatrzone zostały w przedproża o konstrukcji drewnianej. Wykop pod przedproże, przed obecną kamienicą nr 56, miał głębokość około 2 m, z czego 1,5 m mieściło się w calcu. Sytuacja stratygraficzna wskazuje, że przedproże to powstało później niż przedproża XIII-wiecznych budynków ceglanych. Zewnętrzna ścianę przedproża zbudowano w sposób typowy dla piwnic budynków szkieletowych. Był to mianowicie szalunek z pionowych desek, założonych za krawędź przyciesi i zasypanych od zewnątrz piaskiem. Słabiej rozpoznane przedproże przed obecną kamienicą nr 58 zasypane zostało gruzem, pochodzącym z pożaru domu szkieletowego. Przedproża zlikwidowano w późnym średniowieczu, a pozostałe po nich zagłębienia zasypano. Nawierzchnia tej części placu była od tej pory wykorzystywana do celów komunikacyjnych, a świadectwem tego są warstwy piasku wysypywane w pasie o szerokości 16 m. Jak już wspomniano, w wewnętrznej części placu nasypów takich nie stwierdzono.

Rynek 59-60. Szerokość frontów obu kamienic wynosiła odpowiednio 7,0 i 18,5 m, łącznie 25,5 m. Zapoczątkowały je założenia wzniesione w XIII w., o czym wiadomo z badań przeprowadzonych w piwnicach.

Wymiary w świetle wnętrza budynku z XIII w., na działce Rynek 59, wynosiły 6,3 × 7,0 m. Ściany o grub. 1 m zostały wylicowane ceglami w wątku dwuwozówkowym. Budynek był dostawiony do wcześniej zbudowanego na działce Rynek 60. Jedno z wejść do jego pierwszej kondygnacji – przewężone od zewnątrz węgarami, umiejscowione przy ścianie wschodniej – prowadziło z podwórza, a istnienie drugiego, od strony Rynku, poświadcza przedproże. W 2. połowie XIV - końcu 2. tercji XV w. powstała kamienica dwutraktowa, z dwoma piwnicami nakrytymi kolebami. Ściany piwnicy traktu drugiego, o wymiarach w świetle wnętrza 5,50 × 6,75 m, zostały zbudowane z eratyków i fragmentów ceramiki budowlanej. Oświetlało ją okno założone w ścianie północnej, pod którym była wnęka. Piwnice połączył otwór, przebitý w ścianie tylnej domu z XIII w., a pierwotnie wejście do tego założenia zostało zamurowane¹⁷.

Budowę pierwszej kamienicy Rynek 60 zaczęto od strony wschodniej, wysuwając strzępia na zakończeniu zbudowanych odcinków ścian północnej i południowej. Strzępia te posłużyły do związania ze ścianami pierwszej kondygnacji zachodniej części założenia, szerszej od wschodniej o grubość muru. Trzynastowieczny budynek, o układzie kalenicowym, miał w świetle wnętrza na poziomie pierwszej kondygnacji 17 m długości i szerokość w części wschodniej 6,2 m, w zachodniej 7,2 m. Ściany o grub. 1 m zostały wzniesione w dolnych partiach z eratyków, a w górnych z cegieł w wątku dwuwozówkowym, przy czym watek kamienny sięga do różnej wysokości. Mur kamienny części wschodniej budynku występuje do wys. 0,70 m, a zachodniej do poziomu 1,40 m i 0,50 m. Na kamiennym murze ściany północnej, na wys. 116,20 m n.p.m., oparty był próg wejścia z podwórza do budynku, co wskazuje, że stanowił on ławę fundamentową. Wejście to, jak też dwa stwierdzone w ścianie od strony Rynku, wszystkie przewężone od zewnątrz węgarami, miały szerokość 1,6-1,8 m w świetle ościeży, nakrytych łękami odcinkowymi. Ich wysokość w świetle ościeży, do strzałki sklepienia, wynosiła 2,50-2,67 m. Węgany jednego z otworów w ścianie południowej nakryto łękiem lekko ostrołucznym. W ścianie od strony Rynku mieściły się jeszcze: okno przewężone węgarami i dwie małe wnęki. Strop pierwszej kondygnacji budynku opierał się na odsadzkach. Jej wysokość wynosiła nieco ponad 3,1 m. Po rozbudowie trzynastowiecznego budynku w 2. połowie XIV - końcu 2. tercji XV w. powstała kamienica trójskrzydłowa. Ściany piwnicy skrzydła zachodniego, zbudowanego przy ul. Odrzańskiej, a także wschodniego w dolnych partiach zostały wymurowane z eratyków, w górnych zaś z cegieł w wątku jednwozówkowym. Wymiary w świetle wnętrza skrzydła wschodniego wynosiły około 5,5 × ponad 9,5 m, zachodniego 5,5 × 8,6 m. W tym czasie postawiono również oficynę przy ul. Odrzańskiej, na przedłużeniu skrzydła zachodniego. W 3. tercji XV - 1. ćwierci

¹⁷ LASOTA, CHOROWSKA, KUDŁA 1984; CHOROWSKA 1994, s. 38, ryc. 36, 61, 67f; CHOROWSKA, LASOTA 1995a,

Ryc. 65. Wrocław. Rynek. Wykop III, odcinek przed kamienicą nr 60, profil północny. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 65. Breslau. Ring. Grabungsfläche III, Abschnitt vor dem Bürgerhaus Nr. 60, Nordaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8.
Gez. von P. Okoń

XVI w. kamienicę powiększono do dwóch pełnych traktów, zabudowując dziedziniec znajdujący się między skrzydłami, podzielono trakt frontowy, odpowiadający zasięgowi budynku z XIII w., na dwie części i nakryto piwnice kolebami, z wyjątkiem zachodniej w trakcie frontowym. Na parterze kamienicy i jej skrzydła zachodniego (wcześniej oficyny) występują 3 gotyckie portale ostrołuczne. Jeden z nich tworzy ramę dla drzwi ozdobionych trybowanym ornamentem z przedstawieniami Sceny Zwiastowania, Orła Śląskiego i Czeskiego Lwa¹⁸.

Badania przed frontem kamienic umożliwiły wykopy III i III P59/60 (ryc. 54).

Wykop III, pod instalacje gazowe i wodociągowe, przebiegał równoległe do frontu kamienic. Doprowadzono go do głębokości 1,60 m. W jego północnej ścianie, tj. 9 m od frontu kamienicy, zarejestrowano następujący porządek stratygraficzny (ryc. 65):

j.s. 1 – na najstarszą z przebadanych warstw składał się kremowy, lekko przybrudzony piasek. Wysypano go na całej przebadanej powierzchni. Jego strop miał linię zbliżoną do poziomej, a wys. mieściła się w granicach 118,65-118,88 m n.p.m. Przebadana w obrębie wykopu grub. nasypu wynosiła 0,12 m.

J.s. 2 – na stropie piasku odłożyła się warstwa próchnicy z grudkami gliny i z rozbiórkowym gruzem ceglanym. Przykrywała ona cały teren i osiągała grub. 0,08-0,22 m.

Inwentarz: 1 sprzączka (?) żelazna, 5 gwoździ i 3 nierozpoznane przedmioty żelazne, 2 bryłki żużla, 5 fragm. szklanych pierścionków i 150 innych ułamków szkła, 69 ścinków i fragm. przedmiotów skórzanym, w tym 1 przyszwia i 1 podeszwa, 1 czop drewniany, 1 kostka do gry (ryc. 9c), 3 fragm. obrobionych kości, 27 astragalusów, 1 ość ryby, 335 nieobrobionych kości, 2 ułamki muszli małży, 1890 fragm. naczyń ceramicznych (135 grupy A, 1263 grupy B1, 402 grupy B2, 53 grupy C, 34 z naczyń wyświeconych, 3 nierozpoznane), 1 dachówka typu gąsior, 8 łupin orzecha laskowego.

J.s. 3 – przykrywający próchnicę nasyp piaskowy, o grub. 0,4-0,10 m.

J.s. 4 – kolejna warstwa próchnicy z drobnym gruzem ceglano-wapiennym. Jej układ wykazywał lekki spadek z E na W. Grubość warstwy wynosiła 0,16-0,33 m.

J.s. 5 – warstwa piasku z próchnicą i gruzem ceglanym, osiągająca grub. 0,06 m. Wysypana w celu uporządkowania i utwardzenia nawierzchni.

J.s. 6 – warstwa próchnicy, intensywnie nasyconej gruzem ceglano-wapiennym, podnosząca wys. terenu o 0,22-0,35 m, tj. do poziomu 119,60 m n.p.m. Jest najmłodszą spośród zachowanych warstw późnośredniowiecznych.

J.s. 7-8 – zawartość wkopów z okresu najnowszego i podsypanie pod obecny bruk.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 2 ułamki szkła, 3 wycinki skóry.

Wykop III P59/60 usytuowany był na przedłużeniu granicy kamienic nr 59 i 60. Jego dług. wynosiła 8,60 m, a głęb. 4,50 m. W zachodniej ścianie wykopu zarejestrowano następującą sytuację stratygraficzną (ryc. 66):

j.s. 0 – piaszczysty calec prześledzono w południowej części wykopu. Poziomy, naturalnie zachowany strop piasku mieścił się na wys. 117,40 m n.p.m., przechodząc łagodnie w pierwotną próchnicę.

J.s. 1 – z pierwotnej gleby zachowała się jej spągowa część, osiągająca grub. 0,05-0,08 m. Wyższa strefa bielcowego humusu została zdjęta we wstępnej fazie użytkowania terenu.

J.s. 2 – w południowej części wykopu, na zniwelowanym pierwotnym humusie, leżała prostopadle do dzisiejszej linii zabudowy dębowa belka o szer. 0,14, grub. 0,09 m i zachowanej dług. 2,72 m. Pierwotnie osiągała ona dług. co najmniej 3,80 m, jednak jej kraniec północny uległ rozkładowi, przyjmując postać szarej smugi. W odległości 1 m od południowej krawędzi belki znajdowało się gniazdo o wymiarach 0,05 × 0,11 m, głęb. 0,08 m, sugerujące, że belka służyła jako przycieś konstrukcji szkieletowej.

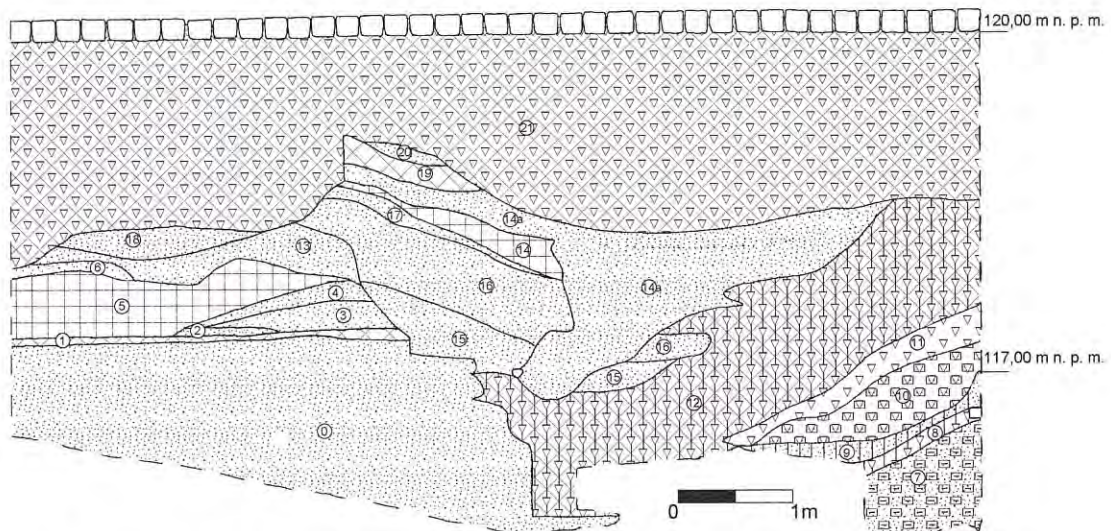
J.s. 3-4 – północna część belki przykryta została soczewą szarego (j.s. 3) piasku osiągającą grub. 0,25 m. Na nią wysypano podobnej formy i grub. do 0,20 m soczewę jasnego piasku (j.s. 4).

J.s. 5 – na zanikające, w odległości 7 m od obecnej linii zabudowy, warstwy piasku nałożyła się, narastająca w trakcie użytkowania terenu, czarna mierzwa z dużą ilością wiórów drewnianych. Tworzyła ona warstwę o grub. 0,40-0,44 m.

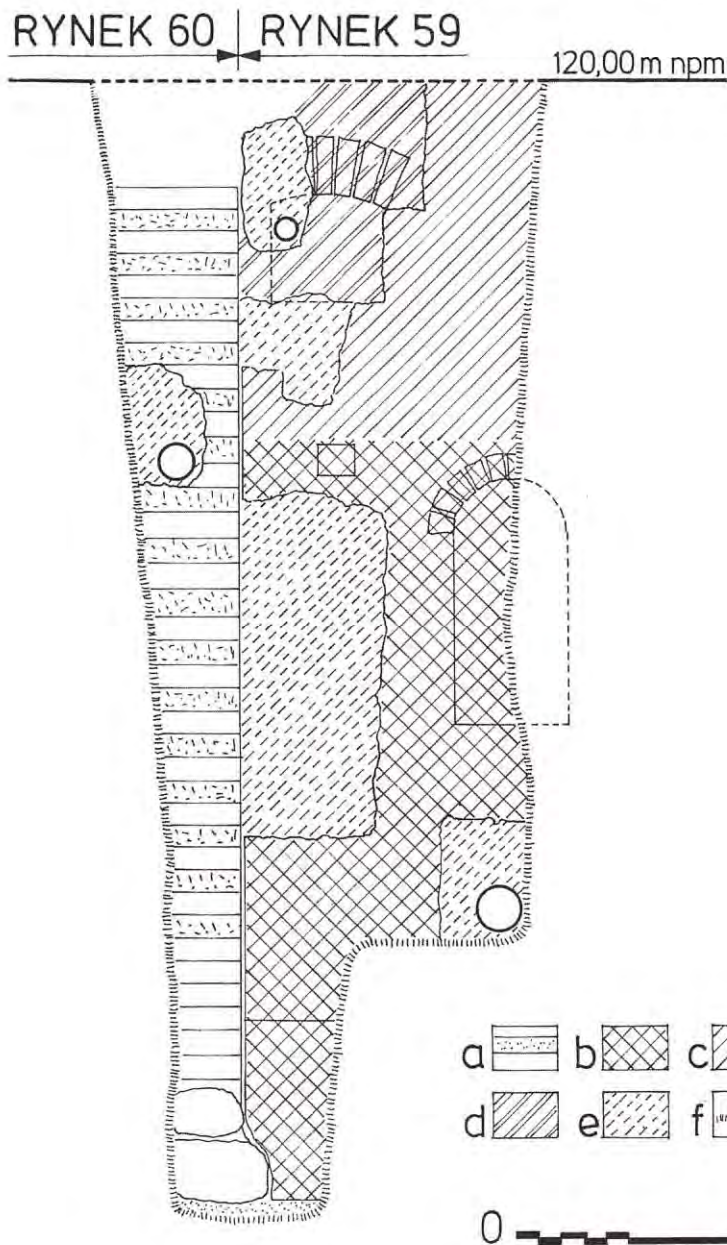
J.s. 6, 13, 18 – na strop mierzwy wysypany został pokład piasku o zachowanej łącznej średniej grub. 0,50 m. W jego

¹⁸ CZERNER 1976, s. 142; KARST, LASOTA 1989; CHOROWSKA 1994, s. 33, 38, 39, 55, 60, ryc. 60A, 62; CHOROWSKA, LASOTA 1995a, ryc. 1; 1995b, il. 2.

II. PÓŁNOCNA PIERZEJA RYNKU

Ryc. 66. Wrocław. Rynek. Wykop III P 59/60, profil zachodni. Legenda jak na ryc. 8. Rys. P. Okoń
Abb. 66. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P59/60, Westaufriß. Zeichenerklärung wie bei der Abb. 8. Gez. von P. Okoń

Ryc. 67. Wrocław. Rynek. Wykop III P 59/60, odsłonięta część frontowych ścian kamienic. Legenda: a – strzępia, b – lico muru z XIII w., c – lico z 2 poł. XIV - końca 2 tercji XV w., d – lico z 3 tercji XV - 4 ćwierci XV w., e – lico z XIX-XX w., f – zasięg wykopu. Ryc. M. Karst

Abb. 67. Breslau. Ring. Grabungsfläche III P59/60, freigelegter Teil der Frontwände von Bürgerhäusern. Zeichenerklärung: a – Mauerzahnung, b – Mauerflucht aus dem 13. Jh., c – Mauerflucht aus der 2. Hälfte des 14. - dem Ende des 2. Drittels des 15. Jh., d – Mauerflucht aus dem 3. Viertel des 15. - 4. Drittel des 15. Jh., e – Mauerflucht aus dem 19.-20. Jh., f – Grabungsbereich. Gez. von M. Karst

obrębnie wydzielono warstwę czystego piasku o grub. 0,10 m (j.s. 6), warstwę piasku o zabarwieniu brunatnym, osiagającą grub. 0,42 m (j.s. 13) i przykrywającą ją warstwę czystego piasku, o grub. 0,26 m.

J.s. A – wkop przedproża wykonano z poziomu około 118,25 m n.p.m., tj. od poziomu nasypu piaskowego oznaczonego jako j.s. 13. Jego górny zarys mieścił się w odległości 5,55 m od obecnej linii zabudowy. Krawędź wkopu opadała schodkowo w dół, przechodząc w płaskie dno w odległości 3,98 m od frontu kamienicy. Wkop miał głęb. 2,55 m, z czego 1,60 m mieściło się poniżej poziomu stropu calca.

Granica północnej strefy wkopu były ściany trzynastowiecznych założeń kamienicy nr 59 i 60, oznaczone jako j.s. B (ryc. 67). Z pierwotnego założenia kamienicy nr 60 stwierdzono wschodni skraj ściany frontowej z ceglanyimi strzypami, za pomocą których związano z nim boczną, wschodnią ścianę przedproża. Strzypa, z tkwiącymi w nich resztkami ścian bocznej przedproża, znajdują się na wys. od 116,18 do 119,43 m n.p.m. Powyżej watek muru zasłonięty jest betonowym tynkiem. Pod strzypami, na wys. 115,96-116,18 m n.p.m. stwierdzono gładkie lico muru, utworzone z cegieł i zagładzonych spoin. Takie samo lico, lecz ze spoinami zatartymi wystąpiło poniżej, do poziomu 115,55 m n.p.m., wyznaczonego stropem kamiennej ławy fundamentowej. Ławę zbudowano z kamieni polnych, w wykopie wąskoprzestrzennym, zakładając ją na wys. 115,00 m n.p.m. Cegły i kamienie polne zostały związane zaprawą dość twardą, barwy żółtopopielatej, z piasku i wapna niedolasowanego. Wymiary cegieł: 85-94 × 116-121 × 252-298 mm.

Ściana frontowa trzynastowiecznego budynku nr 59 była dobudowana na styk do założenia nr 60. Fundament jej, posadowiony na poziomie 115,00 m n.p.m., do wys. 115,42 m n.p.m. wymurowano z cegieł w wykopie wąskoprzestrzennym, a wyżej do wys. 117,34 m n.p.m. w wykopie szerokim, co umożliwiło zagładzenie spoin na płasko. Górną część fundamentu wyodrębniono od dolnej za pomocą odsadzki. W zasięgu ściany, zachowanej do wysokości 118,40 m n.p.m., spoiny uformowano jako wypukłe, trójkątne w przekroju. Ściana została pomalowana na kolor ceglasty, przy czym spoiny zaznaczono na biało mleczkiem wapiennym. W zbadanym fragmencie ściany znajduje się wnęka zasklepiona łękiem odcinkowym, grubym na pół cegły. Jej wymiary: wys. 0,85, wys. sklepienia 0,22, szer. 0,52, głęb. 0,37 m. Wymiary cegieł ułożonych w wátku dwuwozówkowym: 85-90 × 118-122 × 250-260 mm. Do ich związania została użyta zaprawa barwy żółtopopielatej, dość twarda, z piasku i niedolasowanego wapna. Odkryty fragment ściany powyżej poziomu 118,40 m n.p.m. tworzy mur z cegieł, o formacie 85-95 × 120-125 × 255-262 mm, ułożonych w wátku jednowozówkowym, na dość twardej zaprawie barwy popielatej, uzyskanej z piasku i niedolasowanego wapna. Spoiny uformowano jako wypukłe, trójkątne w przekroju. Mur o wátku jednowozówkowym został przebit otworem, być może okiennym, nakrytym płaskim łękiem odcinkowym, o grubości jednej cegły. Jego wymiary: wys. 0,48 m, rekonstruowana szer. 0,46 m. W sklepieniu otworu stwierdzono cegły o formacie gotyckim, związane twardą zaprawą barwy kremowej, z piasku i wapna niedolasowanego. Otwór ten datowany jest na okres późnego gotyku-wczesnego renesansu.

J.s. 7 – na dnie jamy, przy ścianie kamienicy zalegała warstwa szarego piasku przemieszanego z zaprawą wapienną, osiagającą miąższość 0,90 m. Jej strop opadał stromo w kierunku południowym.

J.s. 8 – pokład ceglanoego gruzu przemieszanego z surową gliną. Jego grub. wynosiła 0,10-0,12 m. Przy ścianie kamienicy strop warstwy miał wys. 116,70 m n.p.m., a następnie opadał w kierunku dna wkopu. Charakter tej warstwy wskazuje, iż może ona wyznaczać poziom użytkowania wnętrza przedproża.

J.s. 9 – klepisko z szarego piasku przemieszanego z surową gliną, przykrywające j.s. 8. Jego grub. przy ścianie kamienicy wynosiła 0,30 m.

J.s. 10-11 – przykrywający klepisko gruz rozbiórkowy, usypany przy ścianie kamienicy w pryzmie o grub. do 0,70 m, opadający wraz ze starszymi warstwami na południe.

J.s. 12 – próchnica przemieszana z dużą ilością surowej gliny i fragmentów cegieł, tworząca zasypisko wkopu przedproża. Wypełniała ona północną i środkową część wkopu, tworząc warstwę o grub. do 1,20 m.

J.s. 15-16-17 – warstwy piasku tworzące wyższą część zasypiska wkopu przedproża. Mieściły się one w środkowej i południowej części dawnego wkopu.

J.s. 14 – płat mierzwy wchodzący w obręb stropowej części zasypiska wkopu. Jego grub. wynosiła 0,06-0,32 m.

J.s. 14a – nasyp z czystego piasku przykrywający zasypisko wkopu i porządkujący teren. Jego grub. wynosiła 0,20 m.

J.s. 19 – warstwa próchnicy narosła w trakcie użytkowania terenu na wysypanym uprzednio piasku. Jej grub. wynosiła 0,12-0,18 m.

J.s. 20 – zachowana szczątkowo, kolejna warstwa piasku oczyszczająca użytkowaną nawierzchnię placu. Jej zachowana grub. wynosiła 0,10 m. Była najstarszą spośród zachowanych warstw późnośredniowiecznych.

Inwentarz: z oczyszczania ścian wykopu – 3 gwoździe żelazne, 1 odcinek sznurka, 375 wycinków skóry, 62 obrobione fragm. drewna, 9 astragalusów, 180 nieobrobionych kości zwierzęcych, 835 ułamków naczyń ceramicznych (14 grupy A, 763 grupy B1, 53 grupy B2, 3 grupy C, 2 grupy E), 1 łupina orzecha laskowego.

I n t e r p r e t a c j a. Strop calca mieścił się na przebadanym terenie na poziomie 117,40 m n.p.m. i nie odbiegał w tym względzie od obrazu zastanego w pozostałej części północnej strony Rynku. W początkowym okresie użytkowania terenu zdjęto znaczną część pierwotnej próchnicy, przygotowując w ten sposób podłoże pod budowę nierozpoznanej bliżej drewnianej konstrukcji szkieletowej. Odkryty fragment przyciesi tego obiektu mieścił się w odległości 6,15 m od północnej krawędzi placu rynkowego. Może on być pozostałością kramu z wczesnego okresu użytkowania terenu. Charakter konstrukcji wskazuje, iż relikw ten należy wiązać z miastem lokacyjnym.

Po zniszczeniu obiektu o konstrukcji szkieletowej teren wysypano warstwą piasku (j.s. 3-4 z wykopu

III P59/60), sięgającą 7,10 m na południe od północnej krawędzi Rynku. Sytuacja taka powtórzyła się w większości wykopów zachodniego odcinka północnej strony Rynku. Również narosła na piasku i na relikcie konstrukcji drewnianej warstwa czarnej mierzwy przypomina sytuację zaobserwowaną wzdłuż całej północnej strony Rynku. Na mierzwę wysypano pokład piasku podnoszący teren o około 0,50 m (j.s. I w wykopie III, j.s. 6,13,18 w wykopie III P59/60). Nasyp ten zastano na całym omówionym wcześniej terenie, a jego zasięg określono na 16 m od linii zabudowy.

Od poziomu nasypu piaskowego wykonano wkop pod przedproże XIII-wiecznej kamienicy ceglanej, przebadanej wcześniej we frontowej części działki Rynek 60. Dno przedproża zagłębione było na 2,55 m od górnej krawędzi wkopu, tj. 1,60 m poniżej stropu calca. Poziom użytkowy przedproża wyznaczają prawdopodobnie j.s. 8 i 9, pozostałe po utwardzeniu powierzchni gruzem, a później klepiskiem gliniano-piaszczystym. Wysokość zalegania posadzki z ubitego gruzu, lub być może z cegieł, określono na 116,70 m n.p.m., tj. około 0,70 m poniżej stropu calca. Wartość tę zmierzono przy murze kamienicy, gdzie osiadanie

warstwy od czasu jej powstania do chwili obecnej należy uznać za minimalne. Z czasu rozbiórki przedproża pochodzi gruz oznaczony jako j.s. 10-11 i warstwy zasypiskowe (j.s. 12, 14, 15, 16 i 17). Po likwidacji przedproża teren wykorzystywano do celów komunikacyjnych, a świadectwem tego są następujące po sobie warstwy piasku i próchnicy, oznaczone w wykopie III jako j.s. 2-6, a w wykopie III P59/60 jako 14a, 19 i 20.

Analiza struktury odsłoniętych w wykopie III P59/60 fragmentów ścian kamienic Rynek 59 i 60 daje podstawy do sformułowania kilku wstępnych wniosków dotyczących założeń z XIII w. Pierwotną kamienicę nr 60 wzniesiono równocześnie z przedprożem, czego dowodzą stwierdzone strzępia, które uformowano w ścianie frontowej w celu powiązania z boczną, wschodnią ścianą przedproża. Układ stratygraficzny zarejestrowany w zachodniej krawędzi wykopu III P59/60 nie ujawnił poziomu użytkowego przedproża. Wnęka otwarta do wnętrza przedproża, w ścianie frontowej pierwotnej kamienicy Rynek 59, wskazuje, że powstało ono równocześnie z budynkiem. Poziom zalegania w nim podłogi wyznacza w dużym przybliżeniu stwierdzona granica między fundamentem a ścianą, wyróżniona m.in. na podstawie kształtu spoin.

*Jolanta Bresch
Czesław Lasota
Jerzy Piekalski*

2. ROZWÓJ ZABUDOWY MUROWANEJ W ŚREDNIOWIECZU

Ustalenie czasu rozmierzenia głównej części Wrocławia lokacyjnego z Rynkiem jest nadal przedmiotem dyskusji. W świetle analizy źródeł pisanych inicjatorami pierwszych działań lokacyjnych we Wrocławiu byli Henryk Brodaty w okresie 1211-1238 i Bolesław Łysy w 1242 r.¹⁹ Większość badaczy poruszających ostatnio problem wytyczenia Rynku i związanych z nim kwartałów zabudowy uważa, że inicjatorem tej inwestycji był Henryk Brodaty²⁰.

Za wyjaśnioną natomiast można uważać sprawę pierwotnej wielkości działek budowlanych w kwartałach. Początkowe wymiary parcel ujawniła metrologiczna analiza planów zabudowy przyrynekowej, któ-

rej wynik potwierdziły badania architektoniczne, przeprowadzone w kamienicach i oficynach²¹. Dzięki nim wiadomo również o zasadzie podziału kwartałów na działki. Kwartały o różnej długości i szerokości 240 stóp (stopa = 0,313 m) dzielono na dwa pasma, te zaś na kwadraty o wymiarach 120 × 120 stóp. Następnie kwadraty dzielono na dwie parcele, szerokie i długie odpowiednio na 60 i 120 stóp, tak aby największa ich liczba w poszczególnych kwartałach była zwrócona frontem ku atrakcyjniejszym elementom układu komunikacyjnego miasta²². Proces rozpadu pierwotnych działek, zwróconych frontem do Rynku, został zapoczątkowany niedługo po ich wytyczeniu, na co wskazuje lokalizacja domów murowanych z XIII w.,

¹⁹ MLYNARSKA-KALETYNOWA 1986, s. 100 i n.

²⁰ CHOROWSKA, LASOTA 1995a, s. 352; CZERNER 1976, s. 21; KAŻMIERCZYK 1966, s. 14-46; 1970, s. 30; KOZACZEWSKI 1975, s. 249 i n.; MAŁACHOWICZ 1976, s. 18; ROZPĘDOWSKI 1995, s. 41-50.

²¹ PUDELKO 1964, s. 15-20.

²² CHOROWSKA 1994, s. 21-26; CHOROWSKA, LASOTA, ROZPĘDOWSKI 1994, s. 288-290; CHOROWSKA, LASOTA 1995a; 1995b, s. 65-75.